

SVÄTOJAKUBSKÁ CESTA V UMENÍ A CESTOVNOM RUCHU

Dominika Hlavinová Tekeliová (ed.)

SVÄTOJAKUBSKÁ CESTA v umení a cestovnom ruchu

Nitra 2017

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr

**SVÄTOJAKUBSKÁ CESTA
V UMENÍ A CESTOVNOM RUCHU**

Dominika Hlavinová Tekeliová (ed.)

Nitra 2017

Posudzovatelia:

doc. Mgr. Zoltán Németh, PhD.

doc. PhDr. Marta Germušková, CSc.

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie s názvom Svätajakubská cesta v umení a cestovnom ruchu, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9. a 10. novembra 2016 na Fakulte stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Hlavnými organizátormi konferencie boli Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr a Katedra cestovného ruchu Fakulty stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Fórum Jakubskej cesty a Mesto Nitra.

Medzinárodná konferencia sa konala pod záštitou Predsedníctva SR v Rade Európskej únie, dekanky Fakulty stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre Dr. habil. PaedDr. Žofie Bárcziovej, PhD., predsedu Rady KBS pre vedu, vzdelanie a kultúru Mons. Františka Rábeka, prezidenta Fóra Jakubskej cesty SK Dr. Gerharda Weaga a s podporou primátora mesta Nitry doc. Ing. Jozefa Dvonča, CSc.

ISBN 978-80-558-1263-2

EAN 9788055812632

OBSAH

- | 5 | ÚVOD
- | 7 | K PREDSTAVENIU JAKUBSKEJ CESTY (Gerhard Weag)
- | 9 | Gerhard Weag
JAKUBSKÁ CESTA NA SLOVENSKU A HISTORICKÝ KONTEXT
PUTOVANIA PO JAKUBSKEJ CESTE DO COMPOSTELY
- | 29 | Mons. František Rábek
TEOLOGICKÝ POHLED NA PUTOVANIE
- | 33 | Pavel Štěpánek
PUTOVÁNÍ Z ČECH – PRVNÍ DOLOŽENÉ CESTY KE SV. JAKUBU
- | 43 | Marian Gúčík
PUTOVANIE A PŮTNICKÝ CESTOVNÝ RUCH
- | 51 | Józef Bremer
CAMINO DE SANTIAGO – ŚREDNIOWIECZNA DROGA
PIELGRZYMA ORAZ TWORZĄCE JĄ LEGENDY I POBOŻNE
OPOWIADANIA
- | 75 | Emil Mendyk
DROGA (DO) ŚW. JAKUBA – OD EGOIZMU DO SOLIDARNOŚCI
- | 79 | Ján Knapík
CAMINO DE SANTIAGO. VÝZNAM PUTOVANIA V OSOBNÝCH
PRÍBEHOCH
- | 89 | Magda Kučerková
CAMINO DE SANTIAGO – CESTA DO STREDU.
K FENOMENOLÓGII PUTOVANIA
- | 97 | Ján Gallik
MOTÍV PUTOVANIA V BÁSNICKEJ TVORBE TEODORA KRIŽKU
- | 103 | Zuzana Dzurňáková – Daša Uharčeková-Pavúková
ÚCTA K SVÄTĚMU JAKUBOVI ST. A JEJ REFLEXIA
V NESKOROGOTICKOM UMENÍ SPIŠA
- | 115 | Eva Lehoťáková
KOSTOL SV. JAKUBA V LEVOČI – KULTÚRNY FENOMÉN
V STREDOEURÓPSKOM UMENÍ

- | 129 | Katarína Džunková
KÓDEX CALIXTINUS. VÝZNAM SANTIAGA DE COMPOSTELA
V DEJINÁCH HUDBY
- | 135 | Milan Šajgalík
NITRA – KRIŽOVATKA CYRILOMETODSKEJ A SVÄTOJAKUBSKEJ
CESTY POHLADOM FILATELISTU.
VIRTUÁLNA PÚŤ DO COMPOSTELY NA POŠTOVÝCH
ZNÁMKACH A SVÄTÝ JAKUB V PODANÍ UMELCOV
- | 179 | Regina M. Preslmair
ECO ASPECT OF ST. JAMES WAY: PROJECT LIFE STARS +20
- | 183 | JOSEF HRDLIČKA – KLÁRA SOUKUPOVÁ – MICHAL ŠPÍNA (EDS.):
BÁSNĚ A MÍSTA. ESEJE O POEZII (Marián Kamenčík)
- | 187 | SUMMARY (Lenka Tkáč-Zabáková)

ÚVOD

Fenoménom putovania sa zaoberali prednášajúci, ktorí sa aktívne zúčastnili medzinárodnej vedeckej konferencie uskutočnenej na Fakulte stredoeurópskych štúdií v novembri 2016. Spoločným cieľom všetkých prispievajúcich bolo poukázať, okrem iného, na význam Nitry a Slovenska v kontexte tzv. Svätajakubskej cesty ako najvýznamnejšej pútnickej cesty na Západe. Predkladaná interdisciplinárna publikácia obsahuje príspevky v slovenskom, českom, poľskom a anglickom jazyku. Mons. F. Rábek v príspevku poukazuje na teologický aspekt putovania. Je nutné si uvedomiť, že ak máme putovanie vnímať ako náboženský jav, musíme prvopočiatky hľadať u Adama. Dôležitosť putovania nespočíva vo fyzickej námahe, ale v nasledovaní Krista všade, kde sa nachádzame, vo svojom konaní a myslení. Prvá písomná zmienka o putovaní k sv. Jakubovi v českých krajinách je z roku 1124. A práve počiatky putovania u našich západných susedov sú predmetom skúmania P. Štěpánka. Diferenciácia putovania a pútnického cestovného ruchu, ktorý je súčasťou náboženského cestovného ruchu, je obsiahnutá v práci M. Gúčika. Príspevky J. Bremera a E. Mendyka, uverejnené v poľštine, obsahujú úvahy o význame putovania do Santiago de Compostela, či rozdiely medzi modernými a stredovekými pútnickými pamiatkami. V rámci každej púte je veľmi dôležitá motivácia pútnika. Práve tá je predmetom výskumu J. Knapíka, ktorý ju skúma na vzorke štyroch participantov. Túžbu a nádej putovania ako existenciálnej skúsenosti mapuje M. Kučerková, ktorá zároveň zdôrazňuje, že motivácia vydať sa na púť nemusí bezprostredne súvisieť s kresťanským náboženstvom. Tematikou putovania v literatúre sa zaoberá J. Gallik, ktorý sa zväčša vo svojich vedeckých prácach zameriava na interpretáciu tvorby katolícky orientovaných autorov. V štúdiu s názvom Motív putovania v básnickej tvorbe Teodora Križku upriamuje pozornosť na tri významné osobnosti literárneho symbolizmu nielen v slovenskom, ale i českom a maďarskom literárnom kontexte, a to Ivana Krasku, Otokara Březinu a Endre Adyho, ktorí zjavne ovplyvnili aj nastupujúcu generáciu autorov katolíckej literatúry. Ďalšia časť Gallikovej štúdie je zameraná na interpretačnú analýzu Križkovej najnovšej zbierky Blížence z krížnych ciest. Sakrálnemu zobrazeniu sv. Jakuba sa venujú štúdie Z. Dzurňákovej, D. Uharčekovej-Pavúkovej a domácej prednášajúcej E. Lehoťákovej, pričom všetky tri autorky definujú trojaké vyobrazenie sv. Jakuba – ako apoštola, pútnika či rytiera. E. Lehoťáková detailne analyzuje farský Kostol sv. Jakuba, ktorý je európskou i svetovou raritou. V centre pozornosti K. Džunkovej je Kódex Calixtinus, rukopis z 12. storočia, ktorý má pre dejiny európskej hudby osobitý význam. Nielen Svätajakubská cesta, ale aj Nitra, ako križovatka

Cyrlometodskej cesty, je predmetom bádania filatelistu M. Šajgalíka. Príspevok v anglickom jazyku R. M. Preslmairevej ponúka nazrieť na environmentálny aspekt púte v rakúskom a španielskom prostredí. A napokon posledný príspevok publikácie, ktorého autorom je M. Kamenčík, je recenziou knihy esejí s názvom *Básně a místa. Eseje o poezii* (autori: Hrdlička, Soukupová, Špína).

Na konferencii odzneli aj príspevky predsedov Jakubskej cesty: Jakubskú cestu v Bavorsku predstavil Joachim Rühl (Jakobswege Bayern e. V, Ulm), Anton Wintersteller (Jakobswege Austria und Pilgerwege Austria), dlhoročný predseda Religiózne-kultúrneho centra v Salzburgu, prezentoval príspevok *Pastorácia a jej aspekty – cirkev a turizmus*, Hans-Rudolf Hänni (Jakobswege Switzerland und Camino Europe) poukázal na Skúsenosti, spoluprácu a zmysel ciest sv. Jakuba v Európe a Monika Hlávková (Centrála cestovného ruchu – Jižní Morava) predstavila *Jakubskú cestu na Moravě – aspekty a přeshraniční spolupráce s Rakouskem*.

Hana Guzmická

K PREDSTAVENIU JAKUBSKEJ CESTY

Európsky fenomén putovania do Compostely prekračuje hranice regiónov i krajín a získava celospoločenský európsky význam. Od staroveku putovali pútnici do Jeruzalema a v časoch, keď na tomto jedinečnom mieste vznikli v stredoveku neprekonateľné prekážky, ktoré ohrozovali pútnikov zajatím alebo smrťou, sa skupiny pútnikov orientovali na Compostelu k hrobu apoštola Jakuba. Takáto púť bola odporučená aj všeobecným dekrétom, a tak putovanie po Jakubskej ceste do Compostely malo hlavne kajúci význam. Jej kultúrny rozmer sa budoval postupne, keď neskôr popri pútnickej ceste vznikali sakrálne stavby i nocľahárne a nemocnice. V poslednom desaťročí dochádza k významnému rozvoju Jakubskej cesty /Jakobswege/ Droga sw. Jakuba v krajinách strednej Európy ako je Poľsko, Slovensko, Nemecko, Česko, Rakúsko. Od roku 2012 sa stáva Jakubská cesta Slovensko súčasťou Európskej siete ciest do Compostely. Vzostupný význam Jakubskej cesty Slovensko a jej prezentácie v príspevkoch na medzinárodných konferenciách a kongresoch vo Viedni, Salzburgu, Mníchove, Paríži, Madride, Compostele, Krakove, Ríme i Riu de Janeiro, boli impulzom na usporiadanie takejto medzinárodnej konferencie na Slovensku v Nitre počas Predsedníctva SR v Rade Európskej únie. Z iniciatívy Asociácie Fóra Jakubskej cesty a za spolupráce Veľvyslanectva Španielska v SR i Rady pre vedu, vzdelanie a kultúru pri KBS, sa konferencia zamerala na umenie a cestovný ruch na Jakubskej ceste. O tejto problematike je na Slovensku v súčasnosti málo poznatkov, a tak sa význam konferencie stáva prelomovým. Na Fakulte stredo európskych štúdií UKF v Nitre bola konferencia spojená s výstavou fotografií z putovania zo Slovenska do Compostely a požehnaním pútnického bodu Jakubskej cesty v Nitre na Zobore. Označenie Jakubskej cesty neďaleko miesta, kde je umiestnený kríž z Kostola sv. Jakuba, ktorý dlhé roky stál na Svätoplukovom námestí a bol farským kostolom Dolného mesta v Nitre, je viac ako symbolické. Prvá zmienka o Kostole sv. Jakuba v Nitre je z roku 1232. A v dostupných historických prameňoch nájdeme zmienku o jednej z prvých pútí do Compostely v roku 1307 z územia Slovenska. Počas siedmich storočí zo Slovenska putovalo do Compostely niekoľko tisíc ľudí a aj dnes sa tento počet približuje k dvom tisíckam ročne (zahŕňajúc celkový počet aj tých pútnikov, pre ktorých je Compostela veľmi ďaleko a putujú po Jakubskej ceste na Slovensku, v Rakúsku, Poľsku alebo Česku). Zaujímavosťou z histórie biskupstva v Nitre je zmienka o dvoch biskupoch nesúcich meno Jakub: od roku 1224 až do roku 1240 sídelný biskup Jakub v Nitre posvätil kostol a kláštor františkánom na predmestí mesta a od roku 1690 do roku 1691 bol krátko biskupom v Nitre Jakub II.

Počiatky Jakubskej cesty v novodobej histórii začínajú v roku 1991 – 1992, keď sa skupinky pútnikov po páde totalitného režimu v Československu mohli vybrať do Compostely v Španielsku. Svätajakubské putovanie ich po rokoch priviedlo k myšlienke angažovať sa pre vznik Jakubskej cesty na Slovensku. Po prezentácii v Madride a Compostele v roku 2011 bola prvá pútnická trasa označená v Perlovej doline smerujúca na Thurzov a Plejsy. Slávnostné otvorenie trasy Košice – Levoča na jeseň v roku 2013 za účasti biskupa Milana Lacha, SJ, a predstaviteľov verejného i kultúrneho života sa uskutočnilo práve v roku 2013, kedy bolo mesto Košice titulované za Európske hlavné mesto kultúry spolu s mestom Marseille.

V auguste v roku 2015 sa uskutočnilo prepojenie Slovenska a Poľska na Jakubskej ceste po 700 rokoch a prepojenie Bratislavy a Viedne počas leta v roku 2015 bolo zvlášť významné z toho dôvodu, že po označenej Jakubskej ceste (3 333 km) je dnes možné doputovať až do Compostely k apoštolovi Jakobovi. Priatelia sv. Jakuba a Jakubskej cesty každoročne organizujú víkendové a tematické púte, workshopy zamerané na spoznávanie Jakubskej cesty na Slovensku i v krajinách Európy. Niekoľkoročná spolupráca organizácií Jakubskej cesty v okolitých krajinách ich viedla k rozhodnutiu pre spoločné putovanie k sv. Jakobovi v rôznych miestach krajín a neskôr od roku 2010 usporadúvanou každoročnou púťou.

Stredoeurópsky kontext konferencie a jej dva aspekty – umenie a cestovný ruch – je ako mozaika prednášok, ktorá bola ďalším stavebným základom pre lepšie pochopenie fenoménu, ale aj inšpiráciou vykročiť a putovať po Jakubskej ceste. Konferenciu pozdravili aj zástupcovia Federación Española de Asociaciones de Amigos del Camino de Santiago, prezident Association amis du Chemin de Saint-Jacques France, riaditeľ XUNTA de Galicia i zástupcovia Camino Europe, Jakobswege Austria, Jakobswege Deutschland a ďalší hostia. Pozitívny ohlas na túto konferenciu jej otvára cestu k pravidelnému organizovaniu, a to každé dva roky. Množstvo prednášajúcich ukazuje na jej atraktívnosť a potrebu, zvlášť v dnešnej digitálnej dobe, nielen v čase výročia 710 rokov putovania zo Slovenska do Compostely a 5 rokov jej existencie v SR.

Gerhard Weag

JAKUBSKÁ CESTA NA SLOVENSKU A HISTORICKÝ KONTEXT PUTOVANIA PO JAKUBSKEJ CESTE DO COMPOSTELY

THE WAY OF ST. JAMES IN SLOVAKIA AND HISTORICAL CONTEXT OF ST. JAMES' PILGRIMAGE LEADING TO COMPOSTELA

Gerhard Weag

Abstracts: *Popularity of pilgrimage is constantly growing, especially referring to the Way of St. James in Europe. Pilgrimage offers spiritual enrichment and it is the way to acquire new life energy and inspiration, concerning feeling a touch of adventure, tranquility and pure joy. The Way of St. James is special in its complex system of wandering paths, own logos, infrastructure and services, which consists of historical, cultural, spiritual and ecological dimension that addresses and connects people of different ages, professions and nationalities. Starting in Nitra (Slovakia), a wanderer may explore Nitra's surrounding, regarding Nitra's Castle, Nitra's Pedestrian Zone, City Park, its Calvary, Synagogue and Upper Town, Zobor Monastery, Church of St. James, St. Michael the Archangel Church, Slovak Agriculture Museum and, among the other things, learn some information about St. James.*

Keywords: *Pilgrim, Pilgrimage, the Way of St. James, Religion Tourism, Slovakia, Europe, Compostela.*

História

V katedrále v Compostele sú podľa legendárnej a písomne zaznamenatej tradície uložené ostatky svätého Jakuba, Kristovho učeníka, ktorý kázal v Španielsku. Ten bol okolo roku 800 pochovaný v Santiagu v archeologicky doloženom hrobe z rokov 813 – 833. Architektúra hrobky zodpovedá detailne parametrom Jeruzalemskej hrobky. Miesto časom padlo do rúk Maurov. V roku 814 sa podľa legendy objavili hviezdy a ukázali cestu k stratenému hrobu a 25. júla boli ostatky znovu nájdené. Na mieste Jakobovho hrobu bol postavený jednoduchý jednolodový kostol a ten sa stal pútnickým miestom. Od roku 1150 bol prestavaný na trojlodovú baziliku.

Prvá doložená oficiálna púť do Compostely sa uskutočnila v roku 951 a vykonal ju francúzsky biskup Godescalc z Le Puy. Vedľa cesty boli postupne umiestnené orientačné kamene, kamenné kríže, malé kaplnky a studničky. Vznikla radiálna sieť 12 pútnických ciest, vedúcich z Talianska, Francúzska a Portugalska. Neskôr pri nej boli zriadené kaplnky, kostoly a kláštory, poskytujúce pútnikom prístrešie a jedlo.

Prvý manuál pre putujúcich pochádza už z 12. storočia, keď ho pravdepodobne napísal Aymeric Picaud, pápežov sekretár pod názvom Liber Sancti Jacobi. Rukopis obsahuje kázne, správy o zázrakoch a liturgické texty spojené s osobou svätého Jakuba. Ďalej sa tu nachádza tiež popis trasy, umelecké diela, ktoré možno na ceste navštíviť a zvyky miestnych obyvateľov.

Symbolom dlhotrvajúcej púte sa už v stredoveku stala mušľa hrebanatka, či už skutočná alebo vyobrazená na pútnickom odznaku, niekedy pretatá dvoma pútnickými palicami alebo s jakubským červeným krížom, ďalej flaša na vodu z tíky, klobúk so širokou ochranou proti slnku, kabát – pláštenka so širokým golierom a pútnická palica z vetvičky stromu s vyrezaným prstencom a guľičkou na konci rukoväte. Od roku 1987 je v celej Európe platný systém smerových značiek s touto mušľou a žltými šípkami pre označenie každej trasy Jakubskej cesty. Symbolom dlhotrvajúcej púte sa už v stredoveku stala mušľa hrebanatka veľká (*Pecten maximus*).

Súčasnosť a pútnictvo

Záujem o svätajakubskú púť začal prudko vzrastať koncom 80. rokov 20. storočia, k čomu prispela aj púť pápeža Jana Pavla II. a neskôr Benedikta XVI. i fakt, že v roku 1993 bola Svätajakubská cesta zapísaná na zoznam svetového dedičstva UNESCO a jej nové značenie podporené grantom Európskej únie v Španielsku a Francúzsku. Putovanie do Compostely dnes podporuje aj mnoho webových stránok, sprievodcov a publikácií osobného svedectva pútnikov. Digitalizácia sa dotkla aj tejto oblasti a rôzne digitálne kódy a aplikácie sprístupňujú praktické alebo historické informácie o Jakubskej ceste a putovaní.

Cesty a značenie

V Španielsku, Portugalsku, Francúzsku, Nemecku, Rakúsku a Taliansku trasy svätajakubskej púte väčšinou kopírujú historické cesty (obchádzajú pochopiteľne priemyslové zóny a diaľnice), sú značené symbolom mušle a žltou šípkou, posledných 100 km je v pravidelných vzdialenostiach značené aj kamenným či betónovým pätníkom s mušľou na keramickej dlaždici a so štítkom, na ktorom je číselný

údaj – počet kilometrov a metrov do cieľa. Od roku 2005 sa pripájajú nové regióny v Európe a vznikli tak ďalšie Jakubské cesty v Poľsku, Slovinsku, Švajčiarsku, Čechách, Maďarsku, Rakúsku, Nemecku i na Slovensku. Trasy používajú medzinárodne dohodnuté označenie jakubskú mušľu alebo žltú šípku alebo oboje; prípadne značku červený svätajakubský kríž umiestnený na bielej jakubskej mušli.

Dvanásť historických základných trás Jakubskej cesty „Camino“ v Európe

- Francúzska (790 km) – začiatok v dedinke Saint Jean Pied de Port /Camino Frances/
- Parížska (1 000 km) – z Paríža cez Orleáns, pridávajú sa k nej starodávne cesty zo Chartres a aquitanského Soulac
- Vézelayaska (900 km) – vedie z Vézelay (od baziliky, kde sú uložené relikvie sv. Márie Magdalény spravované Fraternitou Jeruzalem), k nej sa pridávajú holandské cesty z Namuru a z Maastrichtu
- z Le Puy – vedie z Le-Puy-en-Velay /najstaršia zaznamenaná púť s biskupom/, pripojujú sa k nej cesty zo Ženevy, Konstanz, Viedne, Bratislavy, Levoče, Košíc i Krakova
- z Arles (750 km) – jej slávna časť Camino Aragonés meria 160 km, Camino San Jaume 600 km
- z Levanty (900 km) – cez Valenciú a Zamoru; pripojujú sa k nej cesty z Burgosu a z Madridu (320 km)
- Mozarabská (390 km) – z Granady a Méridy, alternatívna trasa z Malagy cez Baen
- Via de la Plata (1 000 km) – zo Sevilly
- Portugalská (Camino Portugués) – z Porta cez Ponte de Lima; alebo z Lisabonu či Fatimy
- Z Finisterre (87 km) – polovičná vzdialenosť, uznaná je len púť, ak je vrátane spiatočnej cesty cez Muxíu (114 km)
- Anglická (Camino Inglés) (110 km) – z Ferrolu
- Camino del Norte (830 km) – z Irúnu
- Camino Primitivo (320 km) – z Ovieda cez Lugo a Melidu

Jakubská cesta – medzinárodná trasa I-20 na Slovensku a jej vetvy

Na Slovensku sa oficiálna trasa Jakubskej cesty označuje I-20 a je zaevidovaná v európskych pútnických trasách. Od roku 2012 je vyznačená trasa Perlová dolina – Plejsy, od roku 2013 Košice – Levoča, v roku 2014 otvorená trasa Levoča – Litmanová (prepojená s Poľskom Litmanová – Eliášovka – Nový Sacz), od roku 2015

je otvorená trasa Trnava – Svätý Jur – Bratislava – Viedeň, ktorá je cez Wolfsthal prepojená s Rakúskom a ďalšími trasami do Compostely. V roku 2016 bola označená trasa pri Nitre a trasa Žilina – Kysucké Nové mesto – Turzovka – Trojmedzie. Trasa zo Slovenska k hrobu sv. Jakuba v Španielsku je dlhá 3 333 km a prejsť celú ju je možné za 3 mesiace. Postupne pribúdajú značenia v nových regiónoch, ktoré zastrešujú organizácie Asociácie Fórum Jakubskej cesty a Priatelia sv. Jakuba a Jakubskej cesty.

Iniciatíva Jakubskej cesty na Slovensku a historické prepojenia krajín

Na Slovensku sa oficiálna trasa Jakubskej cesty zrodila z iniciatívy Fóra Jakubskej cesty, Priateľov sv. Jakuba a Jakubskej cesty a partnerov Jakobswege Wien – Jakobswege Salzburg Rakúsko. Po predstavení Jakubskej cesty Slovensko v Madride v lete 2011 a jej požehnaní pápežom Benediktom XVI. sa na jesennom medzinárodnom stretnutí Jakubskej cesty vo Viedni a schválení trasy I-20 (Camino Europe) začala budovať počas jari v roku 2012 v úseku Perlová dolina – Thurzov – Plejsy. V čase Európskeho hlavného mesta kultúry (Košice 2013) bola trasa Košice – Kojšovská hoľa – Thurzov – Plejsy – Spišský hrad – Levoča slávnostne otvorená a požehnaná biskupom Milanom Lachom, SJ, spolu s primátormi okolitých miest (17. 11. 2013). Na jar v roku 2014 bola druhá trasa Levoča – Kežmarok – Podolínec – Litmanová – Červený kláštor otvorená a požehnaná v Levoči a neskôr arcibiskupom Jánom Babjakom, SJ, v Litmanovej a biskupom Andrzejom Jezom z Tarnowa a biskupom Grzegorzom Rysom z Krakova. Prepojenie Jakubskej cesty na Rakúsko (Wolfsthal – Wien) sa uskutočnilo v Bratislave na Teologickej fakulte TU dekanom fakulty Milanom Lichnerom, SJ (20. mája 2015). Trasa Jakubskej cesty Trnava (Kostol sv. Jakuba) – Svätý Jur – Bratislava bola otvorená v roku 2015 pri bratoch františkánov v Trnave. Slávnostné prepojenie Jakubskej cesty Slovenska a Poľska po 700 rokoch sa uskutočnilo 29. 8. 2015 za účasti troch biskupov na miestach Litmanová – Eliášovka – Starý Sacz. Prvé zmienky o Jakubskej ceste a pútnikov putujúcich zo Slovenska do Compostely sa nachádzajú v Kronike Spiša a historických prameňoch z roku 1307. Organizácia Priatelia sv. Jakuba a Jakubskej cesty je jedinou oficiálnou organizáciou zo Slovenska zapísanou do zoznamu organizácií, koordinujúcich Jakubské cesty v Európe. Jakubská cesta je dnes jediná značená pútnická cesta na Slovensku, ktorá sa napája na Jakubskú cestu v Poľsku a Rakúsku. Okrem žltej jakubskej šípky značenej na trase Jakubskej cesty je umiestnených viac ako 30 informačných tabúl s Jakubskou mušľou a popisom konkrétneho miesta v slovenčine a angličtine. Trasy Jakubskej cesty na Slovensku umožňujú spoznať prírodné krásy a pamiatky UNESCO. Trasy na Slovensku:

Košice – Gelnica/Thurzov – Levoča,

Levoča – Podolínec – Litmanová/Červený kláštor – Krakov,

Banská Bystrica – Sampor – Zvolen – Banská Štiavnica,
Žilina/Budatín – Kysucké Nové mesto – Turzovka – Trojmedzie,
Nitra – Trnava – Svätý Jur – Bratislava – Viedeň

Moravská a česká trasa I-24 a jej história

Od roku 2012 je vyznačená logom mušle aj prvá trasa Jakubskej cesty na Morave. Začína v Brne smerom na Míkulov a odtiaľ sa napája na Rakúsku trasu smer Viedeň. V súčasnosti prebiehajú značenie trasy Poľsko – česká hranica – Olomouc – Brno. Prvý český úsek bol k medzinárodnej svätajakubskej ceste pripojený 15. júna 2003. Na českom území je svätajakubská cesta značená len nenápadným označením I-24 v cípe bežnej turistickej smerovky a na vylepšenie značenia sa pripravuje propozícia cez trochu komplikovanú cestu. Historicky doložený pútnický jakubský bod ako počiatočný bod púte do Compostely z Prahy bol už od polovice 13. storočia pútnický bod v Chráme sv. Jakuba u minoritov v Starom meste, podobne sa púť začínala u minoritov v Jihlave alebo v Brne v Kostole svätého Jakuba, ktorý bol zapísaný do zoznamu pútnických bodov, rovnako ako Kostol sv. Jakuba v Trnave, Bazilika sv. Jakuba v Levoči a Kostol sv. Jakuba v Kysuckom Novom Meste.

Aktivity a koordinácia Jakubskej cesty v strednej Európe

Každý jednotlivec alebo skupina, ktorá sa pripravuje na Jakubskú cestu alebo sa práve vrátila, potrebuje istú formáciu a pochopenie základnej myšlienky putovania. Pestrofarebný výber možností otvára priestor, aby si každý našiel oblasť, v ktorej chce pomôcť alebo v ktorej chce načerpať nové poznatky a informácie: mapy a trasy, spiritualita, umenie a história, medzinárodná spolupráca, putovanie, výstavy a svedectvá, značenie a pečate, ubytovanie a služby a konferencie. Každá oblasť predstavuje okrem získavania základných poznatkov aj dlhodobú formáciu. Formácia pokračuje aj prostredníctvom zapojenia sa do jednotlivých púti počas roka a participácia na viacročných projektoch.

Európsky rozvoj a nová vlna putovania

V posledných rokoch sa obnovuje značenie historických trás Jakubskej cesty a vznikajú aj nové trasy v regiónoch Európy, ktoré nadväzujú na tie pôvodné so zreteľom dávať k dispozícii nové formy a reagovať na nové potreby a trendy (napr.: púte pre rodiny s malými deťmi, tínedžeri, seniory, adrenalínové s lezením po skalách, atď.). Počet pútnikov sa v posledných rokoch pravidelne dostáva k číslu 220 000

a v ďalších krajinách pripočítaných ďalších pár desiatok tisíc pútnikov (Poľsko, Rakúsko, Nemecko, Česko, Slovensko spolu približne okolo 25 000). Vychádzajú aj informačné texty pre pútnikov, kde jednotlivé krajiny prostredníctvom Asociácie Jakubskej cesty sprostredkujú informácie a zaujímavosti v danej problematike s možnosťou stať sa aktívnym dobrovoľníkom, organizátorom či pútnikom, za jednotlivca, rodinu, firmu, školu, obec, mesto či komunitu (Klub Priateľov Jakubskej cesty na Slovensku). Niektoré regionálne a národné projekty sú veľkolepé (veľké pútnické ubytovne, reštaurácie a ich celoročná prevádzka, iné pokrývajú základné značenie, pútnické body a jednoduchý nocľah s možnosťou návštevy blízkeho kláštora, kaplnky a kostola). Medzinárodná spolupráca a otvorený priestor bez hraničnej kontroly je potenciálom pre ďalší rozvoj Jakubskej cesty na Slovensku i v celej Európe.

Literatúra

- PÉRICARD-MÉA, D. – MOLLARET, L. *Compostelle 813 – 2013. 1200 ans de pèlerinages*. Saint Avertin: A. Sutton, 2013. 158 s. ISBN 978-2-8138-0633-8.
- RENAULT, P. *Chemin St. Jacques Conques – Compostela*. Moissac: Parole, 2012. 84s.
- SEDLÁK, V. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaca, 1980. 672 s.
- VÉRON, G. – LABORDE, L. – VÉRON, J. *Le Chemin du Puy vers Compostelle*. Paris: Rando Éditions, 2001. 192 s. ISBN 978-2841821181.
- WINTERSTELLER, A. – WEAG, G. *Jakubská cesta na Slovensku a v Rakúsku*. Salzburg: Live AID Jakobswege, 2013. 24 s.
- www.jakubskacesta.eu (dostupné 7. 11. 2016).
- www.jakubskacesta.wbl.sk (dostupné 5. 10. 2016).
- www.svatojakubskacesta.sk (dostupné 3. 1. 2017).

Kontakt

Dr. Gerhard Weag
Asociácia Fórum Jakubskej cesty
Slovenská republika
jakubskacesta@gmail.com

Prílohy

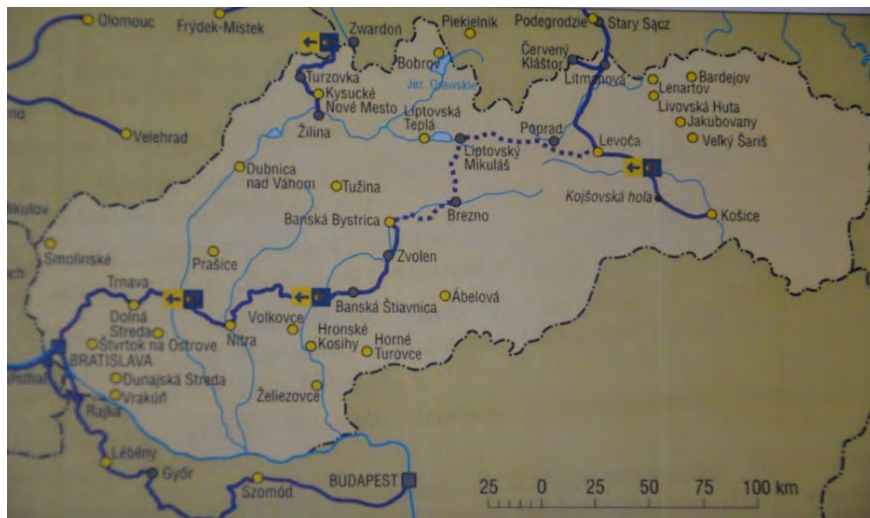

Logo jubilea 710 rokov putovania po Jakubskej ceste zo Slovenska (1307 – 2017)

Dokumentácia aktivít Jakubskej cesty a jej značenia na Slovensku

Obr. 1 – 2 Jakobská cesta na Slovensku a v Rakúsku

Obr. 3 – 4 Jakubská cesta na Slovensku trasy 2017 a trasy Jakubskej cesty v Česku a Polsku 2016

Obr. 5 Požehnanie Pútnického bodu Jakubskej cesty Nitra (Zobor)

Obr. 6 Dekrét Jakubskej cesty pre UNESCO (generálna riaditeľka Irina Bokovová)

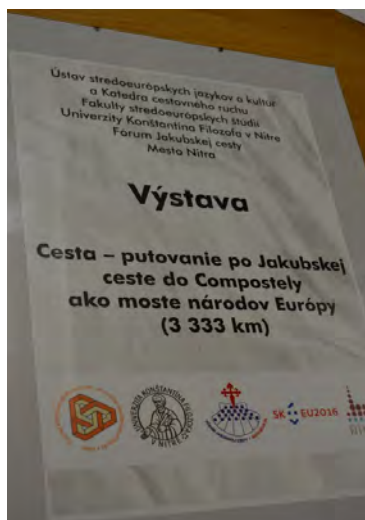
Obr. 7 Memorandum Jakubskej cesty v strednej Európe (AT, CH, DE, CZ, HU, PL, SK)

Obr. 8 Chrám sv. Jakuba v Compostele

Obr. 9 Miesta Jakubskej cesty na Slovensku

Obr. 10 Výstava na Jakubskej ceste 3 333 km

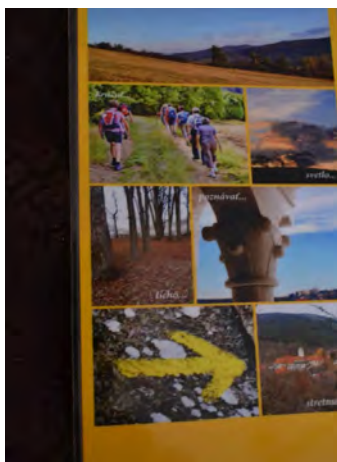
Obr. 11 Označené miesto pútnickej Jakubskej cesty s pečatou do Credentialu

Obr. 12 Félix Valdés y Valentín-Gamazo, veľvyslanec Španielskeho kráľovstva

Obr. 13 Prezentácia značenia Jakubskej cesty v Európe

Obr. 14 Umenie na Jakubskej ceste

Obr. 15 *Pútnici Jakubskej cesty*

Obr. 16 *Jacobeo International Jakubská konferencia*

Obr. 17 Putovanie po Jakubskej ceste v regiónoch Slovenska

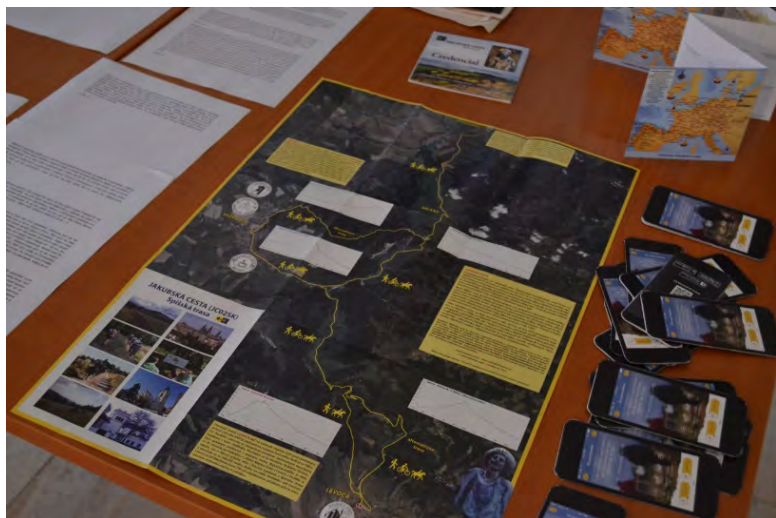
Obr. 18 Informačný materiál pre pútnikov

Obr. 19 Označenie ubytovania na Jakubskej ceste

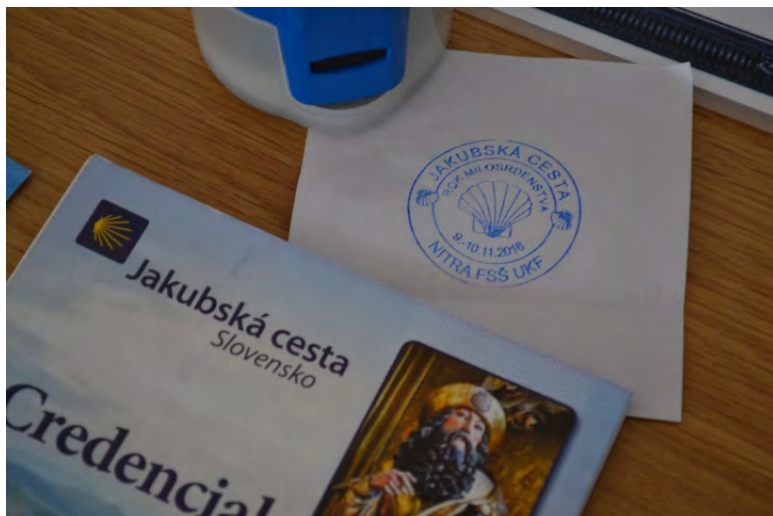
Obr. 20 Pečate Jakubskej cesty v Credenciáli

Obr. 21 *Mapy Jakubskej cesty*

Obr. 22 *Medzinárodná púť po Jakubskej ceste 900 km (FR – IT- PL – SK)*

Obr. 23 Pečať Jakubskej cesty UKF Nitra

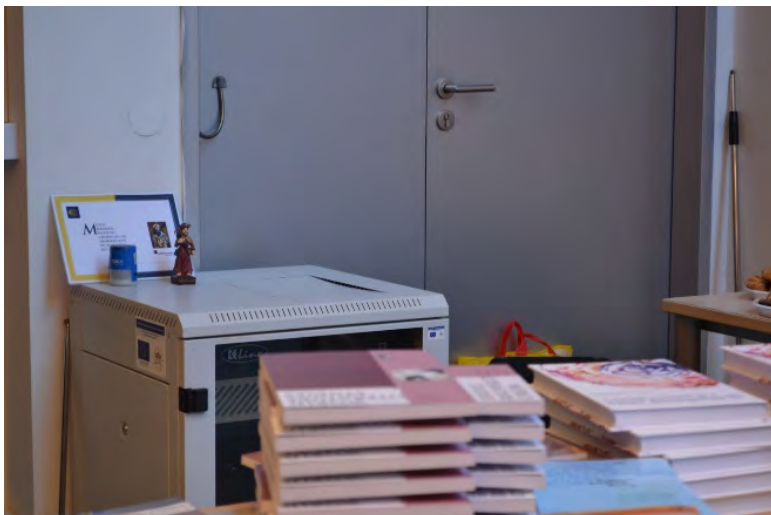
Obr. 24 Výstava JC v Nitre

Obr. 25 Otvorenie stredo európskej konferencie o Jakubskej ceste na FSŠ UKF v Nitre

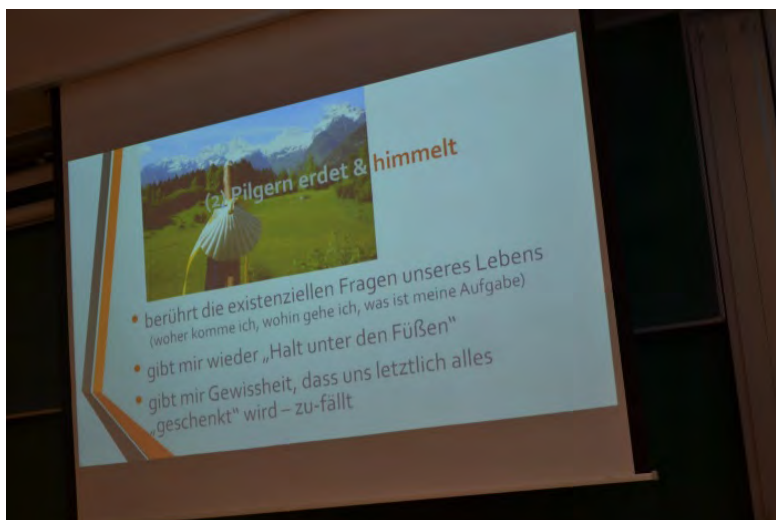
Obr. 26 Európsky Projekt Stars plus o ekologických hodnotách na Jakubskej ceste

Obr. 27 Pečať Jakubskej cesty na Fakulte stredo európskych štúdií v Nitre

Obr. 28 Credencial Jakubskej cesty

Obr. 29 Medzinárodný workshop Pútnici na Jakubskej ceste

Obr. 30 Výstavy a svedectvá putovania po Jakubskej ceste

Obr. 31 Mapa Jakubskej cesty okolo roku 1650

Obr. 32 Požehnanie Jakubskej cesty po 700 rokoch v Litmanovej

TEOLOGICKÝ POHĽAD NA PUTOVANIE

THEOLOGICAL VIEW ON PILGRIMAGE

Mons. František Rábek

Abstract: *The journey Abraham made with Israelites from Egypt, making a pilgrimage to the temple of Jerusalem. Jesus sends the Apostles: „Go ye into all the world, and preach the gospel to every creature...“ With this mission them also including Apostle James are getting to Compostela, except „Finnisterra“ (the end of the world). Church – nation of God making a pilgrimage to the world to eternal kingdom of God. Jesus Christ Himself indicated this direction when he was saying: „Father’s house are many mansions... I’m going to prepare a place for you...And where I go you know, and the way you know. I am the way, the truth, and the life. No one comes to the Father except through me“ (John 14: 1-6). Pilgrimage in liturgy: the processions, facing eastwards during the warship, walking towards the Holy Communion the Corpus Christi feast. Pilgrimage as a manifest of a repentance – it should help the penitent to adjust the way of their life towards God. Pilgrimage to the holy places associated with the life of Jesus Christ Himself – the Holy Land, or to the operation of important saints – St. James, the tombs of the Apostles in Rome... Rating pilgrimage in following the Christ by Tomáš Kempenský to his statement: „Those who make a pilgrim a lot, rarely become holier.“ The current pilgrimage, religious tourism. Two kinds of people: a pilgrim and a wanderer.*

Keywords: *Pilgrimage, Compostela, Religion Tourism.*

Putovanie Abraháma, Izraelitov z Egypta, putovanie do Jeruzalemského chrámu. Ježiš posíla apoštolov: „Chodte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu...“ S týmto poslaním sa dostáva aj apoštol Jakub až do Compostely, až na „Finisterra“ (na kraj zeme).

Cirkev – putujúci Boží ľud týmto svetom k večnému Božiemu kráľovstvu. Tento smer naznačil sám Ježiš Kristus, keď povedal: „V dome môjho Otca je mnoho príbytkov...Idem vám pripraviť miesto...Cestu, kam idem poznáte...Ja som cesta, pravda a život. Nik nepríde k Otcovi, iba cezo mňa“(Jn 14, 1-6).

Putovanie v liturgii: procesie, smerovanie na východ pri bohoslužbách, kráča-
nie k svätému prijímaniu, slávnosť Božieho Tela...

Putovanie ako prejav pokánia – malo pomôcť kajúcnikom upraviť svoju životnú cestu smerom k Bohu.

Putovanie na posvätné miesta, spojené so životom samého Ježiša Krista – Svätá Zem, alebo s pôsobením významných svätcov – sv. Jakub, hroby apoštolov v Ríme...

Hodnotenie púť v Nasledovaní Krista od Tomáša Kempenského až po jeho vyjadrenie: „Tí, čo veľa putujú, málokedy bývajú svätejší“.

Súčasný púte, náboženská turistika.

Dva druhy ľudí: pútnik alebo tulák.

Hovorí sa, že niekto vo svojej reči začína „od Adama“. Ak sa chceme pozrieť na fenomén putovania, ktoré je náboženským javom, z teologického hľadiska, tak sa musím vrátiť k biblickému Adamovi a začať od neho.

Putovanie totiž súvisí so strateným rajom.

Nejde o žiadnu mytológiu. Biblický raj predstavoval pre človeka domov v plnom slova zmysle: žil v obšťastňujúcej zhode so svojou manželkou, s prírodou a hlavne s Bohom i so sebou samým.

Prejavom nedôvery a neposlušnosti voči Bohu človek tento domov stráca a v celých jeho ďalších dejinách sa objavujú javy pútnictva, pobádané túžbou po obnovení vzťahu s Bohom, s blíznymi, s prírodou i so sebou. Táto túžba je akýmsi rudimentom skúsenosti strateného raja v srdci človeka. Je to hľadanie úplného domova. Kvôli putovaniu ľudia dokážu zanechať všetko – rodinu, majetok, prácu i vlasť, zostávajú úplne chudobní, prijímajú námahu a nebezpečenstvá cesty, aby v náboženskom ciele putovania našli, vyprosili si obnovenie všetkých týchto vzťahov, aby tak v sebe posilnili vedomie podstatného významu týchto vzťahov a takto duchovne posilnení sa vrátili do svojej bežnej reality a vniesli do nej aspoň niečo z týchto vzťahov.

Opakované vydávanie sa na púť má určitú podobnosť s javom, ktorý môžeme pozorovať v zoologickej záhrade pri kletke s orlami. Tieto vtáky majú v sebe zakódovanú túžbu po výškach. Podchvíľou vzlietajú, narážajú však na oceľové pletivo kletky a padajú dolu.

Ani človek svojím putovaním nie je schopný dosiahnuť naplnenie svojich hlbokých túžob, ale realizovaním putovania naznačuje svoje vnútorné smerovanie, hoci sa opätovne musí vrátiť do reality.

V dejinách putovania má významné miesto postava Abraháma. Vydáva sa nie na hocikakú púť, lež oslovený tajomným Božím hlasom odchádza zo svojho bydliska s príbuznými i so stádami vo viere, že tento tajomný Boh mu dá nájsť to, čo mu sľúbil: novú vlasť a veľké potomstvo. Na konci celoživotného putovania bol stále ešte cudzincom v Palestíne a hoci mal viacero synov z vedľajších manželiek, mal iba jediného potomka – nositeľa Božieho prisľúbenia: Izáka.

Izák i ďalší nositelia prisľúbení, ktoré dal Boh Abrahámovi boli tiež cudzinci v zemi, v ktorej bývali a z rozličných dôvodov boli pútnikmi.

Ich potomstvo sa v Egypte rozrástlo na národ a Boh ich vyvádza smerom do zeme, ktorú prisľúbil Abrahámovi. Izraeliti sa stávajú na púšti putujúcim Božím ľudom, počas ich putovania Boh prejavuje svoju prítomnosť medzi nimi zázrakmi, ktorými sa o nich stará, vedie ich prostredníctvom Mojžiša, dáva im svoje zákony a napokon im dáva do vlastníctva zasľúbenú zem.

Avšak pobyt v tejto zemi, pretekajúcej mliekom a medom bol všetkým možným, len nie rajom. Základnou príčinou bolo zabúdanie alebo priamo zanedbávanie vzťahu s Bohom, porušovanie zmluvy s Ním. Až Dávid a Šalamún vytvárajú viditeľné miesto prítomnosti Boha vo svojom ľude tým, že pripravili a postavili chrám v Jeruzaleme. Práve tento chrám sa stáva cieľom každoročných púti, ktoré mali udržiavať a prehľbovať vieru ľudu a pomáhať mu v živote podľa Božej vôle.

Tento duchovný pohyb dosahuje svoje naplnenie narodením Ježiša Krista, ktorý sa stáva živým Božím chrámom, pretože v Ňom bol uprostred svojho ľudu prítomný Boh osobne. Ježiš sa sám nazýva „chrámom“, ktorý keď ľudia zboria, On ho vybuduje za tri dni.

To sa stalo Jeho smrťou na kríži a zmŕtvychvstaním. Týmito udalosťami a zoslaním Ducha Svätého vytvára Ježiš z ľudí, ktorí v Neho uverili, nový Boží ľud, uprostred ktorého je On prítomný až do skončenia sveta a ktorý vedie prostredníctvom svojich apoštolov a ich nástupcov.

Tento nový ľud, Cirkev, sa stáva putujúcim spoločenstvom, ktoré je na svete, vo svojich krajinách a bydliskách ako v cudzine a smeruje do večnej vlasti. Pre kresťana je každý deň putovaním za Kristom, hoci to nemusí byť fyzické krácanie k nejakému cieľu.

V živote Cirkvi sa prejavujú tri druhy fyzického putovania. Prvým je uskutočňovanie poslania, daného Kristom: „Idte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu...“ (Mk 16, 15). Misijné cesty apoštolov, ich spolupracovníkov a pokračovateľov, misionárov všetkých čias. Akí to boli a dodnes sú pútnici...!

Ďalšou formou putovania boli a sú návštevy miest spojených so životom Ježiša Krista, apoštolov a svätcov, či miesta nadprirodzených úkazov, ako sú napríklad mariánske zjavenia. Medzi takéto pútnické ciele patrí aj Santiago de Compostela.

A napokon – najmä v minulosti, mali púte charakter pokánia. Kajúcnici dostávali za ťažké hriechy ako pokánie vykonanie si púte do Svätej Zeme či na iné posvätné miesta.

Pútnické miesta zohrávali a zohrávajú dôležitú úlohu tak v oblasti duchovného života ľudí, ale aj v oblasti kultúrnej, národnej i medzinárodnej.

Napríklad, v Lurdoch sa pred jaskyňou zjavenia stretli po 2. svetovej vojne dvaja bývalí vojaci, dvaja bývalí nepriatelia: Francúz a Nemec. Poznali sa aj osobne – Nemec spôsobil Francúzovi veľa utrpenia. Obaja si tam však aj uvedomili, že sú kresťanmi, že majú vzťah ku tej istej Matke Božej – a to ich pohlo k odlože-

niu nenávisti a pomsty, ku vzájomnému odpusteniu – a tento ich čin dal podnet k vojenským púťam do Lúrd, z ktorých sa rozvinuli Medzinárodné vojenské púte, na ktorých sa zúčastňujú vojaci asi z 30. štátov a prežívajú tam spolu niekoľko dní v atmosfére modlitby, priateľstva a radosti.

Pre mnohých ľudí dnes sa putovanie stáva určitým druhom turistiky. Nechýbajú ľudia, ktorí sa až príliš venujú púťam a putovaniu. Na túto tému sa vyjadril už stredoveký autor Nasledovania Krista, Tomáš Kempenský, slovami: „Tí, čo mnoho putujú, málokedy bývajú svätejší.“

Pre kresťana je púť a pútnické miesto iba určitým symbolom celožitného putovania a smerovania k večnému cieľu.

O tomto ciele hovorí sám Ježiš Kristus: „V dome môjho Otca je mnoho príbytkov... Idem vám pripraviť miesto... Cestu, kam idem, poznáte... Ja som cesta, pravda a život.“ Podstatné teda nie je fyzické putovanie, ale nasledovanie Krista svojím myslením a konaním všade, kde sa nachádzame. A pretože plnenie nášho povolania, našich povinností je pre nás Božou vôľou, prílišné venovanie sa putovaniu (alebo aj iným záujmom...) by nás mohlo robiť nevernými nášmu Bohom danému povolaniu.

Kedy a ako môžeme dosiahnuť cieľ nášho životného putovania?

Predovšetkým treba, aby sme žili ako Kristovi nasledovníci – inšpirovaní a podporovaní príkladom a orodovaním tých, čo toto putovanie príkladne zvládli – svätých – až do konca života. Ježiš sám hovorí: „Kto vytrvá do konca, bude spasený.“ Dosiahnutie raja – plného spoločenstva s Bohom, zhody a lásky s ľuďmi v obnovenom svete – to bude pre nás Boží dar, ktorý dostaneme pri druhom Kristovom príchode. Hovorí o tom apoštol Ján v Apokalypse, vo svojich víziách, ktoré mu dal oslávený Kristus: „Videl som, ako z neba od Boha zostupuje sväté mesto, nový Jeruzalem, vystrojené ako nevesta, ozdobená pre svojho ženícha. A počul som hlas od trónu hovoriť: Hľa, Boží stánok je medzi ľuďmi! A bude medzi nimi prebývať; oni budú jeho ľuďom a sám Boh bude s nimi. Zotrie im každú sklzu a už nebude smrti ani žiaľu; ani náreku, ani bolesti viac nebude“ (Zjav 21, 2-4).

Kiež nás i táto konferencia povzbudí príkladom i orodovaním svätého Jakuba k tomu, aby sme boli pútnikmi – ľuďmi, ktorí vedú kam idú a ktorí k tomu cieľu aj dôsledne kráčajú a odolali sme pokušeniu tuláctva – života pre provizórne a dočasné ciele. Takýto štýl života je v súčasnosti častý a môžeme sa s ním stretnúť i na pútnických cestách či na pútnických miestach. Aj tu platí, že extrémny sa dotýkajú...

Kontakt

Mons. František Rábek
Ordinariát OS a OZ Slovenskej republiky
rabek@kbs.sk

PUTOVÁNÍ Z ČECH – PRVNÍ DOLOŽENÉ CESTY KE SV. JAKUBU

PILGRIMAGE FROM BOHEMIA – THE OLDEST REFERENCES THE WAY OF ST. JAMES

Pavel Štěpánek

Abstract: *This paper is aimed to analyze the oldest preserved records of the pilgrimage of St. James to Santiago de Compostela. There are several references about his individual journeys, the earliest one dating back to 12th century, while the first written report comes from 1124. King Ottokar II of Bohemia, cousin of King Alfonso X, played an important role in spreading deserved respect for James the Apostle. During 13th century, he initiated that churches and monasteries started to worship this saint. While in the early Middle Ages, the pilgrimages to his tomb used to primarily be of a spontaneous and individual nature, the ones made in High Middle Ages were organized and collective. Czech territory is, from a religious point of view, undoubtedly closely connected to the figure of St. Wenceslaus, the patron of Bohemia. However, to this date in the Czech Republic there are more than a hundred churches that are dedicated to St. James. On the top of it, there is a wide variety of artistic approaches of the subject of St James.*

Keywords: *Pilgrimage, Santiago de Compostela, St. Wenceslaus.*

„Od té doby, co války křížové obrátily pozor křesťanstva k východu, počali také Čechové rodů bohatších čím dále tím hojněji putovati do Jeruzaléma; avšak i Řím i sv. Jakub Kompostelský ve Španělech navštěvovány jsou od českých poutníků. A jako v jiných zemích, tak i v Čechách provodily takové cesty blahodějnou mocí do křížení a vzdělání ducha lidského“, konstatuje s obvyklým nadhledem velký historik českého středověku František Palacký.¹ Počínaje 12. stoletím máme dobře doloženo několik individuálních cest ke sv. Jakubu do Santiaga. Roku 1192 se vydal *ad limina Sancti Jacobi causa orationis* pražský biskup kníže Jindřich Břetislav, po-

¹ František Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Praha 1939, sv. I, s. 233. Tento článek se zakládá na zkráceném a upraveném textu, který jsem publikoval v rámci knihy *Čechy a Španělsko ve středověku. Dějiny a umění*. Olomouc 2008.

cházející z vládnoucí přemyslovské dynastie, ale nedošel tam.² Je to první zmínka vůbec. Pak se písemné zprávy objevují až od konce třicátých let 13. století.³

Pohřebištěm Přemyslovců se stala kaple sv. Jakuba v klášteře zbraslavském.⁴ R. 1268 postavil zde král Přemysl Otakar II., bratranec kastilského krále Alfonse X. Moudrého lovecký dvůr. Vlastní klášter založil Václav II.; byly využity prostory loveckého dvorce od r. 1292, proto byl nazván *Aula Regia*. Dvorec měl i samostatnou kapli, zasvěcenou sv. Jakubu, kterou klášter využil jako svého prvního kostela a jež i v budoucnosti byla zachována v organismu kláštera.⁵

² Informuje o ní Druhé pokračování Kosmovo k roku 1192. Srv. *Kosmova Letopisu českého pokračovatele III. Výpisky z Vincencia Gerlacha a jiných starších letopisců českých*, ed. J. Emler, FRB II., Praha 1874, s. 281. Přesné znění: *Eodem anno dux Prziemysl quorundam Theutonum provinciam vastavit, et imperatorem ex hoc in iram concitavit. Dominus quoque episcopus ad limina sancti Jacobi apostoli causa orationis viam tenuit, quem imperator propter pecuniam sibi pollicitam detinuit, et sic impeditus reversus est in Bohemiam. EXCERPTA EX VINCENTIO, GERLACO ETC.] In diebus illis regnante in regno Romanorum rege Conrado et in Bohemia principante duce Sobieslao, Zdico qui et Henricus, bonae memoriae Olomucensis episcopus, habitum... FRB, pokračovatel Kosmy, s. 281. – Novotný, *České dějiny* I/2, s. 1130, I/3, s. 58 – 59. – Václav Ryněš, *El culto de Santiago de Compostela en Bohemia, Ibero-Americana Pragensia*, VIII, 1974, s. 139. *Fontes Rerum Bohemicarum* II s. 281. – A. Novotný, *České dějiny* 1/2, s. 1130.*

³ Marie Bláhová, *Toledská astronomie na dvoře Václava II.* (Poznámka k česko-španělským vztahům ve druhé polovině 13. století). In: *Pocta doctentu Vladimíru Nálevkovi. ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE. PHILOSOPHICA ET HISTORICA* 2 – 1998. *STUDIA HISTORICA* II, s. 21–28.

⁴ Kateřina Charvátová, *Zbraslav – pohřebiště posledních Přemyslovců. Dějiny a současnost*, 1991, č. 5 s. 57 – 59. Bedřich Ťupa, *Uložení ostatků posledních Přemyslovců v kostele sv. Jakuba na Zbraslavi*, <http://www.zbraslav.cz/framer.php3?sk=58>, staženo 14. 3. 2004: „Trvalo dlouho, nežli alespoň část nového kostela mohla býti používána k službám božím. Řeholníci konali služby zatím v kapli sv. Jakuba, která tu stávala, jak už zmíněno, při královském lovcím zámku. Král rád prodléval na Zbraslavi, zvláště když se tu stavěl nový klášter a velkolepý chrám. Nesplnilo se však jeho přání strávití zbývající čas života v klidu kláštera. Neklidné události otřásly jeho chatrným zdravím, takže o Velikonocích 1304 byl nucen ulehnout. Duchovním ustanovil, jakou mši má z nich kdo sloužiti v hodině jeho smrti. Skonal 21. června 1305 ..., ač mu bylo teprve 34 let. ... Jeho tělo bylo nošeno po pražských kostelích, kde za něho byly konány bohoslužby, pak byla rakev vložena na loď a vezena na Zbraslav...“

⁵ Vladimír Novotný, *Klášter Zbraslavský*. Praha 1941, nestr. Zde byl zakladatel (Václav II.) pohřben a Zbraslav se měla stát královským pohřebištěm (panteónem). Kaple sv. Jakuba se uchovala až podnes. Umístěna byla u brány klášterní, jak také udává dochovaná listina z r. 1418 vydaná kardinály v Kostnicích, již se udělují odpustky těm, kdo navštíví kostel a kaple na Zbraslavi. V husitských válkách byla zničena, v r. 1639 dal Zbraslav zapálit švédský vojevůdce Banner. Kaple sv. Jakuba byla rozšířena za opata Jakuba III (1650 – 54) a následně už před r. 1709 byla stavba v běhu – arch. Giovanni Santini Aichl. R. 1724 pře-

Ve 13. století se v českém prostředí hovoří o pouti do Compostely v souvislosti s vybíráním příspěvků na rytířský řád sv. Jakuba od věřících.⁶ Je uchována listina, závět královského číšníka (Václava I.) Zbraslava z dubna roku 1238, jenž slíbil tomu ze svých lidí, kdo za něho vykoná pouť ke svatému Jakubovi, šest hřiven stříbra.⁷ Ve formuláři biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 – 1296) je dochován list, jímž biskup dovoluje knězi Janovi (?) navštívit hrob svatého Jakuba a dává mu vysvědčení zachovalosti.⁸ Povolení ovšem nevydávaly jen církevní úřady, ale jinde je doloženo, že ženatí poutníci ve 13. století museli žádat o povolení také své ženy, aby mohli podniknout putování.⁹

Během výpravy proti Rudolfovi Habsburskému král Přemysl Otakar II. požádal královnu Kunhutu z podnětu zázračného vidění jakési uherské mnišky, aby dala ve všech kostelech a klášterech konat zvláštní pobožnosti ke sv. Jakubu, jelikož má králi přinést štěstí válečné.¹⁰ Hranice překročil právě kolem svátku sv. Jakuba (25. 7. 1278).¹¹ Dále, roku 1312 uložil rozhodčí soud Oldřichovi z Brandýsa jako pokání, aby za smíření své viny putoval ke sv. Jakubu.¹² Ačkoli jde o zcela ojedinělé dochované doklady, ukazují zcela jasně, že cesta českých poutníků do Compostely

vzal stavbu František Maxmilián Kaňka. Mezi poslední výzdobné práce náleží i vnitřní dekorace kostela sv. Jakuba, kterou dal pořídit opat Adam II. Aysl (1743–56).

⁶ Ryneš (pozn. 2), s. 140, pozn. 20.

⁷ V Archivu hl. m. Prahy. Srv. *Regesta diplomatica nec non epistoparia Bohemiae et Moraviae* II., ed J. Emler, Pragae 1882, č. 2786, s. 1218–1219. – K tomu V. Novotný, *České dějiny I.*, 3, Praha 1928, s. 955.

⁸ Srv. *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279 – 1296)*, vyd. J. B. Novák, Praha 1903, č. 138, s. 109.

⁹ V Baňské Štiavnici – viz Ádám Anderle, Húngaros en el camino de Santiago, *IACOBVS*, revista del Centro estudios Camino Santiago, Sahagún, 2003, č. 15 – 16, s. 237. Zmiňoval jsem toto svědectví ve své práci Slovensko na cestě ke sv. Jakubu. Duchovní kontext putování do Santiaga de Compostela a jeho odraz v architektuře a výtvarném umění. 13. – 15. května 2015. In: *Duchovní cesta a její podoby v literatuře*. Mezinárodní konference, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, 2015 (ed. Magda Kučerková).

¹⁰ Závět je otištěna v G. Fridrich, *Codex diplomaticus III/I*. Praha 1942, č. 181. Také Otakar se snad chystal vypravit na pouť ke sv. Jakubu r. 1242. Viz Václav Novotný, *České dějiny I/2*. Praha 1913, s. 720. Další zmínky na téma pouti a řádu sv. Jakuba viz I/3, s. 954 – 955.

¹¹ Josef Šusta, *České dějiny II/I* Praha 1939, s. 266, konstatuje ze Přemysl Otakar překročil rakouské hranice někdy o sv. Jakubu (tj. kolem 25. 7.) r. 1278 doufaje, že ostatní oddíly domácí i cizí k němu dorazí.

¹² Ryneš (pozn. 2), s. 140. Aleš Fetter, Čeněk Kalandra. *Listy starohradské kroniky*, č. 3, ročník V, září 1982, net stránky <http://www.jcinsko.cz/lsk/82/lsk823.htm>. Do rodného kraje Kalandrova je situována i jeho první historická povídka *Pokání*. Odehrává se na počátku 14. století (1308 – 1312), kdy Oldřich z Brandýsa vybudoval hrad Brandýs nad Orlicí a odtud spolu s pány z Potštejna přepadávali kupce a pokojné měšťany.

byla v té době již dosti obvyklou záležitostí. V pozdním středověku podobných zpráv výrazněji přibývá.

První písemná zpráva o cestě ke sv. Jakubu v českých zemích, patrona Španělska, i když se o ní hovoří jakožto o trestu za vraždu, která byla důsledkem panujícího záští mezi českými rody, se objevuje v r. 1124. František Palacký¹³ podrobně rozepisuje důvody, které k tomu vedly: „Mezi rodinami pánů Drslaviců a měšťanů pražských Pušoviců, z příčin nám neznámých, udály se rozbroje a půtky, v nichž zabit byl pan Procek z Potenštejna. Syn zabitého, Mikuláš z Potenštejna, zdvihna se proto k pomstě, zavraždil také bohatého a vzácného (...) Peregrina Puše, jehož snad omylem pokládal za původce vraždy. Proto sáhlo ke zbrani celé příbuzenstvo Pušoviců, a s ním Klaricové, bohatý Pertolt Pirkner, starý Volbram se syny svými a jiní Pražané více: s druhé strany dali se do krvavého boje s nimi všichni strýcové potenštejnští, páni z Riesenberka, ze Žampachu, Oldřich z Brandýsa i jiní, až se *podářilo králi a některým pánům zajmouti Mikuláše z Potenštejna i Oldřicha z Brandýsa; i donutili obě strany, aby položice zbraň, podvolily se k úmluvám. ...*

I poněvadž mladý Potenštejn usvědčen byl i přiznal se z vraždy, nikoli ale protivník jeho: umluvíc uložili mu následující povinnosti na dosti učinění a smíření: 1) aby za duši zavražděného Peregrina založil a nadal na věčné časy zvláštního altaristu v kostele pražském u Týna, nadto pak aby v třiceti klášteřích dal k témuž cíli čísti až do třiceti tisíc svatých mší; 2) za na pokání, tedy s obnaženou hlavou a v rouše kajícím, sám se stem jiných osob vykonal procesí z kláštera sv. Klementa ve Starém Městě pražském až k obydlí Anežky, vdovy zavražděného nebožtíka; 3) aby kajicně vydali se na pouti, on sám do Říma, jeho pomocníci pak, Oldřich z Brandýsa i služebník Erhart, až do St. Jago di Campostella, služebník pak Blahut do Cách; 4) aby úřadu města pražského a vdově nebožtíkově zaplatil znamenité pokuty (vdově samé až 1500 hřiven stříbra); 5) konečně, aby bez výplaty propustil na svobodu všechny pražské měšťany, jež oba spojenci jeho drželi u vězení atd.“

V dalším případě máme dochován záznam, že se putovalo v rámci zádušní oběti, jako je to v případě skonu královského číšníka Zbraslava, jehož duchovní obzor dokresluje záznam o nabídce finanční podpory tomu, kdo by se pro spásu jeho duše vydal ke sv. Jakubu v dalekém Santiagu de Compostela.¹⁴

Také sám císař Karel IV. se kolem roku 1340 zamýšlel vypravit se do Španěl k boji s nevěřícími, ale od výpravy jej odvrátilo oslepnutí otcovo.¹⁵ Později, v roce 1377, však podnikl Karel IV. cestu do Francie, ze které se vrátil až po 16. lednu 1378, kdy se rozloučil se svým francouzským synovcem, jenž je v jednom detailu ukazatelem obliby svatojakubského putování ve Francii; z podrobného svědectví (je možno

¹³ Palacký (pozn. 1), II, za Jana Lucemburského 217.

¹⁴ Jan Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha: Lidové nakladatelství 2005, kap. 10, s. 80 – 81.

¹⁵ Ryneš (pozn. 2), s. 140.

sledovat bezmála hodinu za hodinou) vyplývá, že na rozloučenou dostal mimo jiné zlatou nádobu v podobě mušle s reliéfem svatého Jakuba, ukazujícího Karlu Velikému cestu do Španěl: „*pour ce qu'il estoit pellerin – kdyžto byl přece /sám/ poutníkem*“, jak dodal králův posel vévoda z Berry, když odevzdával dary.¹⁶

V raném středověku byly cesty především individuální a spontánní; od vrcholného středověku však přibývalo poutí dlouhodobě připravovaných, kolektivních, a tudíž i celkově méně riskantních.¹⁷ O tom svědčí i řada příkladů, které tu uvedeme na základě dobových dokladů. V pozdním středověku se objevily i tištěné, a tedy cenově dostupné mapy, díky kterým mohl mít poutník přesnější představu o cíli svého putování. Tak také četní zájemci o cestu přicházeli o iluze, protože ten, kdo získával zájemce pro určitou pouť, dbal na to, aby údaje o vzdálenostech neodstrašovaly.¹⁸

Výjimečně máme doloženu také cestu pana Oldřicha Prefáta z Vlkanova, přestože ve svém rozsáhlém a podrobném cestopise¹⁹ se mu už nedostalo místa na závěr putování – do Santiaga, poté, co se věnuje především Benátkám a Svaté zemi. Do Santiaga dorazil v srpnu 1552 (jiné uváděné datum je 1550), ale nejsou o tom další údaje.²⁰ Přesto ale řádu svatojakubskému věnuje pozornost i po cestě v Itálii.

Lze také pozorovat překvapivě početné výpravy českých pánů – mezi nimi byli zejména Beneš z Hořovic, Artleb z Popovic, Bohuš ze Šumvaldu, Beneš z Dubé,

¹⁶ Václav Černý, *Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury*, Praha 1999, s. 222, s odvoláním na *Cesta císaře Karla IV. do Francie*, Praha 1937, překlad *Grandes Chroniques de Saint-Denis*.

¹⁷ Norbert Öhler, *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha 2002, s. 11.

¹⁸ Tamtéž, s. 117.

¹⁹ Oldřich Prefát z Vlkanova (1523 – 1565), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*. (DjVu formát, 5.3 MB). Do Compostely cestoval asi v r. 1550.

²⁰ S. Binková a J. Polišínský, *Dos testimonios sobre España del siglo XVII. Ibero-Americana Pragensia XXII*, 1989, s. 131 – 152, s. 131. – *Cesty a cestovatelé v raném novověku*, Muzeum Litoměřice, 2. srpen – 2. říjen 1994. (Kat. ed. Zdeněk Hojda, Vít Vlnas, Komisař Eva Štíbrová), č. kat. I D. 1 a č. k. IB. 8: *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*. UPM, inv. č. C 8139. (Zdeňka Tichá, *Cesta starší české literatury*, Praha 1984, s. 310). – Shodou okolností z Benátek pochází kamej se sv. Jakubem mezi poutníky, datovaná do 13. stol. (sklo, červené, pasta imitující karneol, lité do formy, zbytky zlacení) z Lannovy sbírky v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Viz *Vojtěch svobodný pán Lanna. Sběratel, mecenáš a podnikatel./Vojtěch Baron Lanna. Collector, Patron and Entrepreneur*. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze/Museum of Decorative Arts in Prague, 21. 6. – 15. 9. 1996. (Kurátor Filip Wittlich), č. kat. 398 a 96.

Ctibor z Liboze, Vilém Zajíc z Valdeka, Václav z Donína, Ctibor z Kozího, Jindřich z Kravař a na Plumově – na Iberský poloostrov, jejichž cílem byla převážně cesta do Santiaga, byť plnily i jiná posláná a ne vždy jsou přímo spojovány s poutní cestou.

Hmotné doklady

Poutníci z Čech směřující do různých míst se shromažďovali (ve 14. a 15. století) před kaplí Božího těla na dnešním Karlově náměstí v Praze. Není proto divu, že zřejmě právě odtud pochází poutní odznak, uložený dnes v Muzeu hlavního města Prahy.²¹ Ohledně chrámu sv. Jakuba na Starém Městě pražském nejsou v tomto smyslu dochovány žádné dokumenty. Víme jen, že ve staroměstském chrámu byly od r. 1212 uctívány ostatky sv. Jakuba, které sem byly přeneseny spolu s ostatky sv. Tomáše, Tadeáše Apoštola a sv. Mořice z Německa, jak to líčí pokračovatelé Kosmovi.²²

Cesta svatojakubských poutníků vedla přes Plzeň, kde se rozdvojovala jednak směrem na Norimberk, jednak na Řezno, buď jižním směrem několika možnými trasami, nebo zacházkou k pařížské věži sv. Jakuba (*Tour de Saint Jacques*) dodnes stojící, odkud dále pokračovala několika různými směry do jižní Francie a odtud do Galicie. Právě v Plzni a ještě v 15. století, přinejmenším od r. 1498, se poutníci seskupili ve zvláštní bratrstvo při dominikánském chrámu sv. Markéty v tzv. Černém klášteře, kde zřídili oltář sv. Jakuba.²³ Každý člen měl do bratrské pokladnice zaplatit 12 grošů a dominikánům odevzdat libru vosku. Mniši měli též vybírat od bratrstva poplatky za vigilie. V čele zbožného sdružení stáli čtyři bratři a výslovně se praví, že tři z nich mají být z bratří svatého Jakuba, ti, kteří už podnikli pouť ke sv. Jakubu. To samo o sobě svědčí o tom, že cesty do Santiaga nebyly

²¹ V kapli Božího těla jim byly ukazovány tzv. *reliquiae imperialis* nejsvětější relikvie říše a království; viz James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Mladá fronta, Praha 1991, s. 369. U nás má menší sbírku poutních odznaků z Francie Uměleckoprůmyslové muzeum, kde je studovala dr. H. Koenigsmarková. Je pochopitelné, že také v pražské katedrále sv. Víta najdeme několik znázornění španělského národního svěťce např. ve Valdštejnské kapli na zbytcích nástěnných maleb na východní stěně z konce 14. století po levici P. Marie. V kapli Schwarzenberské (v neogotické části) je na oltáři pozdně gotická archa s dvěma křídly malovanými kolem r. 1500 neznámým středoevropským mistrem. Po stranách ústřední kompozice Klanění sv. tří králů jsou zobrazeni vlevo sv. Jakub Mladší a vpravo sv. Jakub Starší s poutnickou holí.

²² Pavel Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 77, dokonce vztahuje založení chrámu sv. Jakuba s přinesením ostatků tohoto svěťce do Čech.

²³ Ryneš (pozn. 2), s. 141; R. Urbánek *České dějiny* III/2. Praha 1930, s. 751, s odvoláním na Strnadovy *Listy Plzeňské* II., s. 385 – 386.

zdaleka ojedinělé a plzeňské svatojakubské bratrstvo může být tedy považováno za doklad toho, že se poutě z Čech do Compostely od konce 15. století opět obnovovaly ve větším rozsahu.²⁴ Ti, kteří byli v Compostele, užívali ke cti sv. Jakuba „hyšpánského štrychu“ či emblému.²⁵

Podobné svědectví najdeme také na jižní Moravě, v Ivančicích, kde v roce 1481 vznikla na vrcholku blízkých Nových hor kaple. Údajně to byli zdejší poutníci, kteří navštívili španělskou Compostelu, a motivovaní touto událostí tak dali podnět k zasvěcení místní kaple právě sv. Jakubu. Protože ale touha putovat k jeho hrobu do tak vzdálené krajiny byla pro většinu věřících takřka nesplnitelná, bylo zvoleno řešení náhradní: poutníci přicházeli sem na kopec, východně od Ivančic, ke kostelíku, který se pro ně stal malou Compostelou. Máme to potvrzeno i ve staré písni z ivančického kancionálu: „Nám pro dalekost nelze do Španěl putovat, ale chceme pobožně zde tě navštěvovat, tebe žádajíce, bys byl náš zástupce na této pouti, ze které se nevrátíme více.“²⁶

Dodnes u nás existuje více než 100 kostelů, zasvěcených sv. Jakubovi a Ryneš jich zaregistroval ještě více.²⁷ Četné z nich byly zbořeny, a to i v místech dosti významných, jako např. gotický kostel sv. Jakuba v Olomouci. Zobrazením sv. Jakuba, což je téma fascinující svou mnohostí i variabilitou ikonografickou, se budeme zabývat při jiné příležitosti.

Velké, u nás doposud málo zpracované téma cesty do Santiaga, je v Čechách doloženo přesvědčivě i na jiných místech, jednak šířením svatojakubských patrocinii už od 12. století, jednak dalšími dílčími svědectvími.²⁸ Připomeňme za všechny

²⁴ Josef Macek, *Víra a zbožnost Jagellonského věku*. Praha 2001, s. 279.

²⁵ R. Urbánek *České dějiny* III/2. Praha 1930, III, s. 751, pozn. 5, cituje, s odvoláním na Strnadovy *Listy Plzeňské* a s odvoláním na Sedláčka, *Hrady*, VIII, s. 134, dopis Prokopa z Rabštejna určený Bořitovi z Martinic, hejtmanovi v Mostě, „žádaje ho za pomoc, aby byly vráceny knihy, odňaté faře při kostele sv. Jakuba v Močidlicích, od kteréhož [sv. Jakuba] ty mnoho cti máš i jemu ke cti hyšpánský Štrych nosíš“. Byl tu ovšem vysloven názor, že tímto štrychem lze rozumět snad přímo řád sv. Jakuba, do něhož byl asi Bořita z Martinic i Lev z Rožmitálu přijati, což Bohumil Baďura, „Styky mezi českým královstvím a Španělskem ve středověku“. In: *Táborský archiv*, 1995 – 1996, č. 7, s. 5 – 94, s. 46, logicky odmítl a nastolil otázku, nešlo-li spíše o nějaký odznak svatojakubské úcty.

²⁶ <http://www.ivancice.cz/jakub.php>, staženo 16. 6. 2005; Copyright 2003 – 2004. Město Ivančice & Ing. Bohumil Smutný, B. A. V roce 1691 měla tři oltáře a dva zvony, zrušena byla za Josefa II., pak obnovena.

²⁷ Viz neúplnou statistiku na <http://cesty.rozpravy.cz/kostely/rubriky.php?pa=statistika>, vyhledáno 11. 2. 2004 a hlavně Václav Ryneš (pozn. 2), s. 135 – 144, s mapou svatojakubských lokalit.

²⁸ Zdeněk Boháč, *Patrocinia románských kostelů Historická geografie* VIII, 1972, s. 31 – 52, zvl. 34 – 48, zjistil 23 románských kostelů.

dvě drobné informace týkající se města Mostu. První, o nálezu poutnické mušle ve středověkém Mostu,²⁹ dokládá pramennou základnu ke studiu středověkých poutí. Při průzkumu jedné studny, jejíž zánik byl určen už do doby před rokem 1300, byl nalezen poutnický odznak – mušle *Pecten maximus L.*, rozšířená při atlantickém pobřeží Evropy. Tato mušle – emblém představuje tudíž u nás nejstarší hmotný doklad o absolvované cestě osoby jinak historicky naprosto neznámé, pro nás zcela anonymní. Podobné devocionálie *nacházely po návratu své místo nad vchody domů či chlévů, byly zakopávány na polích či např. ukládány ve studních, kde měly zajišťovat dostatek kvalitní vody.*³⁰

Vidíme tedy, že uskutečněním poutě do Santiaga de Compostela role svatojakubského symbolu neskončila; zůstával nadále přítomen v povědomí poutníka i jeho bezprostředního okolí jako připomínka iniciační cesty.³¹ Nekončí ani stručná historie námětu, jehož důkladné zpracování v českém kontextu na sebe teprve čeká: sepětí Čech s Iberským poloostrovem prostřednictvím kultu sv. Jakuba.³²

²⁹ J. Klápště, Poutnická mušle ze středověkého města Mostu. *Dějiny a současnost*, 1990, č. 1, s. 62 – 63. Předtím publikováno v J. Klápště – T. Velímský, Problematika výzkumu středověkého města Lundu. *Památky archeologické* LXX, 1979, 501 a n.; Týž, La conquille de pélerin de Most, in: J. Frolík – J. Klápště, J. Smetánka, J. Žegklitz, L'archéologie et la culture spirituelle du Moyen Age. *Památky archeologické* 83, 1992, s. 154 – 159, 170 – 173. K tomu rovněž Baďura (pozn. 25), s. 28.

³⁰ Klápště (pozn. 29), *ibid.*

³¹ Jana Gurre, Miloslav Moucha, před iniciační poutí do Santiaga de Compostela, kterou Moucha vykonal v roce 1984, se jeho paleta začíná zvolna barevně rozšiřovat, aby se krátce po návratu rozhořela s plnou intenzitou v tzv. *Španělském cyklu*. Viz http://www.galerie-bayer.cz/noviny/99/bayer_noviny99_20.htm. – *Les Chemins de Saint-Jacques*, La Piere-Qui-Vir Yvonne (1970, s. 11) připomíná, že „cesta má tři stupně či mezníky očekávání křesťanského poutníka – meditativní cesta, naplnění touhy v radosti ze setkání, již se překonává utření z očekávání, a nakonec návrat, který vždy poutníka poznamenává znamením vody a odpovědnosti nejen k sobě samému, ale i ke společnosti, z níž se vydělil, aby ji přinesl poselství.“

³² Středověké památky na sv. Jakuba byly v poslední době soustavně studovány. Viz např. *The Codex Calixtinus and the Shrine of St. James*. Ed. by John Williams and Alison Stones, *Jakobus Studien* ve 4 svazcích, Robert Plotz (Hrsg.) *Europäische Wege der Santiago Pilgerfahrt. Jakobus Studies*, 1988 – 1991, *ibidem*, *Der Apostel Jacobus in Spanien bis zum 9 Jahrhundert*. Muenster 1982; Paula Gerson, Jeanne Krochalis, Anne Shaver-Grandell, Alison Stones, *The Pilgrim's Guide to Santiago de Compostela*. London 1992 rozebírá zejména prvního průvodce středověké Evropy – Codex Clixtinus, v němž se kromě praktických záležitostí také popisují budovy a památky podél cest. Současně nabízí středověkému poutníkovi informace o topografii, společenských zvycích a kodexu jednání; a nutno dodat zvláště práce K. Herberse (Hrsg.), *Deutsche Jakobspilger und ihre Berichte*. Tübingen 1986.

Kontakt

Prof. PhDr. Pavel Štěpánek, Ph.D.
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Česká republika
stepanek@ffnw.upol.cz
pavel.stepanek@upol.cz

PUTOVANIE A PÚTNICKÝ CESTOVNÝ RUCH PILGRIMAGE AND PILGRIMAGE TOURISM

Marian Gúčík

Abstract: *In many cultures people have been visiting holy places since antiquity. A journey associated with a physical exertion outside one's everyday comfort zone is the main component. A participant of a pilgrimage – a pilgrim, is a stranger to the places he is travelling. Each pilgrimage has got a specific goal. It is a spiritual test and it determines pilgrims to achieve forgiveness, blessing and recovery. Pilgrimages are considered for a type of a religious tourism in its oldest forms. The journey itself is a hallmark of the pilgrimage tourism, religious act and a pilgrimage site. A pilgrim is not a tourist. The most common motives of pilgrimages can be found in votive table in sanctuaries. The aim of this paper is to introduce pilgrim in time and define pilgrimage tourism, particularly its organizational and logistic support and its meaning for tourism.*

Keywords: *Pilgrim, Pilgrimage, Pilgrimage Tourism.*

Úvod

Putovanie človeka na posvätné miesta sa pokladá za jednu z najstarších foriem cestovania a je spojené s tradíciami svetových náboženstiev. V 19. storočí putovanie prerástlo do pútnického cestovného ruchu, ktorého sa zúčastňujú organizované skupiny pútnikov i jednotlivcov. V Európe, ako aj na Slovensku, je množstvo pútnických miest spojených s putovaním veriacich i neveriacich, ktorí sa odlišujú motívom putovania. Cieľom state je poukázať na putovanie ľudí v čase a definovať pútnický cestovný ruch, osobitne jeho organizačné i logistické zabezpečenie a využitie v cestovnom ruchu.

1. Putovanie ľudí v premenách času

Primárnym predpokladom vzniku cestovného ruchu je cestovanie spojené s objavovaním, poznávaním a sprístupňovaním jednotlivých miest na Zemi. To sa však

spája s vytváraním vhodných predpokladov, ako je možnosť prepravy, stravovania, prechodného ubytovania ap. V staroveku sa cestovanie spája s cestovateľskými objavmi, obchodovaním, s vojenskými výbojmi, náboženskými cieľmi a zdravotnými dôvodmi. Podmienkou cestovania bola existencia dopravných ciest (v prímorských krajinách po mori, vo vnútrozemí po riekach a budovali sa cesty napr. v Perzii, v Rímskej ríši) a s tým spojená organizácia dopravy. Známe sú obchodné cesty, napr. Hodvábna cesta (s tromi trasami), Jantárová cesta (so štyrmi trasami).

Už v staroveku má svoje korene putovanie človeka na posvätné miesta a je známym javom v mnohých kultúrach. Púti sa zúčastňovali už Egypťania, Gréci, Rimania, putovanie je zakorenené nielen u kresťanov, ale aj iných svetových náboženstiev. So šírením kresťanstva sa konali púte najmä do Svätej zeme. V čase rímskych cisárov sa zostavovali tzv. itineráre (itinerarium), ktoré obsahovali údaje o cestách, vzdialenostiach a cestných staniaciach. Z tohto hľadiska sú významné opisy kresťanských púti do Svätej zeme.¹

Stredovek je bohatý na rozvoj ľudského poznania vtedajšieho sveta, zakladanie univerzít, obchodných ciest a cestovateľských skúseností. Naďalej sa cestovalo s náboženskými cieľmi. Boli to cesty skupín i jednotlivcov. Počet členov sprievodu pútnika zodpovedal jeho spoločenskému postaveniu a majetkovým pomerom. S rastom počtu pútnikov vznikali pri pútnických cestách zariadenia na ubytovanie pútnikov – hospice (hostince). Budovali ich kláštory i mestá. V Európe nariadil budovanie hospicov Karol Veľký roku 780, ktoré poskytovali cestujúcim stravu a ubytovanie. Kláštory ako hodnoverné miesta (mnísi písali a uchovávali dokumenty) požívali aj väčšiu ochranu, prijímali pútnikov, poskytovali im pohostinnosť, starali sa nielen o cestujúcich a cudzincov, ale aj starých a chorých ľudí, siroty i žobrákov. Tým, že poskytovali služby pocestným, získavali od nich najnovšie správy. Prijímanie pútnikov bolo typické najmä pre benediktínov, ktorí boli vzorom správania sa k cudzincom a pútnikom. Typické bolo bezodplatné prijímanie cudzincov v duchu „host do domu – Boh do domu“.

Východiskom pre pútnikov zo strednej Európy pri cestách do Palestíny boli Benátky. Cestovalo sa loďou do Jaffy, ktorá bola vstupnou bránou do Palestíny. Cesty boli pomerne dobre organizované, pútnikov prepravovali majitelia lodí, tzv. patróni. Za poplatok zabezpečovali nielen prepravu, ale aj stravovanie a program cesty. Pútnici si ešte v Benátkach kúpovali itinerár – rukopis vo forme programu cesty s opisom pamätihodností miest, ktoré navštívia. Takéto programy ponúkali aj františkánski mnísi v Jeruzaleme. Ku koncu stredoveku sa zachovalo mnoho písomných správ o cestách pútnikov do Palestíny. Umožňujú vytvoriť si predstavu o spôsobe cestovania, strave a stolovaní, ubytovaní, trvaní cesty ap.

¹ Napr. v rokoch 385 – 388 po Kr. putovala do Jeruzalema predstavená kláštora z južného Talianska, ktorá svoju cestu opisala v spise Putovanie Aetherie (Peregrinatio Aetherie).

Pre stredovekého pútnika (najčastejšie putoval pešo) bol charakteristický určitý odev a vybavenie – plášť s kapucňou, brašna, kožený vak alebo okrúhla fľaša na vodu, ruženec a špeciálny odznak, ktorý pred púťou požehnal kňaz. Počas putovania bol pútnik chránený právom, nebolo ho možné uväzniť, napadnúť, zmocniť sa jeho majetku alebo ekonomicky ho vykorisťovať. Vyvrcholením púte bola návšteva svätyne, účasť na kulte, možnosť uvidieť a dotknúť sa ostatkov svätca.

Medzi stredovekom a novovekom ovplyvnila putovanie a púte reformácia. Prejavilo sa to v útlme putovania na začiatku novoveku. Rozkvet najmä mariánskych pútí ovplyvnila najmä rekatolizácia.

Putovanie a púť ako univerzálny fenoménom náboženskej antropológie a má viaceré znaky (M. Sot, 1999). Základnou zložkou je cesta, pochod spojený s fyzickou námahou v priestore a vo voľnom čase (dočasné prerušenie každodenného pohodlného života). Putovanie je privilegovaným obdobím – sviatkom, ktorý vyžaduje čas potrebný na uskutočnenie púte. Účastník púte – pútnik (peregrinus – vyhnanec, exulant) sa stáva cudzincom na miestach, ktorými prechádza, t. j. v očiach iných a cudzie mu je aj to, čím bol, než sa vydal na cestu. Putuje zvyčajne v kolektíve. Púť má konkrétny cieľ, ktorý dáva vyšší zmysel fyzickej a duševnej námaha cesty – je duchovnou skúškou a sleduje dosiahnutie odpustenia, požehnania alebo uzdravenia.

Pešie putovanie (v stredoveku boso ako dôsledok nedostatku finančných prostriedkov a znak pokánia) kladie zvýšené nároky na fyzickú kondíciu pútnika, je časovo náročné, ovplyvnené poveternostnými pomermi a spojené s potrebou uspokojovania potrieb výživy, osobnej hygieny, odpočinku a prenocovania. Počas putovania pútnik prekonáva nebezpečenstvá na ceste, najmä pri prechode riek alebo hôr.

Dôležitý je aj výber spoločníka na púti. Ak chce pútnik putovať sám, určí si tempo, spôsob cestovania, aj chvíle vnútorného dialógu. Pri putovaní so spoločníkom (životným partnerom, dieťaťom alebo rodičom) je príležitosť na odložený rozhovor. Dôležitý je aj pocit zodpovednosti za spolupútnika. Pri putovaní v skupine sa prehlbujú vzájomné väzby, nadviažu sa nové kontakty a z hľadiska psychohygieny aj spoznanie ich životných príbehov a osudov. Tieto vzťahy potom naďalej pretrvávajú. Často putujú aj nekresťania alebo ľudia bez vyznania, ktorí objavia niečo, čo nehľadali alebo si mysleli, že to nepotrebnujú.²

² Napríklad Slovák Luboš Vodička (2007) opisuje svoje putovanie do Santiaga de Compostela a o. i. radí: „Ak už budete raz na ceste, všimajte si malé zázraky, ktoré sa budú diať. Vo chvíli, keď zabľúдите, nájde sa človek, ktorý nebude vedieť ani slovo po anglicky, nemecky, francúzsky, a predsa vás vráti na správnu cestu. Keď už si budete myslieť, že sa vám v ústach minuli posledné sliny, objaví sa dom s dvorom, v ktorom bude babka alebo dedko, ktorý vám dá napíť a bude stačiť len jediné slovíčko aqua.“ Ďalej píše, že „pri truhlici s ostatkami svätého Jakuba si naozaj uvedomil, že púť absolvoval. Námaha bola za-

Už v prvom tisícročí kresťanstva existovali tri pútnické trasy, považované za posvätné. Keď ich pútnici absolvovali, dosiahli požehnanie a odpustky. Prvá viedla k hrobu svätého apoštola Petra v Ríme. Absolvovali ju tzv. rímski pútnici a ich symbolom bol kríž. Druhá viedla ku Kristovmu hrobu v Jeruzaleme. Absolvovali ju tzv. nosiči ratolestí (palmových vetví), ktorými kedysi vítali Krista pri jeho príchode do mesta. Tretia trasa viedla na Iberský polostrov, na miesto, kde spočívali telesné ostatky sv. Jakuba Staršieho, ktorý na polostrove šíril Kristovo učenie. Miesto začali nazývať Compostela (z lat. campus stellae – hviezdne pole), na ktorom vyrástlo mestečko, do ktorého začali prúdiť pútnici z celého kresťanského sveta. Ich symbolom bola mušľa.

Nielen v minulosti, ale aj dnes putovanie ľudí trvá často celé týždne i mesiace. Putovanie je spojené s pohybom osôb na posvätné miesta s náboženským motívom. Napriek tomu, že pútnik používa vlaky, lietadlá a ubytovacie zariadenie, ide predovšetkým o náboženský – nadčasový i nadkonfesionálny jav, viazaný na kult (Dancák, 2007).

2. Pútnický cestovný ruch

Cestovný ruch v súčasnom ponímaní sa sformoval až koncom 19. storočia v industriálnej spoločnosti. Predchádzal mu rozvoj dopravy a dopravnéj siete (železničnej, vodnej a cestnej). H. J. Knebl (1960, s. 19 – 20) za určujúce faktory rozvoja cestovného ruchu pokladá vznik romantizmu (návrat k prírode a s tým spojený vznik turistických spolkov, organizácií sprievodcovskej a horskej služby), rozvoj

budnutá. Spomenul si na rodinu, na tie chvíle, kedy si hovoril, že celé je to hlúposť a lepšie by bolo rýchlo sa odviešť autobusom a túlať sa po okolí. „Ja, dávno nepraktizujúci kresťan, som sa modlil a do očí sa mi tislí slzy... Keď som prišiel domov, mal som pocit, že pre mňa táto cesta už skončila. Môj syn sa ma však opýtal: Ocko, a zoberieš aj mňa na tú cestu? A ja viem, že ak to raz bude naozaj chcieť, ja si tie topánky obujem, zbalím vak a pôjdem znova.“

Maďarská autorka Anikó Sandor (2015) putovala do Santiaga de Compostela štyridsať dní, počas ktorých prešla osemsto kilometrov. Svoju premenu počas putovania opisala v knihe, ktorá dáva nazrieť do tajomstiev skrytých na dne vlastnej duše. Počas putovania mohla precítiť svoj život a pripomenúť si z neho momenty, o ktorých ani netušila, aké boli dôležité. Motív jej putovania nebol náboženský, ale prežila okamihy, ktoré zmenili jej život.

Podobne Janet Hall (2015) počas desiatich rokov na pútnických cestách prešla tisíce kilometrov. A píše: „*Naučila som sa predovšetkým ctíť hodnoty, ako je cielavedomosť, odhodlanie, vytrvalosť, odolnosť, trpezlivosť, predstavivosť, pevná vôľa, viera a precítenie. Vďaka pútnictvu a všetkým aspektom a procesom, ktoré s ním súvisia, sa zo mňa stal nový človek.*“

vedy a kultúry (prírodných vied a s tým spojený výskum horských oblastí, výskum účinkov liečebných prameňov a s tým spojený rozvoj liečebných kúpeľov), vznik pracujúcej triedy a jej boj za skrátenie pracovného času a uzákonenie platenej dovolenky. K. Andrejko (1978, s. 53) dodáva aj rozvoj ubytovacích a stravovacích zariadení, vznik cestovných kancelárií a vydávanie cestovnej literatúry. Zo začiatku cestovali len pasažieri z vyšších vrstiev, až postupne pracujúca trieda. V industriálnej spoločnosti sa práca organizovala a čas sa rozdeľoval na pracovný a popracovný čas (jeho súčasťou je aj voľný čas). V týchto podmienkach sa sformoval cestovný ruch ako výrazný sociokultúrny fenomén modernej spoločnosti (industrializovanej a urbanizovanej), kde pôvodné cestovanie prestalo byť aktivitou na spoznávanie krajiny a života v nej a stalo sa komoditou, ktorú spotrebúva turista, cestujúci pre potešenie a ďalšie subjektívne dôvody.

Náboženský cestovný ruch, ktorého súčasťou je aj pútnický cestovný ruch, je jednou z najstarších foriem cestovania a cestovného ruchu. V teórii cestovného ruchu ho často pokladáme za súčasť kultúrneho cestovného ruchu. Spĺňa požiadavky teórie cestovného ruchu, lebo sa spája s voľným časom a dočasným opustením miesta obvyklého pobytu. Za rozhodujúci sa pokladá cieľ – motív putovania. Pútnický cestovný ruch je spojený s tradíciami svetových náboženstiev a od kultúrneho cestovného ruchu sa líši náboženskými motívmi (Gúčík, 2006, s. 109).

Svoj postoj k náboženskému cestovnému ruchu vyjadril pápež Pius XII. v roku 1952 (Dancák, 2007), ktorý prispieva nielen k zdokonaľovaniu psychického a morálneho profilu človeka, ale je spoločenskou aktivitou, ktorá vzbudzuje pocit ľudskej spolupatričnosti, podporuje vzájomnú úctu medzi národmi a vytvára objektívne podmienky aj pre duchovné pozdvihnutie. Pri príležitosti Svetového dňa cestovného ruchu, ktorý si od roku 1980 pripomíname 27. septembra, sa k cestovnému ruchu vyjadrujú aj ďalší pápeži a cirkevné authority.

Charakteristickým znakom pútnického cestovného ruchu je putovanie, účastníci púte – pútnici, náboženský akt a pútnické miesto. Pútnickým (kultovým) miestom môže byť sídlo (obec, mesto), svätyňa alebo krajinný prvok (svätá hora ap.). Pútnik nie je typický turista. Zatiaľ čo turista preferuje oddych, poznávanie, rozptýlenie a zábavu a uspokojenie ďalších potrieb, očakáva pritom kvalitné služby a sťažuje sa na nedostatky, pre pútnika je dôležitý motív putovania a je vďačný za všetko, čo dostane. Púť je prejavom kresťanskej zbožnosti, vykonávania náboženských úkonov a povzbudenia vo viere. Špecifické je teda duchovné, vnútorné, osobné psychické rozpoloženie pútnika, ktoré môže byť individuálne, ale častým motívom putovania je túžba po nadobudnutí pokoja, nádeje a duševných síl. Pútnici spájajú putovanie zvyčajne s poďakovaním za splnenie prosieb, resp. sa obracajú s prosbou k Matke Božej, k svätcovi ap. Prosby sa často týkajú zdravia, uzdravenia blízkeho, úspešnosti operácie, absolvovania komplikovaného medicínskeho zákroku, pomoc pri vyliečení z patologickej závislosti, alebo aj ozdravenia vzťahov

v rodine, riešenia rodinných kríz ap. Motívy púte najčastejšie možno čítať na votívnych tabuľkách na pútnických miestach.

Náboženský cestovný ruch nie je okrajovou aktivitou súčasného cestovného ruchu, ale sa mu venuje pozornosť aj vo výskume a edukácii. Existujú početné vedecké štúdie o náboženskom alebo pútnickom cestovnom ruchu. Zatiaľ čo geografi si všímajú priestorové rozloženie pútí, ekonómovia sa zameriavajú na ich organizačné a logistické zabezpečenie. Od roku 2006 má svoju medzinárodnú organizáciu WRTA (World Religious Travel Association), ktorej cieľom je spájanie veriacich a ich vzdelávanie, snaha o obohacovanie a rozšírenie cestovania s náboženským motívom a podpora pohostinnosti vo svete. Členmi organizácie sú nielen pútnické miesta a náboženské organizácie, ale aj dodávatelia služieb, cestovné kancelárie ap. Náboženský cestovný ruch sa v ostatných rokoch rozvinul do rozsiahleho a segmentovaného trhu.

Vo svetovom meradle sa náboženského, najmä pútnického cestovného ruchu zúčastňujú nielen veriaci rôznych náboženstiev. Príkladom môže byť Jeruzalem, ako centrum troch monoteistických náboženstiev, Vatikán a Rím, ktoré sú významnými centrami návštevnosti nielen pre ich duchovno, ale aj architektonické pamiatky a unikátne výtvarné diela.

Uspokojovanie potrieb pútnikov vyžaduje organizačné a logistické zabezpečenie. Pre navštevované krajiny a miesta sa tak náboženský cestovný ruch stal jedným z významných zdrojov príjmov miestneho obyvateľstva a verejných rozpočtov.

3. Púť ako organizované podujatie a jeho logistické zabezpečenie

Púť ako organizované podujatie vyžaduje organizačné i logistické zabezpečenie v závislosti od rozsahu podujatia (očakávaného počtu pútnikov). Ako organizátor vystupuje cirkev a obecná samospráva (cieľové miesta, pútnické miesta). Ďalšími zainteresovanými sú najmä rôzni poskytovatelia služieb i miestne obyvateľstvo (rezidenti).

Organizačné zabezpečenie púte závisí predovšetkým od významu pútnického miesta, príležitosti (výročia), dopravnej dostupnosti a v súčasnosti, keď masa pútnikov prichádza vlastnými dopravnými prostriedkami, aj od parkovacích možností a požadovaných služieb (verejná doprava, stravovanie a občerstvenie, ubytovanie, predaj devocionálií, zariadenia osobnej hygieny, zber odpadov ap.). Dôležité je rozlíšenie púte, ktorá sa koná v uzavretom priestore (kostol, účelová hala) alebo v exteriéri. V prípade exteriéru je dôležitá stavba oltára (ak neexistuje stály) a jeho zázemia, kvety a dekorácia, priestorové značenie, ozvučenie priestorov, projekcia a osvetlenie. Nemenej dôležitý je program s dôrazom na dĺžku trvania púte. Organizátorom púte je zvyčajne miestna cirkev, ktorá spolupracuje s orgánmi miestnej

samosprávy pri zabezpečení verejných služieb. Významná je aj práca dobrovoľníkov ako usporiadateľov a informátorov.

Z hľadiska logistiky púť predpokladá zásobovanie energiou a vodou, služby prvej pomoci, bezpečnosť pútnikov a ich majetku, riadenie ich toku pri príchode a odchode, v súvislosti s ukončením púte aj demontáž zariadení a uvedenie priestoru do pôvodného stavu. Vo fáze prípravy majú pútnici pamätať na svoje zdravotné potreby a zmenu poveternostných podmienok. Skúsenosti potvrdzujú, že správanie pútnikov je disciplinovanejšie ako je bežné pri iných druhoch organizovaných podujatí.

Každé organizované podujatie je spojené s nákladmi a príjmami tých, ktorí poskytujú platené služby. Z tohto hľadiska majú púte, podobne ako iné organizované podujatia, vplyv aj na miestnu ekonomiku (Pompurová – Gúčík, 2015).

Záver

Pútnický, resp. náboženský cestovný ruch ako súčasť kultúrneho cestovného ruchu je jedným z nositeľov kultúrnej výmeny a zachovania duchovného dedičstva národa. Je nevyhnutné si uvedomiť, že pútnik nie je turista. Odlišujú sa motívom. Byť pútnikom znamená mať cieľ a v srdci odhodlanie. Pútnik sa vydáva na cestu, ktorej účelom je predovšetkým duchovná obroda zameraná na dosiahnutie požehnania, odpustenia, uzdravenia, riešenia istého problému a nie získanie materiálneho prospechu (hodnotu za peniaze). Pútnický cestovný ruch má význam v domácom i zahraničnom cestovnom ruchu. Púte sú spojené s organizačným a logistickým zabezpečením po ceste (trase) i v pútnickom mieste.

Literatúra

- ANDREJKO, K. *Dejiny cestovania a cestovného ruchu*. Bratislava: Edičné stredisko VŠE, 1978. 99 s.
- DANCÁK, F. *Náboženský turizmus*. 2. doplnené vydanie. Prešov: Vyd. Petra, 2007. 66 s. ISBN 978-80-89007-94-3.
- GÚČIK, M. et. al. *Cestovný ruch, hotelierstvo, pohostinstvo. Výkladový slovník*. Bratislava: SPN, 2006. 216 s. ISBN 80-10-00360-3.
- HALL, J.: *Jíst, spát, jít, jíst, spát, jít. Průvodce jedním z nejmagičtějších způsobů cestování – poutnictvím*. Synergie Publishing SE, 2015. 152 s. ISBN 978-80-7370-384-4.
- CHORVÁT, I. *Cestovanie a turizmus v zrkadle času*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB, 2007. 132 s. ISBN 978-80-8083-334-2.

- KNEBL, H. J. *Soziologische Strukturwandlungen im modernen Tourismus*. Stuttgart: F. Eneke Verlag, 1960.
- POMPUROVÁ, K., GÚČIK, M. *Manažment organizovaných podujatí v cestovnom ruchu*. Banská Bystrica: Belianum, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2015. 160 s. ISBN 9789-80-557-0990-1.
- SCOTTI, A. D. *Santiago de Compostela. Sprievodca pútnika*. Bratislava: Slovart, 2015. 235 s. ISBN 978-80-556-1325-3.
- SANDOR, A. *El Camino. Cesta, ktorá vedie domov*. Bratislava: Príroda, 2015. 216 s. ISBN 978-80-0702-4588.
- SOT, M. Poutnictví. In *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 1999. 934 s. ISBN 80-7021-545-3.
- TURANSKÝ, F. et. al. *Najkrajšie pútnické trasy: 25 turistických trás po Slovensku*. Bratislava: Dajama, 2015. 208 s. ISBN 978-80-813-6041-1.
- VODIČKA, L. Púť do Santiago de Compostela: trasa, pamiatky, skúsenosti. Dostupné na internete.

Kontakt

prof. Ing. Marian Gúčík, PhD.
Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Slovenská republika
marian.gucik@umb.sk

CAMINO DE SANTIAGO – ŚREDNIOWIECZNA DROGA PIELGRZYMA ORAZ TWORZĄCE JĄ LEGENDY I POBOŻNE OPOWIADANIA

THE CAMINO DE SANTIAGO: A MEDIEVAL PILGRIMAGE ROUTE AND THE LEGENDS AND PIOUS STORIES INVOLVED IN ITS CREATION

Józef Bremer

Abstract: *Medieval pilgrims would head for Santiago de Compostela, visiting on the way churches with the tombs of the holy saints, and thus manifesting their conviction, that praying at the tomb or before an image of the saint would bring them closer to God. Each of the saints, each of their graves, each shrine was surrounded by stories and hagiographic legends. This article presents and describes some of these, taking them to constitute an important cultural element that itself „travelled“ along with the medieval pilgrims themselves, creating, in a manner specific to them, a „spiritual Camino“. Through this we can, on the one hand, better understand the medieval view of both the world and God and compare it to our own modern counterparts. Against the medieval background sketched here, I then introduce some observations concerning the differences between modern and medieval pilgrimages, while also mentioning various kinds and forms of a short story and a legend associated with the pilgrimage to Santiago de Compostela emerging today.*

Keywords: *Spiritual Camino, Hagiography, Pious Stories, Medieval, Contemporary Legends.*

Psalm 23 opisuje życie człowieka jako pielgrzymkę, jako drogę, także tam, gdzie droga wiedzie przez ciemną dolinę, gdzie nie jest oznakowana, tam jednak jest Ktoś, kto ją zna. Więc droga mimo wszystko prowadzi dalej. Życie ludzkie jest często rozumiane jako droga. W tym zakresie niewiele zmieniło się od czasów biblijnych czy od średniowiecza. Pojawia się jedynie wątpliwość, czy istnieje jakiś Ktoś, kto nas wiedzie, kto zna drogę. Zostawiając na boku odpowiedź na to pytanie, można powiedzieć, iż bycie pielgrzymem jest odzwierciedleniem kondycji fizycznej i psychicznej współczesnego człowieka. Naszemu metaforycznie rozumianemu bytowaniu, czyli pielgrzymiemu byciu w drodze, towarzyszą radości i smutki, powodzenia i porażki, kryzysy i podnoszenie się z nich, pożegnania

i powitania. Wszystko to jest potęgowane przez szybkie tempo życia, naznaczone zmiennością, na którą mają wpływ: mobilność, łatwy dostęp do informacji, relatywizacja zastanych reguł i wartości. Pielgrzymowanie to wyrwanie się z pędzącego kierunku codzienności, kilkudniowe bycie pieszo czy rowerem w drodze oznacza spowalnianie, okazję do refleksji, posiadanie więcej chwil dla siebie aniżeli chociażby w czasie krótkich przechadzek czy weekendowych wyjazdów.

Używając slangu można powiedzieć, iż pielgrzymowanie jest *in* o czym świadczą chociażby rosnąca liczba książek o pielgrzymkach, powstawanie nowych filmów o tematyce pielgrzymiego bycia w drodze, wydawanie coraz to nowych opracowań. Przykładem może być chociażby książka niemieckiego komika Hansa Petera Kerkelina *Na szlaku do Composteli. Najważniejsza droga mojego życia*. W latach 2006-2008 osiągnęła ona milionowe nakłady i była bestsellerem niemieckiego rynku wydawniczego¹.

W rozumieniu chrześcijańskim pielgrzymowanie nigdy nie było jedynie spokojnym przemieszczaniem się, lecz stanowiło zewnętrzny wyraz wewnętrznej wiary. Przykład wiary, zaufania Bogu daje w Piśmie Świętym Abraham, który wiedziony głosem Boga wyrusza z Ur chaldejskiego i wraz z najbliższymi zmierza do czegoś mu nieznanego (Rdz 12,1). Takim wzorcem może być także Autor Psalmu 23.

Patrząc z perspektywy hermeneutycznej metody interpretacji starych tekstów, często pojawia się problem adekwatnego wnikięcia w minione okresy historyczne i kulturowe, w ówczesny sposób widzenia świata, interpretowania go. Konkretnym przykładem mogą być nasze poświeceniowe próby zrozumienia ludzi średniowiecza, ich sposobu widzenia świata, relacji z drugimi, pobożności. Stąd nasze postrzeganie pielgrzymowania może być kluczem do wnikięcia w średniowieczne rozumienie pielgrzymki i związanej z nią ówczesnej formy rozumienia bycia w drodze, bytowania. W realizacji tego przedsięwzięcia posłużą mi przykłady średniowiecznych i współczesnych pielgrzymek do Santiago de Compostela. Dysponujemy bowiem wieloma różnorodnymi danymi. Mamy elementy architektoniczno-materialne, czasoprzestrzenne: przemierzamy te same, znane od średniowiecza szlaki, które przemierzały liczne rzesze dawnych pielgrzymów, odwiedzamy te same wiekowe kościoły, zatrzymujemy się przy tych samych grobach świętych, oglądamy te same krajobrazy, jesteśmy wystawieni na podobnie zmienne warunki pogodowe, na życzliwość bądź nieżyczliwość

¹ H. P. Kerkeling, *Na szlaku do Composteli. Najważniejsza droga mojego życia*, tłum. M. Słabicka, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2010. Oryginał: H-P. Kerkeling, *Ich bin dann mal weg: Meine Reise auf dem Jakobsweg*, Muenchen: Malik, 2006. Por. także wielokrotnie wznawianą i tłumaczoną na wiele języków książkę P. Coelho, *Pielgrzym*, tłum. K. Szeżyńska-Mackowiak, Warszawa: Świat Książki, 2003. Oryginał: P. Coelho, *O Diário de Um Mago*, Sao Paulo: Planeta do Brasil, 1987.

ze strony innych ludzi, odczuwamy zmęczenie, niewygodę, ale i radości z powodu zakończenia jakiegoś dziennego etapu bądź z dotarcia do celu – czyli do grobu Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela. Mamy ponadto do dyspozycji wspomniane już przekazy językowe: zachowane średniowieczne opisy pielgrzymek, zbiory hagiograficznych legend i opowiadań związanych z konkretnymi miejscami na szlaku do Composteli. Mamy spisane zbiory pieśni, kazań, w archiwach wielu miast europejskich znajdują się spisy przestępców wysłanych na karne lub pokutne pielgrzymki². Z jednej strony, wszystkie te dane otwierają możliwość wejścia w kulturę, sposób życia, w pobożność ludzi średniowiecza, z drugiej strony, zachęcają nas one do refleksji nad naszymi motywami bycia w drodze, nad naszym stosunkiem do samego siebie, do drugich, a jeśli jesteśmy osobami wierzącymi, także do przemyślenia i przemodlenia naszego stosunku do Boga, jako Tego, o którym mówi historia Abrahama czy Psalm 23.

W jednym ze swoich przemówień Julian Barrio Barrio – arcybiskup diecezji Santiago de Compostela – zaznacza, iż trzeba pamiętać, że odbywający podróż do Santiago, podróż z istoty religijnej, jest jednocześnie osobą ciekawą i uważną, która potrafi podziwiać i pochłaniać to, co spotyka, począwszy od pieśni, opowiadań i legend aż po wyjątkową sztukę arabską obserwowaną w królestwach hiszpańskich. Oznacza to, zdaniem Barrio Barrio, że wraz z pielgrzymami jakubowymi podróżowały idee, instytucje, legendy, jednym słowem, istotne elementy kulturowe³. I tak na dobrą sprawę to one tworzyły i tworzą uświęconą drogę do Santiago de Compostela.

Ze średniowieczną formą pielgrzymowania ściśle wiązały się zarówno pragnienie uzyskania odpustu kar za grzechy, szukania pomocy Boga w trudnych chwilach życia, jak i oddawanie pobożnej czci relikwiom świętych, nawiedzanie ich grobów i modlitwa przy nich. Ta druga cześć była wyrazem wiary we wstawienniczą moc osoby świętej, zaufanie temu, że nawiedzenie jej grobu, modlitwa przy nim lub przed wizerunkiem świętego lub świętej przybliży pielgrzyma do samego Boga. Każdy z tych grobów był niejako otoczony opowieściami, hagiograficznymi legendami o spoczywającej w nim osobie. Dlatego w tym artykule zajmę się przede wszystkim przedstawieniem i analizą owych pieśni, opowiadań i legend, idei rozumianych jako istotne elementy kulturowe, które „wędrowały” razem ze średniowiecznymi pielgrzymami. Analizy te mają dopomóc głębiej poznać średniowieczny sposób widzenia świata i Boga i pomóc ten sposób widzenia porównać z jego współczesnymi odpowiednikami.

² Por. J. Bremer, *Przyczyny późnośredniowiecznego schyłku pielgrzymowania na przykładzie Santiago de Compostela*, „Folia Turistica” 24, 2011, s. 163 – 178 [s. 171 – 172].

³ Por. J. Barrio Barrio, *Transcendentny sens Szlaku św. Jakuba – Camino de Santiago*, tłum. ks. P. Roszak, „Teologia i człowiek” 4/24, 2013, s. 111 – 126 [tutaj: s. 121] DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2013.052/>.

W tym celu najpierw omówię krótko charakterystyczne cechy kultu związanego z grobami i relikwiami świętych. Później scharakteryzuję cztery średniowieczne drogi prowadzące przez Francję do Santiago de Compostela oraz leżące przy tych drogach miejsca święte, w których żywy był tego typu kult. Następnie przytoczę kilka legend o świętych, których groby znajdują się po hiszpańskiej stronie Pirenejów oraz parę innych opowiadań. W dalszej części podam przykłady średniowiecznego krytycyzmu w stosunku do niektórych ówczesnych opowiadań i legend, a także przykłady oddziaływania tychże legend na ówczesnych pielgrzymów. Na tak naszkicowanym średniowiecznym tle przedstawię w *Zakończeniu* kilka uwag o różnicach między współczesnym a średniowiecznym pielgrzymowaniem oraz wspomnę o powstających dzisiaj rodzajach i formach opowiadań i legend, związanych z pielgrzymowaniem do Santiago de Compostela.

1. Kult relikwii

Legenda – w jej rozumieniu, jakiego tutaj używam – zwraca się ku postaci historycznej, postaci świętego i nazywana jest często legendą hagiograficzną. Jeśli bohater danej opowieści jest postacią czysto fikcyjną, wówczas mówi się zazwyczaj o legendzie⁴. Legenda o świętych zbudowana jest zazwyczaj według określonego schematu: wstęp, zapowiedź narodzin świętego, jego życie pełne wyrzeczeń, prześladowań, często zakończone męczeńską śmiercią, pośmiertne cuda. Jej celem nie jest ukazanie prawdy historycznej w naszym rozumieniu, lecz wzmocnienie wiary osób słuchających i opowiadających. W dalszej części tego artykułu to właśnie będę miał na myśli, używając po prostu słowa „legenda”.

Pielgrzymowanie jest często nazywane modlitwą stopami. Średniowieczni pielgrzymi do Santiago de Compostela, modląc się stopami, zmierzali – w gruncie rzeczy – od jednego owianego legendą grobu świętego do innego grobu świętego, od nawiedzenia i modlitwy przy jednej relikwii świętego do drugiej relikwii. Ważny element średniowiecznej pobożności stanowił rozbudowany kult relikwii, jedna z najstarszych form czci oddawanej świętym. Swoim początkiem sięga on II wieku po Chrystusie. Relikwie to pozostałości po zmarłym świętym, przede wszystkim kości, ale także ubranie, pisma czy inne rzeczy, którym oddaje się cześć.

Chrześcijański kult relikwii opiera się zasadniczo na dwóch fragmentach biblijnych. Po pierwsze, na opowieści o uzdrowieniu kobiety cierpiącej na krwotok, która pragnęła dotknąć płaszcza Jezusa Chrystusa (Mk 5,25-34). Należy dodać, iż chodzi tutaj nie o jej wiarę w uzdrawiające siły płaszcza, lecz o wiarę w Boga,

⁴ Por. S. Vrtel-Wierczyński, *Staropolska Legenda o św. Aleksym*, Poznań: Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1937 s. 6 – 9. Vrtel-Wierczyński odróżnia trzy rodzaje legend: przyrodzone, nadprzyrodzone (hagiograficzne) i historyczne.

o wiarę w samego Jezusa Chrystusa. Słowa Jezusa „Córko, twoja wiara cię ocaliła” (Mk 5,34)⁵ odpowiadają wielu podobnym wypowiedziom Jezusa w innych Ewangeliach mówiących o uzdrowieniach; wypowiedziom, które jednoznacznie odnoszą się do Niego, a nie do Jego płaszcza. Wypowiedziane przez Niego słowa „twoja wiara cię ocaliła” jednoznacznie świadczą o wierze kobiety w zbawczą moc Jezusa. Wiara, którą On uznaje za pełną. I chociaż nie jest ona w pełni słownie wyartykułowana przez kobietę, to jednak jest podstawą do jej uzdrowienia.

Drugi fragment znajduje się w *Dziejach Apostolskich* (19,11n.), gdzie jest mowa o chustach i przepaskach św. Pawła. Kładziono je na chorych, a choroby ustępowały z nich i wychodziły złe duchy. Z egzegetycznego punktu widzenia jest to trudny fragment. Pismo Święte – także *Dzieje Apostolskie* – ostrzega nas bowiem przed myśleniem magicznym (Dz 8,9nn.)⁶. Powinniśmy wierzyć w Boga, a nie w jakieś rzeczy stworzone (Rz 1,18nn.). Jedynie wiara w Boga oraz w to, co głoszą Jego posłańcy może przynieść zbawcze działanie rzeczy stworzonej. W interpretacji Pisma Świętego należy zawsze przechodzić od miejsc bardziej zrozumiałych do mniej zrozumiałych, a nie odwrotnie, gdyż w przeciwnym wypadku możemy popaść w błędne myślenie magiczne. Zaczniemy czcić chusty, przepaski czy kości świętych, co może się skończyć przesądami i zabobonami.

Można temu zapobiec uświadamiając sobie, iż tylko moc Boża potrafi dokonać cudów i uzdrowień. Relikwie same w sobie nie posiadają magicznych mocy, jednak Bóg używa ich, aby pokazać, iż poprzez życie owej świętej osoby ujawniła się Jego chwała i moc.

Wielkie katedry średniowiecza – nie tylko na Camino de Santiago – zawdzięczają swoje powstanie i rozgłos przede wszystkim posiadanym drogocennym relikwiom⁷. Fizyczne pozostałości po świętym (kości oraz ubranie i inne przedmioty osobistego użytku) były przez wierzących czczone, albowiem w ten sposób zachowywali go w pamięci, a także oczekiwali jego wstawiennictwa u Boga, a tym samym jego pomocy i błogosławieństwa na dalszą drogę. Szczególnie ważny był grób świętego. Święty, który już przebywa z Bogiem w niebie, jest nadal obecny tutaj na ziemi w szczątkach swojego ciała, a tym samym może się wstawiać za osobą modlącą się przy jego relikwiach lub na grobie. Groby osób uważanych za święte

⁵ Wszystkie cytaty z Pisma Świętego pochodzą z: Biblia Tysiąclecia, Poznań: Pallottinum, 2000.

⁶ „Pewien człowiek, imieniem Szymon, który dawniej zajmował się czarną magią, mówiąc, że jest kimś niezwykłym” (Dz 8,9).

⁷ J. Bremer, *Camino de Santiago – w średniowieczu i dzisiaj*, w: T. Homa, K. Duda (red.), *Turystyka w kulturze, kultura w turystyce*, Kraków: Wydawnictwo Episteme, 2011, s. 69-86; por. J. Bremer *Przyczyny późnośredniowiecznego schyłku pielgrzymowania na przykładzie Santiago de Compostela*, „Folia Turistica” 24, 2011, s. 163 – 178.

lub ogłoszonych świętymi stały się ściśle ustalonymi, przestrzennymi punktami nadzwyczajnego kontaktu ze światem nadprzyrodzonym.

Ludziom średniowiecza imponowały dzieła umartwienia i pokuty podejmowane przez świętych, przemawiały do nich cuda, jakie Bóg czynił na prośbę świętych w czasie ich ziemskiego życia⁸. Wszystko to było zarazem źródłem nadziei, że wierni uciekający się do wstawiennictwa świętych w niebie zostaną wysłuchani.

Wokół każdego ze wspomnianych grobów świętych, jak i wokół posiadanych przez kościoły i klasztory relikwii, narosło wiele budujących pobożność opowiadań i legend. Dzisiejszego czytelnika – podobnie jak ludzi renesansu i kościelnych humanistów – może razić styl i prostoduszna naiwność tych opisów życia świętych. Pamiętajmy jednak, że przedmiotem podziwu i zachętą do naśladowania z naszej strony winny być nie jakieś spektakularne czyny świętych, lecz wielkość Bożej i ludzkiej miłości, która za tymi czynami stoi. A tej miłości biografie świętych kojarzone z Camino de Santiago dają nam barwny i wzruszający wyraz.

2. Miejsca święte na czterech drogach prowadzących przez Francję

Liczne średniowieczne opowiadania pielgrzymów zostały zebrane w pochodzącym z XII wieku *Kodeksie Kalikstyńskim* (*Codex Calixtinus* lub *Liber Sancti Jacobi*), który jest przechowywany w katedrze w Santiago de Compostela. W piątej księdze *Kodeksu* znajdujemy opisy czterech wielkich dróg, którymi średniowieczni pielgrzymi docierali do grobu Jakuba Starszego Apostoła w Santiago de Compostela. Wszystkie schodziły się razem po hiszpańskiej stronie Pirenejów w Puente la Reina, tworząc tzw. Camino Francés, dzisiejsze Camino de Santiago⁹.

Via Lemovicensis (Vézelay–Limoges). Do Vézelay docierali pielgrzymi z Belgii i Ardenów, z Lotaryngii, z Bazylei i Trewiru. W katedrze św. Magdaleny w Vézelay czczona są relikwie św. Magdaleny, która, według legendy, po zmartwychwstaniu

⁸ Najnowsze badania w tym kierunku skupiają się na próbach rozumienia ludzi średniowiecza w ich społecznych uwarunkowaniach, ich mentalności, a także ich wiary oraz przesądów. Por. A.H. Bredero, *Christenheit und Christentum im Mittelalter: über das Verhältnis von Religion, Kirche und Gesellschaft*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998, s. 124 – 125.

⁹ K. Herbers, *Der Jakobsweg. Mit einem mittelalterlichen Pilgerführer unterwegs nach Santiago de Compostela*, Tübingen: Narr, 1986, s. 86. Ogólne wiadomości o Camino de Santiago można znaleźć na stronie internetowej: El Camino im Internet <<http://www.jakobus-info.de/compostela/99.htm>> (dostęp: 10.12.2016); *History of Pilgrimages to Santiago de Compostela*, <<http://elms.wikidot.com/pilgrimages-in-history>> (dostęp: 10. 12. 2016). Warta polecenia jest także strona Stowarzyszenia *Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce*, <Stowarzyszenie „Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce”> (dostęp: 10. 12. 2016).

Jezusa Chrystusa przybyła do Prowansji i mieszkała tam jako pokutnica. To tutaj w roku 1146 św. Bernard z Clairvaux nawoływał do drugiej wyprawy krzyżowej. W roku 1217 św. Franciszek z Asyżu założył w Vézelay pierwszy we Francji klasztor franciszkański. Za Vézelay szlak do Santiago dzielił się na trzy drogi, które schodziły się w Saint-Léonard-de-Noblat.

Via Podiensis (Le Puy-en-Velay, Moissac). W Le Puy spotykali się pielgrzymi z Burgundii, z północnych Niemiec i ze Szwajcarii. Miasto służyło z sanktuarium Czarnej Madonny. Następnie pielgrzymi przybywali do klasztoru Saint-Chély-d'Aubrac, gdzie nocować mogło do 500 osób. Idąc dalej, docierali do dzisiejszej wsi Conques-en-Rouergue z opactwem benedyktyńskim Sainte-Foy. Drugim ważnym klasztorem na Via Podiensis było opactwo benedyktyńskie w Moissac.

Via Tolosana (Arles–Tuluza). Rozpoczęła się w Arles, gdzie zbierali się pielgrzymi z Włoch i ze wschodniej Europy. Droga wiodła między innymi przez Saint-Gilles-du-Gard, miejscowość, której nazwa pochodzi od św. Idzi (Gilles). Był on założycielem klasztorów w Prowansji oraz opatem. Zmarł między 720–726 rokiem. Słynął z orędownictwa za małżeństwami, które nie mogły się doczekać potomstwa¹⁰. Z Saint-Gilles przez Montpellier pielgrzymi szli do Tuluzy, odwiedzając po drodze klasztor św. Wilhelma z Akwitanii.

Via Turonensis (Paryż–Tours) jest czwartą z wielkich dróg św. Jakuba. Zaczynała się w Paryżu, gdzie zbierali się pielgrzymi z Akwizgranu, Holandii i północnej Europy. Do następnego dużego miejsca – Tours – droga prowadziła przez Orlean, gdzie czczono drzewo Krzyża i kielich św. Euvirtiusa. W Tours św. Marcin był tak samo czczony jak św. Jakub w Santiago de Compostela. Kolejną stacją było Poitiers, miasto, w którym w XI wieku było 46 klasztorów i 22 parafie, szczególnie cenił się tutaj biskup Hilary (zm. 368).

Po hiszpańskiej stronie Pirenejów pielgrzymią drogę wyznaczały groby świętych: św. Oriosa w Jaca, św. Fermina w Pampelunie, św. Dominika de La Calzada w miejscowości o tej samej nazwie, św. Juana de Ortega w San Juan de Ortega, św. Lesmesa w Burgos, św. Izydora z Sewilli w León¹¹. W Sahagun czczono świętych męczenników Fakunda i Prymitywa¹², a w Peñalba de Santiago można było wejść do groty, w której przebywał pustelnik Genadio.

¹⁰ Por. J. Schäfer, *Artikel Ägidius von St-Gilles, aus dem Ökumenischen Heiligenlexikon*, <<https://www.heiligenlexikon.de/BiographienA/Aegidius.htm>> (dostęp: 10. 12. 2016); por. strona internetowa *Saint Gilles*, <http://www.midi-france.info/030418_stgilles.htm> (dostęp: 9. 12. 2016).

¹¹ A. Drouve, *Lexikon des Jakobswegs: Personen, Orte, Legenden*, Freiburg/Br: Herder, 2006, s. 54 – 55.

¹² M. Leon-Portilla, *Bernardino de Sahagun: First Anthropologist*, Norman: University of Oklahoma Press, 2002, s. 31.

Po modlitwach w Santiago de Compostela liczni pielgrzymi szli dalej do Cap Finistere, najbardziej na zachód wysuniętego miejsca Galicji, które przed odkryciem Ameryki uchodziło za granicę znanego świata¹³.

Pielgrzymki do grobów Apostołów Rzymu – Piotra i Pawła – nie są przesiąknięte takim mistycyzmem pielgrzymowania, takim rodzajem wewnętrznego uczestnictwa, jak to miało i ma miejsce w przypadku pielgrzymek do grobu Jakuba Apostoła. Ponadto Rzym był i jest centrum całego chrześcijaństwa zachodniego. Rzym przyjmował i przyjmuje pielgrzymów z całą swoją wielkością i całym swoim przepychem. W Rzymie poza grobami apostołów Piotra i Pawła znajdują się liczne groby innych świętych i męczenników, tutaj rezyduje papież. Santiago nie miało i nie ma ani licznych grobów świętych, ani wspaniałych zabytków, ani nie jest Stolicą Świętą. Dlatego mogło ono pozostawać jedynie czysto duchowym centrum, tajemniczym celem, leżącym gdzieś na końcu długiej, kamienistej drogi. Jej kamieniami milowymi były groby świętych bądź ich relikwie, a wokół często skromnych, historycznych danych o życiu owych świętych z czasem narosło wiele legend, opowiadań o cudach świętych i innych pobożnych opowieści.

3. Opowiadania na drodze hiszpańskiej

Średniowiecznych legend i opowiadań nie należy traktować jako historycznych sprawozdań. Zwykle mają one mniej lub bardziej historyczne tło, także gdy wskazują na jakieś nieporozumienie, ale nie trzymają się ściśle faktów. Nie chodzi przy tym o jakieś historyczne oszustwo, lecz głównie o różnicę pomiędzy gatunkiem literackim i związaną z nim wartością hagiograficzną a wartością historiograficzną. W interesujących nas opowiadaniach dochodzą do głosu – celem przedstawienia opisywanego stanu rzeczy – inne metody i środki aniżeli te używane w czysto historiograficznych fragmentach: środkami tymi są porównania, bogata symbolika, alegorie¹⁴. Obok legend pojawia się duża liczba opowieści o cudach dokonanych przez świętych. Celem legend i opowiadań jest wzmocnienie wiary u osób ich słuchających, czytających lub je powtarzających. Legendy opowiadają o ziemskich cudach świętych, opowieści o cudach relacjonują niezwykle zdarzenia, do których doszło dzięki obrazowi, relikwii świętego lub zanoszonej za jego wstawiennictwem modlitwie do Boga.

W średniowieczu znaczenie legend było istotnie większe aniżeli dla nas dzisiaj. Jednak to owe legendy opowiadane na drogach do Santiago de Compostela, zdaniem

¹³ K. Herbers, R. Plötz, *Nach Santiago zogen sie. Berichte von Pilgerfahrten ans ‚Ende der Welt‘*, München: dtv, 1996, s. 89.

¹⁴ Por. P. Wolf, *Bilder und Vorstellungen vom Mittelalter: Regensburger Stadtchroniken der frühen Neuzeit*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999, s. 288 – 289.

francuskiego historyka sztuki Emile'a Mâle'a, „[...] są czasami tak patetyczne jak poezje epickie [...], leżą u początku pielgrzymek: pozwalały wyrastać kościołom, zapewniały je dziełami sztuki, motywowały miliony ludzi do wyruszenia w drogę, dla licznych dusz były pociechą i nadzieją, pozwalały im już na tym świecie dojrzeć Królestwo Boże”¹⁵.

Poniżej omawiam kilka najbardziej znanych legend o św. Jakubie i innych postaciach powstałych wokół hiszpańskiej drogi do Santiago de Compostela¹⁶. Nie omawiam tutaj opowiadań o cudownym znalezieniu grobu Jakuba Starszego Apostoła ani też opowiadań związanych z wyprawą Karola Wielkiego do Hiszpanii.

Pampeluna: Pewien szlachcic razem z żoną i dwójką dzieci przybył jako pielgrzym do Pampeluny. Gdy jego żona zachorowała, gospodarz, u którego mieszkali, opiekował się nią. Po jej śmierci zażądał jednak ogromnego wynagrodzenia, a nawet zarekwirował konia pielgrzymowi. Mimo tych przeciwności szlachcic udał się w drogę do Santiago, niosąc na rękach swoje dzieci. Po przebyciu niewielkiej odległości spotkał na drodze obcego człowieka z osłem, który pożyczył mu zwierzę, aby niosło dzieci pielgrzymu. Gdy rodzina wreszcie dotarła do grobu Jakuba Apostoła, pielgrzym rozpoznał w Apostole obcego z Pampeluny. Od niego dowiedział się, że niecny gospodarz zmarł i że w Pampelunie mogą odebrać swoje pieniądze i konia. Osioł będzie im towarzyszył aż do miasta. Gdy szczęśliwie doszli do Pampeluny, osioł św. Jakuba nagle zniknął.

Logroño: Około 17 kilometrów na południe od Logroño leży Clavijo. Mamy rok 844. W bitwie pod Clavijo walczą przeciwko sobie wojska chrześcijańskie i muzułmańskie. Szalę zwycięstwa na korzyść chrześcijan przechyla sam św. Jakub, ukazując się po ich stronie na białym koniu i z mieczem w ręku. Miecz jest atrybutem św. Jakuba, gdyż był narzędziem jego męczeńskiej śmierci. Po bitwie pod Clavijo Apostoła okrzyknięto „Pogromcą Maurów” („Matamoros”), przyznano mu tytuł „Obrońcy Hiszpanii” oraz ustanowiono jego własne liturgiczne święto. Do w cudowny sposób odkrytego kilka lat wcześniej grobu Apostoła w Santiago

¹⁵ Cyt. za: Y. Bottineau, *Der Weg der Jakobspilger*, Bergisch-Gladbach: Luebbe Verlagsgruppe, 1992, s. 8; por. L. Bauer, A. Sinner, *Jakobsweg. Der Weg ist das Ziel*, <<https://www.yumpu.com/de/document/view/7830503/j-a-k-o-b-s-w-e-g-evangelische-landeskirche-in-baden>> (dostęp: 16. 3. 2017); por. F. Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie*, Leipzig: Teubner, 1992, s. 20.

¹⁶ Por. A. Drouve, *Die Wunder des Heiligen Jakobus. Legenden vom Jakobsweg*, Freiburg/Br: Herder, 2007; K. Schaefer, *Legenden am Jakobsweg*, <<http://home.arcor.de/schaefer.sac/rwf/sdc/LEGENDEN.PDF>> s. 1-33 [s. 25-30] (dostęp: 09.12.2016); por. J. Bremer, *Hagiograficzna semiotyka drogi do Santiago de Compostela*, w: P. Roszak, W. Rozyński (red.), *Camino Polaco. Teologia – sztuka – historia – teraźniejszość*, t. 2, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015, s. 11 – 37.

de Compostela zaczęli przybywać pątnicy. Najpierw z Francji i Hiszpanii, a następnie z całej Europy.

Nájera: Walka Rolanda z olbrzymem Ferragutem, muzułmańskim władcą Nájery. Miasto panowało nad przejściem przez rzekę Nájerrilla. Według opowiadania muzułmański władca Ferragut więził w swoim zamku chrześcijańskich rycerzy, towarzyszących Karolowi Wielkiemu. Rycerz Roland udał się w drogę, aby ich uwolnić. Z jednego z wzgórz dostrzegł Ferraguta w znacznie jeszcze oddalonej Nájerce. Rzucił w niego kamieniem i strzaskał mu czaszkę. Następnie uwolnił więźniów. Wzgórze to nazywa się Poyo de Roldán i leży na szlaku mniej więcej 4 kilometry przed Nájerą. Według innej wersji opowiadania o Rolandzie, owo Poyo jest tym kamieniem, którym strzaskał on głowę Ferraguta. Bohaterska walka Rolanda jest przedstawiona na wielu kamiennych rzeźbach stojących na portalach kościołów wzdłuż Camino de Santiago: w Estelli, Navarrett i innych miejscowościach.

Tak jak średniowieczna trasa Camino mogła mieć kilka równoległych szlaków, tak samo istnieje kilka wersji związanych z nią opowiadań i legend. Różniły się w zależności od tego, kiedy i w jakim celu były opowiadane – czy miały zachęcić do wyprawy krzyżowej, czy uzasadnić wyższość własnej religii, czy przedstawiać historię nadania nazwy jakiemuś wzgórz. Pytanie o to, czyja religia jest „lepsza”, nie straciło do dzisiaj na aktualności. Pierwsza wersja legendy o Rolandzie przypomina walkę Dawida z Goliatem: małe księstwo Nájery wobec zalewającego półwysep Iberyjski morza islamu.

Santo Domingo de la Calzada: Św. Jakub opiekował się nie tylko szlachetnie urodzonymi pielgrzymami, ale także prostymi ludźmi. Może najbardziej znane opowiadanie związane z Camino de Santiago mówi o pochodzącej z Niemiec czy z Francji rodzinie, która pielgrzymowała do grobu Apostoła: matka, ojciec i osiemnastoletni syn Hugonell. Córka gospodarza, u którego nocowali pielgrzymi, zakochała się w Hugonellu, ten jednak nie odwzajemnił jej miłości. Chcąc się zemścić, schowała w jego bagażu srebrny kielich i oskarżyła go o kradzież. Sędzia uznał winę Hugonella i skazał go na śmierć przez powieszenie. Wyrok wykonano. Klasyczny przykład pomyłki sędziowskiej. Pełni smutku rodzice udali się w dalszą drogę i dotarli do Santiago. Wracając z powrotem przez Santo Domingo de la Calzada, zauważyli, że Hugonell nadal wisi na szubienicy, lecz żyje. Św. Jakub podtrzymał go na swoich ramionach. W innej wersji opowiadania to miejscowy święty – Dominik de la Calzada – podtrzymał Hugonella. Rodzice udali się do sędziego, który akurat jadł obiad. Po wysłuchaniu ich opowiadania powiedział: „Wasz syn jest tak samo żywy, jak te dwie upieczone kury”. Wtedy stał się cud: nagle kurom wyrosły skrzydła i zaczęły latać po pokoju. Sędzia natychmiast ogłosił młodzieńca niewinnym, a zamiast niego powieszono zakłamaną córkę gospodarza. Historia o pieczonych ptakach jest także powtarzana w Tuluzie, na Camino portugalskim oraz w Utrechcie. Zawarty w tych opowiadaniach przekaz jest jasny:

św. Jakub osobiście troszczy się o sprawiedliwość. Nagradza rodziców, którzy mimo tragicznego zdarzenia nie przerwali pielgrzymki, ratuje niewinnego Hugonella, a wątpliwego sędziego przekonuje cudownym złamaniem praw natury. Na uwagę zasługuje także postawa Hugonella, który chce dojść do Santiago, nie interesując się zalotami przewrotnej córki gospodarza.

San Juan de Ortega: Św. Jan Ortega (1080-1163) urodził się w pobliżu Burgos i jako młody człowiek został wyświęcony na księdza. Statek, którym wracał z pielgrzymki do Ziemi Świętej, zaskoczyła wielka burza, tak iż groziło mu zatonięcie. Na szczęście nic się nie stało. Swój ratunek św. Jan Ortega przypisywał interwencji św. Mikołaja. Po powrocie w rodzinne strony wybudował przy szlaku do Santiago kościół ku czci św. Mikołaja i pustelnię. Wokół kościoła powstała miejscowość San Juan de Ortega i klasztor. Ten ostatni okazał się prawdziwym błogosławieństwem dla pielgrzymów, którzy często w tych zalesionych okolicach gubili szlak. Podobnie jak św. Domingo św. Jan Ortega oddał się budowaniu mostów, kościołów i dróg na szlaku do Composteli. Przypisuje mu się, że między innymi odnowił most nad rzeką Ebro w Logroño. Jest patronem inżynierów budownictwa, a jego grób jest odwiedzany przez pary małżeńskie, które pragną męskiego potomka¹⁷.

Burgos: W katedrze w Burgos można zobaczyć figurę Chrystusa wyrzeźbioną przez Nikodema. Znaleziono ją podobno w skrzyni, którą we Flandrii wyrzuciło morze. Tam kupił ją pewien kupiec z Burgos. Po swoim powrocie do Hiszpanii подарował tę figurę augustianom. Figura czasami się poci, a nawet trzeba było obcinać jej brodę i paznokcie¹⁸.

León: W głównym ołtarzu romańskiego kościoła San Isidoro spoczywają relikwie św. Izydora (554-636) – doktora Kościoła. Izydor zmarł w Sewilli, gdzie przez 37 lat był biskupem i kustoszem znanej biblioteki, w której gromadził antyczne rękopisy i dzieła kultury. Jego szczątki spoczywały do 1063 roku w Sewilli, a następnie przeniesiono je do San Isidoro w León. Stało się to za pośrednictwem samego Izydora, który ukazał się we śnie jednemu z biskupów i powiedział mu, gdzie spoczywają jego szczątki oraz że biskup ten umrze w ciągu miesiąca. Relikwie Izydora znaleziono, biskup zmarł, te dwa fakty uznano za cudowne i na polecenie króla Ferdynanda I relikwie przeniesiono do San Isidoro w León. Ferdynand I kazał się pochować w sąsiedztwie tak cudownych i znaczących relikwii. Paradoxem jest, że właśnie św. Jakub (o którego działalności w Hiszpanii św. Izydor nie wspomina), przyczynił się do tego, że dzięki strategicznemu położeniu San Isidoro przy Camino

¹⁷ *Ökumenisches Heiligenlexikon*, <<https://www.heiligenlexikon.de/Biographien/J/Johannes73.html>> (dostęp: 11. 12. 2016).

¹⁸ Od strony naukowo-historycznej temat tego typu figur omawia szerzej K. Kopania, por. tenże, *Animated Sculptures of the Crucified Christ in the Religious Culture of the Latin Middle Ages*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, s. 19 – 20, 84.

kult św. Izydora rozpowszechnił się po całej Europie. Mamy więc kolejny „cud” św. Jakuba, tym razem hagiograficznej natury.

Peñalba de Santiago: Ta położona wśród dębowych lasów miejscowość nie leży bezpośrednio na Camino, lecz około 20 kilometrów na południe od Ponferrady. Już w VII wieku żył tutaj święty pustelnik Fructuoso, z plemienia Wizygotów. W roku 890 w Peñalba powstał klasztor założony przez mnichów benedyktyńskich. Był wśród nich uważany za świętego mnich Genadio, który poświęcił się życiu pustelniczemu. Według legendy ponieważ szum dzikiego potoku przeszkadzał mu w medytacji, nakazał potokowi znaleźć sobie inne łożysko, albo zamilknąć. Jednak dopiero wówczas, gdy zrobił nad nim znak krzyża, woda ze wstydu wsiąknęła w ziemię. Kilkaset metrów dalej potok pojawia się ponownie na powierzchni. W ten sposób powstała Dolina Ciszey.

Jeden z uczniów Genadia zbudował w Peñalba duży kościół, w którym pochowano świętego. W międzyczasie jego szczątki zostały siłą „uprowadzone” do żeńskiego klasztoru w Villafranca, a później przeniesione do Valladolid, tak iż w Peñalba pozostało jedynie parę kości z palców świętego. Do XII wieku z klasztoru w Santiago de Peñalba wyszło trzech świętych opatów. Kościół w Santiago de Peñalba jest jednym z niewielu zachowanych do dzisiaj przykładów architektury mozarabskiej.

Foncebadón: Pewien młody człowiek żyje szczęśliwie i spokojnie w Paryżu. Pewnego dnia spotyka Śmierć, która oznajmia mu, iż za cztery tygodnie zabierze go ze sobą. Załamany młodzieniec pyta swojego proboszcza, co ma czynić. Ten radzi mu, żeby odpokutował swoje winy, pielgrzymując do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela. Droga jest tak daleka, że Śmierć go na niej nie znajdzie. Po czterech tygodniach pielgrzymki młodzieniec spotyka jednak Śmierć w pobliżu wioski Foncebadón, niedaleko Krzyża de Ferro. „Jak mnie tutaj znalazłaś?” – pyta przerażony. „Czekam na ciebie już od kilku godzin – odpowiada Śmierć – gdyż od początku jako miejsce śmierci było ci przeznaczone Foncebadón”.

W związku z tym opowiadaniem nasuwa się szersza refleksja teologiczno-filozoficzna: Camino de Santiago, z leżącymi przy nim wiekowymi cmentarzami dla pielgrzymów, było dla wielu drogą śmierci. Świadomość nieuniknionej konfrontacji ze śmiercią należy do zasadniczych prawd każdej kultury i religii. Pielgrzymka przypomina o naszym pielgrzymowaniu ku śmierci.

O’Cebreiro: Z początkiem XIV wieku w kościele Santa Maria la Real zdarzył się tzw. cud z O’Cebreiro. Jeden z mnichów miał odprawić rano mszę św., na co nie miał najmniejszej ochoty. W kościele zastał jednego gospodarza, niezrażonego okropną słołą. Mnich pomyślał sobie, że musi to być niezły osioł, skoro dla odrobiny chleba i wina pojawił się na mszy św. w tak niepogodny dzień. Wtedy na oczach mnicha chleb i wino przemieniły się w ciało i krew. Mnich przeżył głębokie nawrócenie, a jego grób i grób gospodarza, który przyszedł na mszę mimo niepogody, znajdują się w kościele w O’Cebreiro. W roku 1486 królowie – Izabela

I Katolicka i Ferdynand II Katolicki – ufundowali dla kościoła w O’Cebreiro relikwiarz, aby przechowywać w nim kielich i patenę, na których doszło do owej cudownej przemiany. Stąd też prawdopodobnie pochodzi legenda o związku tego miejsca ze świętym Graalem (kielichem, z którego podczas Ostatniej Wieczerzy pił Jezus Chrystus). Cud z O’Cebreiro jest jednym z wielu cudów, jakie odnotowano po IV Soborze Laterańskim (1215)¹⁹, na którym ogłoszono dogmat o realnej obecności Jezusa Chrystusa w eucharystycznym chlebie i winie.

Podaję jedynie mały wybór spośród wielu legend spisanych i opowiadanych na szlakach prowadzących do Santiago de Compostela – tej jedynej w swoim rodzaju, mistycznej, uświęconej ponad tysiącletnią tradycją drogi pielgrzymiej. Legendy te wędrowały z ust do ust na szlaku, były opowiadane w domu, pobudzały fantazję i ciekawość tych, którzy je usłyszeli. Nie mamy dzisiaj prawa i żadnej wystarczającej podstawy, aby z naszej naukowej perspektywy pomniejszać znaczenie owego historycznego zjawiska. Już w czasach swojego wielkiego rozkwitu było ono poddawane krytyce, chociaż nie z sekularyzowanego punktu widzenia.

4. Średniowieczna krytyka

Według starej hiszpańskiej liturgii święto św. Jakuba obchodzono w „godny czci dzień”, to jest 30 grudnia. Z tej okazji kompilator *Kodeksu Kalikstyńskiego* wygłosił kazanie *Veneranda dies* (*Codex*, ks. I, rozdz. XVII)²⁰, w którym krytykuje różne wypaczenia, jakie zakradły się do kultu św. Jakuba. Przede wszystkim dostaje się owym „pustogłowym”, którzy wierzą, że ciało św. Jakuba zostało przeniesione nienaruszone przez morze oraz że towarzyszył mu anioł. Według innego z krytykowanych przez kaznodzieję apokryfów św. Jakub siedząc na skale – i bez trawy – dostał się z Jaffy do Galicji. Kaznodzieja zaznacza, że widział osobiście tę skałę i natychmiast rozpoznał, że musi ona pochodzić z Galicji. Krytykuje także treść opowiadania o spotkaniu Jezusa Chrystusa z Jakubem. Ten ostatni miał odzierać różgę z kory i Chrystus mu obiecał, że tak jak kora zostaje oddzielona od drzewa, tak pielgrzymujący do grobu Jakuba zostaną uwolnieni od grzechów. Zdaniem kaznodziei jest to obraz bardzo nieodpowiedni i pozbawiony logiki.

¹⁹ Papież Innocenty VIII i Aleksander VI (XV wiek) uznali oficjalnie „cud z O’Cebreiro” za „cud eucharystyczny”. Informacje o historycznym znaczeniu miejscowości O’Cebreiro oraz o wspomnianym cudzie eucharystycznym można znaleźć w: M. Kueffler, *How the Holy Grail Ended up in O’Cebreiro, Galicia*, „Brocar” 36, 2012, s. 53 – 64.

²⁰ T. F. Coffey, L. K. Davidson, M. Dunn, *The Miracles of Saint James: Translations from the Liber Sancti Jacobi*, New York: Italica Press, 1996.

Oczyszczanie różgi z kory jest czysto zewnętrzną procedurą, zaś grzesznik potrzebuje przede wszystkim wewnętrznego oczyszczenia²¹.

Wszystkie te „bajki” i „urojenia” powinny zostać potępione – uważa autor wspomnianego kazania z 30 grudnia – i biada temu, kto chciałby o nich pisać inaczej. Jedyne prawdziwe opowiadania można znaleźć w jego własnej księdze, którą zatytułował *Jakub*.

Już to kazanie wskazuje, że nie wszyscy przedstawiciele Kościoła byli w równym stopniu przekonani o autentyczności relikwii odnalezionych w Galicji. Pojawia się wiele pytań poddających w wątpliwość krążące legendy o św. Jakubie: Czy ciało Jakuba zostało w ogóle kiedyś odkryte? Czy może tylko jego część? Czy wzmianka o planach św. Pawła dotyczących podróży do Hiszpanii (Rz 15,24) nie każe wątpić w misyjną działalność Jakuba Apostoła?

W swoim późnośredniowiecznym opisie pielgrzymki do Francji i Hiszpanii Hieronimus Münzer wyraża wątpliwości do autentyczności relikwii św. Jakuba, gdy krytycznie porównuje te przechowywane w Tuluzie z tymi w Santiago. „Zainteresowanie relikwiami i związanym z nimi kultem nie było u Münzera przypadkowe, chciał się dowiedzieć więcej o tak ważnym kulcie jak kult św. Jakuba”²². Sceptycyzm Münzera uwidacznia się także podczas odwiedzin innych miejsc świętych na drodze do Santiago. Powtarza on wprawdzie zasłyszane tam legendy i opowiadania, lecz zawsze z relatywizującym dodatkiem „mówi się” czy „miałoby być”. Przy grobie Apostoła targają nim sprzeczne uczucia, wywołane z jednej strony czcią wobec Świętego, a z drugiej brakiem dowodów potwierdzających autentyczność grobu. Zaznacza, iż nikt nie widział ciała Apostoła, powtarza, iż przyjmujemy, że wszystko, co nam o św. Jakubie wiadomo, pochodzi z wiary, która nas zbawia.

Współcześnie rodzą się dodatkowe pytania: Czy fakt, że do VI wieku nie pojawiła się prawie żadna wzmianka o działalności św. Jakuba w Hiszpanii, jest przypadkiem? Podczas prac archeologicznych prowadzonych w latach 1946–1959 pod katedrą w Santiago znaleziono rzymskie mauzoleum. Czy znalezisko to potwierdza istnienie marmurowego grobu, o którym mówią legendy? Czy jest to grób Apostoła? Często można zetknąć się z twierdzeniem, że szukano pretekstu do wybudowania upragnionej świątyni, gdyż w walkach z muzułmanami potrzeba było bohatera. Postanowiono więc zweryfikować bohatera znanych legend – św. Jakuba, ale ponieważ jego grobu nie można było znaleźć, posłużono się jakimikolwiek resztkami ciała z leżącego blisko obecnego Santiago rzymskiego cmentarza.

²¹ Por. J. Bremer, *Santiago de Compostela. Pielgrzymim krokiem*, Kraków: WAM, 2007/2015, s. 163 – 165, 189.

²² K. Herbers, *Nach Santiago zogen sie*, s. 139. Swoją pielgrzymkę Münzer odbył w latach 1494/1495.

Autor kazania *Veneranda dies* i pielgrzym Münzer przyjmują inny punkt widzenia. Uznają, że cudów Jakubowych nie należy negować, gdyż są one boskiego pochodzenia i ukazują notliwe życie Jakuba Apostoła. Ciągłe zdarza się, że w otoczeniu katedry niektórzy chorzy zostają uzdrowieni, sparaliżowani zaczynają chodzić, ślepi odzyskują wzrok, głuchoniemi mowę, opętani zostają uwolnieni od szatana, smutni pocieszeni. Najważniejsze jest to, że liczne modlitwy wiernych zostają wysłuchane, a ich grzechy odpuszczone. Tego rodzaju faktom można, zdaniem autora kazania, zaufać, w tak rozumiane cuda powinno się wierzyć, a nawet o nich pisać ku zbudowaniu innych wiernych.

Dzisiaj powiedzielibyśmy, że ów autor stara się krytycznie ocenić cuda przypisywane św. Jakubowi. Odrzucając niektóre z opisów, a przyjmując inne, odwołuje się do tego, co nazywamy Tradycją Kościoła. Nie uważa, że jedynym miarodajnym punktem odniesienia – gdy chodzi o życie i działalność św. Jakuba – jest lektura Nowego Testamentu. Propagowane przez niego stanowisko znajduje potwierdzenie w nauce Soboru Watykańskiego II: „Święta Tradycja i Pismo św. stanowią jeden święty depozyt słowa Bożego powierzony Kościołowi. Na nim polegając, cały lud święty zjednoczony ze swymi pasterzami trwa stale w nauce Apostołów” (*Dei verbum*, 10). Kiedy w czasach reformacji Kościoły protestanckie występowały z hasłem *sola Scriptura* („samo Pismo Święte”), uważając Pismo Święte za jedyne źródło Objawienia, wtedy Sobór Trydencki był zmuszony dowartościować znaczenie Tradycji ustnej. Ojcowie Soboru Watykańskiego II mówią, że Pismo Święte i Tradycja stanowią jedno źródło Objawienia, a nie dwa osobne.

5. Oddziaływanie legend i opowiadań związanych z Camino de Santiago

Parafrazując Ludwiga Wittgensteina, nie powinniśmy pytać (i) „jak oni, ludzie średniowiecza mogli wierzyć w te wszystkie opowiadania o św. Jakubie?”, lecz powinniśmy zastanowić się, (ii) „W jaki sposób oni w to wierzyli?” Aby odpowiedzieć na to drugie pytanie, musimy głębiej zrozumieć średniowieczną formę życia, w czym pomaga nam semiotyczno-krytyczna analiza legend²³.

To owe opowiadania motywowały królów i władców do budowania mostów łączących brzegi rwących rzek, do wznoszenia kaplic, kościołów, klasztorów i bogato zdobionych katedr. To one inspirowały do wystawiania listów poleconych dla szlachetnie urodzonych pielgrzymów, do otwierania stacji celnych, kantorów wymiany pieniędzy, gospód i schronisk zapewniających pielgrzymom posiłek i nocleg. To dzięki tym opowiadaniom niezliczone rzesze pielgrzymów znajdowały

²³ Por. J. Bremer, *Hagiograficzna semiotyka drogi do Santiago de Compostela*, s. 33 – 37.

pocieszenie, nadzieję i już tutaj, na ziemi, doświadczyły wyjścia poza codzienność. Oczywiście nie należy zaprzeczać, iż za każdym z tych motywów mogły stać inne: spodziewane korzyści finansowe, gospodarcze, polityczne.

Żyjąc w społeczeństwach zsekularyzowanych, postmodernistycznych, widzimy, jak nasi współobywatele gonią za nowymi, wymiernymi, przynoszącymi korzyści materialne lub doczesne przyjemności eventami. Stąd trudno nam rozumieć, jak teksty legend poruszały średniowiecznych pielgrzymów, (ii) „w jaki sposób ono w to wierzyli?": czy chcieli się wyłamać z nużącego kieratu codzienności, czy chcieli zobaczyć świat i jego cuda o których słyszeli od innych, a zarazem albo przede wszystkim uczynić coś dla tak istotnej sprawy jak zbawienie duszy? Z pewnością szukali zbawienia i doskonałości – w odpustach albo, jeśli nie udało im się dotrzeć do celu, w śmierci na szlaku do „pola gwiazd” (*campo stellae*). Ci, którzy wrócili z pielgrzymki i widzieli daleki, niezwykły świat, potrafili mu nadać szersze językowe znaczenie, potrafili powtórzyć opowiadania i legendy, a także potrafili nadać szersze znaczenie swojej własnej, zwykłej, domowej rzeczywistości. Wzbudzali swoimi opowiadaniem o świętych i cudach na drodze do Santiago de Compostela zaciekawienie innych, inspirując ich do dokonania tego samego: wyruszenia w drogę. A wiemy, iż od strony filozoficznej i biblijnej ciekawość jest początkiem mądrości²⁴. W ten sposób liczba osób udających się na pielgrzymkę do Santiago rosła, a popularność pielgrzymek sama się niejako napędzała. Udzielenie odpowiedzi na pytanie (ii) wymaga odwołania się do Wittgensteinowskiej „formy życia”. Formę tę tworzą – zarówno u ludzi średniowiecza, jak i współcześnie – poszukiwanie sensu życia, tęsknota za czymś nowym, otwartość na drugiego człowieka, konfrontacja ze śmiercią, z pięknem otaczającej nas przyrody i dzieł architektury.

Mało kto w średniowieczu umiał czytać i pisać. Średniowieczne kodeksy, takie jak *Codex Calixtinus*, były dostępne nielicznym osobom. „Książkami”, „przewodnikami”, „GPS-ami” były dla prostych pielgrzymów rzeźby na portalach, fasadach i kolumnach kościołów, a także witraże i freski w ich wnętrzach. Przedstawiały one obrazowo biblijne treści wiary. Były nimi także opowiadania o cudownych czynach Jakuba Apostoła i innych świętych. Kamiennym rzeźbom trzeba było nadać językowe znaczenie. Rolę tę spełniały – semiotycznie rozumiane – teksty legend, pieśni pielgrzymów czy pieśni liturgiczne. Przekazywane z ust do ust legendy były upiększane, rozbudowywane, uzupełnianie o nowe treści, co z kolei miało podnieść ich wiarygodność i obudzić nową tęsknotę za przeżyciami podobnymi do tych, o których opowiadali pielgrzymi. Rozmyślanie nad życiem świętego uskrzydlało dusze, wywoływało radość i zachwyty. Pierwsi, przeważnie klasztorni autorzy legend uważali, że spełnili swoje zadanie, gdy na kilku stronach

²⁴ Por. biblijne opowiadanie o Mojżeszu, który widząc płonący, lecz niespalający się krzew, mówi do siebie: „Podejdę, żeby się przyjrzeć temu niezwykłemu zjawisku” (Wj 3,3).

spisali życie świętego, które można było następnie w piętnaście minut odczytać w dniu wspomnienia świętego w czasie roku kościelnego. Na całej hiszpańskiej drodze pielgrzymi widzieli figury Jakuba Apostoła z muszlą, mieczem bądź z laską pielgrzyma. Spotykali je, rozpoznawali, modli się przed nimi, prosząc o jego wstawiennictwo. W ten sposób na nieznaną drogę w obcych krajach, gdzie mówiono obcym językiem, gdzie panowały inne zwyczaje, na tej drodze towarzyszył im ktoś znajomy, ktoś, z kimś coraz bardziej się zżywali, kogo poznawali, aż w końcu dochodzili do jego grobu w Santiago de Compostela. Podobnie, patrząc na atrybuty, rozpoznawali figury innych świętych: przykładowo Apostoła Piotra po trzymanyh w rękę kluczach, Apostoła Pawła po mieczu, św. Marcina po przecinanym płaszczu.

Legendy o życiu świętych są niejako suknią ze słów i wymagowanych obrazów, za pomocą której człowiek wierzący próbował słownie przekazać jakieś niedające się wypowiedzieć osobiste przeżycie, chcąc pomóc nam uchwycić jego bezgraniczne zaufanie do Boga i do Jego świętych. Legendy zachęcały do wyznania: „Wierzę w to wszystko co się wydarzyło, wierzę św. Jakubie, że to, o co Ty poprosisz Boga, to On spełni Tobie, a także i mnie”. Wyznanie nie jest jedynie wypowiedzią, jest ono wyrazem pewnej postawy wewnętrznej. Na podstawie własnego doświadczenia pielgrzymi wiedzieli, że Bóg, św. Jakub czy inni święci tylko rzadko interweniują w tak cudowny sposób, jak to było przekazywane w legendach i opowiadaniach. Więc byli na swój sposób krytyczni. Ale ponieważ taka interwencja była mimo wszystko, choćby nawet w jakiś minimalnym stopniu, możliwa można było także z nadzieją przyjąć własną chorobę, kalectwo albo pogodzić się z nadchodzącą śmiercią. Wszystko to miało stałe miejsce w dziele zbawienia. Ktoś przesadnie sceptyczny, zsekularyzowany może znaleźć w legendach świadectwo tej elementarnej nadziei, której wielu ludzi potrzebuje, aby w niebezpieczeństwie i potrzebie całkiem nie zrezygnować albo nie zwątpić.

Średniowieczni pątnicy pielgrzymowali wprawdzie do grobu św. Jakuba, ale po drodze odwiedzali liczne groby świętych, które leżały w ich ojczyznach lub na „czterech szlakach” prowadzących przez Francję. A będąc już na hiszpańskim szlaku, szli od grobu jednego świętego do grobu innego świętego. Po drodze wstępowali do sanktuariów i kościołów poświęconych Matce Bożej, do kościołów z relikwiami mniej znanych, powiedzmy „lokalnych”, świętych. Z jednej strony, święci ci byli dla pielgrzymów – a mogą być także dla nas – świadkami autentycznego wyzwolenia człowieka, bycia autonomicznie sobą w relacji do Boga. Z drugiej strony, oprócz opisów ich heroicznych czynów i cnót w licznych legendach mowa jest o świętych jako zwykłych ludziach: budujących mosty, naprawiających drogi, opiekujących się pielgrzymami. Patrząc na ich ziemskie życie, widzimy trudne i kręte powiązania, dostrzegamy słabość, niepewność i grzeszność, które pokonywali.

Średniowieczni pielgrzymi wracali do domu pieszo. Droga powrotna była już częściowo znana, lecz po raz drugi odwiedzali te same groby (chyba że wracali inną drogą), słyszeli lub sami opowiadali te same opowiadania, rozpoznawali tych samych świętych w figurach czy na obrazach. Dla nas, ludzi, świat jest tym, co poznane, a znamy coś, gdy potrafimy coś z tym zrobić. Co mogli zrobić średniowieczni pielgrzymi? Dzięki legendom jedni potrafili otaczający ich świat na swój sposób zrozumieć, wyjaśnić go sobie, drudzy zmieniali swoje życie, wyruszali w drogę, jeszcze inni spisywali swoje przeżycia, a te ukazywały się drukiem (jak wspomniana książka pielgrzyma Münzera).

Lektura kazania *Veneranda dies* czy też zapisków Münzera pokazuje, że również w średniowieczu nie wszystkie opowiadania o świętych były uważane za prawdziwe. Ludzie średniowiecza nie byli zupełnie bezkrytyczni w mówieniu o legendach i ich powtarzaniu. Ich krytycyzm mieścił się w ramach potocznego obrazu świata i trudno go porównywać z naszym krytycznym, podbudowanym naukowo nastawieniem do legend. Musimy być krytyczni, ale zarazem pamiętać, aby skupienie na jednym aspekcie jakiejś legendy – na jej „prawdzie historycznej” – nie przysłoniło nam jej semiotycznej wielowymiarowości (użytych w niej form literackich, apelującej formy wypowiedzi itd.). Ważny był nie związek legendy z rzeczywistością, lecz jej przekaz mający wzmacniać wiarę.

6. Zakończenie: współczesny pielgrzym i jego opowiadania

Dzisiaj rośnie zainteresowanie legendami i opowiadaniem o życiu i cudach poszczególnych świętych. W związku z tym należy wspomnieć o trzech rzeczach: (i) Zainteresowanie to nie musi być od razu postrzegane jako czasowa moda, ma ono swoje teologiczne uzasadnienie na przykład w Pierwszym Liście do Koryntian (Kor 1,2); (ii) Namacalnym wyrazem tego zainteresowania są kolejne wznowienia średniowiecznej *Złotej legendy* Jakuba de Voragine, czy innych podobnych antologii, chociażby tych „o cudach św. Jakuba”. Właściwe rozumienie legend może prowadzić do umocnienia wiary w Boga i Jego obecność w świecie, a w tym sensie odpowiada nauce Soboru Watykańskiego II o czci świętych i ich relikwii; (iii) Pielgrzymie zmierzanie do grobu św. Jakuba Apostoła może łączyć oddawanie czci świętym z refleksją nad sensem życia, nad Wielką Wspólnotą Świętych, do czego na Camino pobudzają bycie razem z innymi pątnikami, romańska architektura, piękne krajobrazy, codzienny wysiłek.

W naszych czasach także powstają zbiory legend – może nie tyle bezpośrednio o świętych, ile o zdarzeniach, jakie spotykają pielgrzymów na szlaku do Composteli. Wystarczy zobaczyć, jak wiele co roku ukazuje się różnorodnych przewodników po Camino, ile kręci się – dokumentalnych lub fabularnych – filmów, wystarczy w wyszukiwarkach internetowych wpisać kilka słów kluczy związanych z Camino

de Santiago, a pojawią się niezliczone strony w różnych językach i o różnym nastawieniu: od nawiązujących do tradycyjnych treści religijnych poprzez ujęcia ezoteryczne po typowe opisy kulturowo-historyczne. Dzięki zdobyciom techniki możemy swoje „legendy” od razu wstukać w SMS, umieścić na Facebooku, wrzucić na stronę internetową. Zgodnie z tym, co powiedziałem wcześniej, „legendy” te są wprawdzie tworzone przez nas, lecz zarazem to one tworzą dzisiejszych pielgrzymów, ich język, sposób zachowania, otwarcie na drugiego człowieka, w wypadku ludzi religijnych – także otwarcie na inną rzeczywistość, odmienną od tej zsekularyzowanej.

Współczesny, naukowy świat, w którym żyjemy, pożegnał się z wszystkimi metafizycznymi założeniami w sferze indywidualnej i społeczno-religijno-politycznej. Z jednej strony, nowoczesne państwo odwołuje się wyłącznie do woli obywateli, wyrażanej w demokratyczny sposób. Znany ze średniowiecza model współzależności Kościoła i państwa uległ postmodernistycznemu rozpadowi. Zakłada się, iż w debatach publicznych nie powinno mieć miejsca odwoływanie się do wiary religijnej. Taką perspektywę przyjmują twórcy społeczeństwa zsekularyzowanego, mając nadzieję, iż z czasem wiara w Boga nie będzie stanowiła żadnej interesującej i wartościowej opcji. Z drugiej strony, żyjemy w pluralistycznym – kulturowo, religijnie i politycznie – społeczeństwie, z jego różnorodnymi poglądami na świat, ateistycznymi, eklektycznymi, z jego licznymi odłamami i konfesjami wiary religijnej. Te dwie strony da się pogodzić – tak się uważa – jeśli w życiu publicznym i politycznym zgodzimy się na najmniejszy wspólny mianownik: wspólne życie oparte na rozumie i sprawiedliwości oraz o przestrzeń wspólnie podzielanych racji. Program taki nazywamy liberalizmem politycznym.

A jednak zsekularyzowana nadzieja ciągle okazuje się iluzją. Pytania o religię, o religijne motywacje pojawiają się na nowo. Pojawiają się one w mediach, kiedy widzimy i słyszymy o gotowych na wszystko fundamentalistach religijnych, którzy uderzają, zabijając siebie i wielu niewinnych ludzi, z myślą o zbudowaniu „państwa Bożego”. Pojawiają się one, kiedy socjologowie religii dochodzą do wniosku, że pomimo, iż pustoszeją kościoły, rosną religijne potrzeby szerokich warstw społecznych²⁵. Pytania o religię pojawiają się, kiedy prawnicy konstytucyjni dochodzą do wniosku, iż zsekularyzowane państwo spoczywa na założeniach, których samo nie potrafi sobie dostarczyć²⁶. Kiedy etycy wyrażają wątpliwości, czy

²⁵ D. Pollack, G. Rosta, *Religion in der Moderne. Ein internationaler Vergleich*, Frankfurt/M. – New York: Campus, 2015.

²⁶ „Liberalne, zsekularyzowane państwo opiera się na założeniach, których samo nie potrafi zagwarantować” E.W. Böckenförde, *Staat, Gesellschaft, Freiheit*, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1976, s. 60 [tłum. J. B.].

liberalnie rozumiana moralność autonomiczna ma wystarczającą siłę motywacyjną, gdy usuniemy jej religijne korzenie²⁷.

Tak zwany człowiek postmodernizmu widziany jest jako niespokojny, nastawiony na mobilność i dopasowanie się waga buda. Jeżeli jest religijny, to w cechuje go dyfuzyjna religijna nadzieja, unika przyjęcia stałej postawy, a ostatecznie ucieka przed samym sobą. Będąc egzystencjalnie pozbawionym ojczyzny, próbuje siebie na różnych paletach religijnych propozycji. Droga do Santiago de Compostela jest więc dla niego *trendy*. W tym kontekście pielgrzymowanie okazuje się opcją spowolnienia czasu, dzięki której można odnaleźć odpowiedź na nasuwające się pytanie o sens życia. Zbytним uproszczeniem byłoby jednak tego rodzaju uogólnianie w odniesieniu do współczesnych pielgrzymów. Także dzisiaj wielu ludzi nie obawia się podjęcia decyzji co do określonej formy życia. Niemniej jednak poprzez wielorakie możliwości kształtowania życia proces orientowania się i znajdowania siebie zajmuje więcej czasu i powoduje, że rozwijamy się wobec zmiennych okoliczności i sytuacji kryzysowych. Dążenie do samourzeczywistnienia i indywidualności nie musi zmierzać koniecznie ku egocentryzmowi i bezcelowości. Właśnie zjawisko pielgrzymowania pokazuje, że w każdych czasach pociągało ludzi wyruszenie w nieznaną, że w trudnych sytuacjach poszukiwali doświadczeń granicznych, które obdarowywały ich nadzieją i mocą, przynosiły ze sobą jasność i wyzwolenie. Pielgrzymowanie jest ponadczasowe, a mimo wszystko poddane zmianom. Kto jest dzisiaj „prawdziwym pielgrzymem”, a kto jedynie „turystą”? Pielgrzym ma stale przed oczyma całość i wszechobejmujący horyzont sensu, uwaga turysty skierowana jest każdorazowo na treści przeżyć dotyczących miejsca, w którym przebywa.

W przeciwieństwie do turysty pielgrzym nie wybiera celu swojej podróży według położenia hotelu i możliwości odbycia wycieczek, lecz przyjmuje zarówno fizyczny wysiłek, jak i rezygnację jako coś oczywistego, służącego realizacji wyższego celu. Tym samym proste łóżko i wystarczająca ilość wody do picia stają się cennymi rzeczami. Buty do wędrowania, przepoczone podkoszulki. Już tego typu ograniczenia i skupienie się na podstawowych potrzebach jest dla wielu doświadczeniem granicznym, które dla większości średniowiecznych pielgrzymów było raczej codziennością.

²⁷ „[...] philosophisch: wenn Wortführer des Zeitgeistes wie prominent Jürgen Habermas – «im Bewusstsein von dem, was fehlt» – das Gespräch mit religiösen Würdenträgern suchen und die Publikation von philosophischen Schriften zum Thema Wissen und Glauben, Philosophie und Religion nicht mehr abreißen will.” A. Huegli, Die Transzendenz ist allen gleich fern, NZZ, 19. 12. 2015.
<<http://www.nzz.ch/feuilleton/die-transzendenz-ist-allen-gleich-fern-1.18665435>>
(dostęp: 15. 12. 2016).

Obserwowany dzisiaj wzrost liczby osób pielgrzymujących do Santiago de Compostela, rosnące zainteresowanie samy szlakiem nie muszą być koniecznym oznaką początku eksplozji kultury pobożnościowej czy prowadzenia zintensyfikowanego życia religijnego. Preferencje turystyczne, podejmowanie wyzwań sportowych, wędrowanie w otoczeniu natury, doświadczanie innych kultur odgrywają istotną rolę w dzisiejszym pielgrzymowaniu. Niemniej jednak za wyruszeniem na pielgrzymkę do Santiago de Compostela musi stać coś więcej, w przeciwnym razie można by wyruszyć na dowolny szlak turystyczny w Hiszpanii bądź wybrać jakąś ciekawie zapowiadającą się od strony przeżyciowej ofertę z biura podróży. Szlak, na którym nie będzie się konfrontowanym co krok z symbolami wiary chrześcijańskiej, na którym, wędrując, nie będzie się spało po klasztorach czy domach pielgrzymia. Tymczasem często na początku drogi, oprócz wspomnianych aspektów, znajdują się nieodparta potrzeba samourzeczywistnienia, bycia-w-drodze, przezwyciężenia siebie oraz doświadczenia religijne. Poprzez ciągłe stykanie się z formami religijności chrześcijańskiej wielu osób na szlaku lub pielgrzymów może zmienić lub pogłębić swoje przekonania, zmienić sposób widzenia świata i nowoczesnego społeczeństwa.

Literatura

- BARIO BARIO, J. Transcendentny sens Szlaku św. Jakuba – Camino de Santiago, In: *Teologia i człowiek*. 2014. 24, 4, s. 111 – 126. Tłum. ks. P. Roszak, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2013.052/>
- BAUER, L., SINNER, A. Jakobsweg - Der Weg ist das Ziel, <<https://www.yumpu.com/de/document/view/7830503/j-a-k-o-b-s-w-e-g-evangelische-landeskirche-in-baden>> (dostęp: 16. 3. 2017).
- BIBLIA TYSIĄCLECIA, Poznań: Pallottinum, 2000. ISBN 83-7014-357-1.
- BÖCKENFÖRDE, E.W. *Staat, Gesellschaft, Freiheit*, Frankfurt/M: Suhrkamp, 1976, s. 351. ISBN-13: 978-3518077634.
- BOTTINEAU, Y. *Der Weg der Jakobspilger*, Bergisch-Gladbach: Luebbe Verlagsgruppe, 1992, 243 s. ISBN-10: 3404641116
- BREDERO, A.H. *Christenheit und Christentum im Mittelalter: über das Verhältnis von Religion, Kirche und Gesellschaft*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998. 293 s. ISBN-13: 978-3515071833.
- BREMER, J. Przyczyny późnośredniowiecznego schyłku pielgrzymowania na przykładzie Santiago de Compostela. In: *Folia Turistica*. 2011, 24 s. 163 – 178. ISSN 0867-3888, e-ISSN 2353-5962.
- BREMER, J. Camino de Santiago – w średniowieczu i dzisiaj, In: T. Homa, K. Duda (red.), *Turystyka w kulturze, kultura w turystyce*, Kraków: Wydawnictwo Episteme, 2011, s. 69-86. ISBN 978-83-7759-004-1.
- BREMER, J. Hagiograficzna semiotyka drogi do Santiago de Compostela, In:

- P. Roszak, W. Rozynekowski (red.), *Camino Polaco. Teologia – sztuka – historia – terażniejszość*, t. 2, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015, 324 s. ISBN 978-83-231-3395-7, s. 11 – 37.
- BREMER, J. *Santiago de Compostela. Pielgrzymim krokiem*, Kraków: WAM, 2007/2015. 192 s. ISBN: 978-83-7318-888-4.
- COELHO, P. *Pielgrzym*, tłum. K. Szeżyńska-Mackowiak, Warszawa: Świat Książki, 2003. s. 301. ISBN: 978-83-247-1024-9. Oryginał: COELHO, P. *O Diário de Um Mago*, Sao Paulo: Planeta do Brasil, 1987. 201 s. ISBN 978-85-754-2762-0.
- COFFEY, T. F. DAVIDSON, L. K. DUNN, M. *The Miracles of Saint James: Translations from the Liber Sancti Jacobi*, New York: Italica Press, 1996. 248 s. ISBN-13: 978-0934977388.
- DORNSEIFF, F. *Das Alphabet in Mystik und Magie*, Leipzig: Teubner, 1992, s. 177. ISBN 3-8262-0400-X.
- DROUVE, A. *Lexikon des Jakobswegs: Personen, Orte. Legenden*, Freiburg/Br: Herder, 2006, s. 191. ISBN 978-3-451-28877-7.
- DROUVE, A. *Die Wunder des Heiligen Jakobus. Legenden vom Jakobsweg*, Freiburg/Br: Herder, 2007. s. 175. ISBN-10: 3451293595.
- HERBERS, K. *Der Jakobsweg. Mit einem mittelalterlichen Pilgerführer unterwegs nach Santiago de Compostela*, Tübingen: Narr, 1986. s. 232. ISBN 978-38-780-83122.
- HERBERS, K., PLÖTZ, *Nach Santiago zogen sie. Berichte von Pilgerfahrten ans ‚Ende der Welt‘*, München: dtv, 1996. 320 s. ISBN-10: 3423029692.
- HUEGLI, A. *Die Transzendenz ist allen gleich fern*, *Neue Züricher Zeitung*, 19.12.2015. <<http://www.nzz.ch/feuilleton/die-transzendenz-ist-allen-gleich-fern-1.18665435>> (dostęp: 15. 12. 2016).
- KERKELING, H.P. *Na szlaku do Composteli. Najważniejsza droga mojego życia*, tłum. M. Ślabicka, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2010. 344 s. ISBN 978-83-245-8769-8. Oryginał: KERKELING, H.P. , *Ich bin dann mal weg: Meine Reise auf dem Jakobsweg*, Muenchen: Malik, 2006. 344 s. ISBN 978-3-492-25175-4.
- KOPANIA, K. *Animated Sculptures of the Crucified Christ in the Religious Culture of the Latin Middle Ages*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. 343 s. ISBN 978-83-7543-167-4.
- KUEFFLER, M. *How the Holy Grail Ended up in O’Cebreiro, Galicia, „Brocar”* 36, 2012, s. 53 – 64. ISSN 1885-8309.
- LEON-PORTILLA, M. *Bernardino de Sahagun: First Anthropologist*, Norman: University of Oklahoma Press, 2002, s. 324. ISBN 806133643, 9780806133645.
- POLLACK D. ROSTA G. *Religion in der Moderne. Ein internationaler Vergleich*, Frankfurt/M. – New York: Campus, 2015. s. 542. ISBN-13: 978-3593501758.
- SCHÄFER, J. *Ägidius von St-Gilles, Ökumenisches Heiligenlexikon*, <<https://www>

- heiligenlexikon.de/BiographienA/Aegidius.htm> (dostęp: 10. 12. 2016).
- SCHÄFER, J. San Juan de Ortega, *Ökumenisches Heiligenlexikon*, <<https://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes73.html>> (dostęp: 11. 12. 2016).
- SCHAEFER, K. *Legenden am Jakobsweg*, <<http://home.arcor.de/schaefer.sac/rwf/sdc/LEGENDEN.PDF>> (dostęp: 9. 12. 2016).
- VRTEL-WIERCZYŃSKI, S. *Staropolska Legenda o św. Aleksym: na porównawczem tle literatur słowiańskich*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1937, 324 s. ISSN 0137-642X.
- WOLF, P. *Bilder und Vorstellungen vom Mittelalter: Regensburger Stadtchroniken der frühen Neuzeit*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1999. 463 s. ISBN-10: 3484365498.

Strony internetowe:

- El Camino im Internet, <<http://www.jakobus-info.de/compostela/99.htm>> (dostęp: 10. 12. 2016).
- History of Pilgrimages to Santiago de Compostela, <<http://elms.wikidot.com/pilgrimages-in-history>> (dostęp: 10. 12. 2016).
- Saint Gilles, <http://www.midi-france.info/030418_stgilles.htm> (dostęp: 9. 12. 2016).
- Stowarzyszenie "Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce", <<http://www.camino.net.pl/stowarzyszenie-informacje/>> (dostęp: 10. 12. 2016).

Kontakt

Ks. prof. dr hab. Józef Bremer, SJ
Rzeczpospolita Polska
rektorat@ignatianum.edu.pl

DROGA (DO) ŚW. JAKUBA – OD EGOIZMU DO SOLIDARNOŚCI

THE WAY (TO) ST. JAMES – FROM EGOISM TO SOLIDARITY

Emil Mendyk

Abstract: *This article provides a reflection of the meaning of the Way of St. James for Europe, Here and Now: its meaning on November 9th 2016. The Way of (not only) St. James can be a proposal for Europe in crisis as the way from egoism (as a reason of the European cultural, spiritual, identical and other crisis) to solidarity. Europe can be changed from egoism to solidarity, where the milestones are the activities on the way: to go, to see, to meet, to believe, to witness; like it is done in the case of Apostle St. James and all the pilgrims on the Camino de Santiago. So the actual interest in modern pilgrimage can contribute to renewing the European spirit.*

Keywords: *Camino de Santiago, Europe, Solidarity, Pilgrimage.*

Każda droga rozpoczyna się od pierwszego kroku stawianego przez próg własnego domu. Każda droga zaczyna się więc w jakimś konkretnym Tu i Teraz. Jesteśmy więc tu i teraz: w Nitrze, dnia 9 listopada 2016 r. Jesteśmy więc na Słowacji w czasie, gdy kraj ten przewodniczy pracom Unii Europejskiej, ale także nadaje pewien ton czy sposób myślenia o Europie. Co więcej, jesteśmy na uniwersyteckim wydziale zajmującym się problematyką Europy Środkowej. W mieście, które rozwijało się jako centrum chrystianizacji Europy Środkowej. Mieście patronów Europy – świętych Cyryla i Metodego.

Ci dwaj święci nie pozostają oczywiście sami, bo o miastach innych patronów Europy w tych dniach także dużo się mówi. Miasto św. Benedykta, Nursję, i oddaną jego wezwaniu katedrę przed tygodniem zniszczyło trzęsienie ziemi. W mieście św. Brygidy Szwedzkiej, w Lund, przed 10 dniami zainaugurowany został Jubileusz Reformacji z udziałem papieża Franciszka. Zaś miasto Edyty Stein – św. Teresy Benedykty od Krzyża – nosi w tym roku tytuł Europejskiej Stolicy Kultury. To Wrocław, gdzie swoją siedzibę ma nasze stowarzyszenie Przyjaciół Drog św. Jakuba w Polsce.

Jesteśmy więc dziś wśród patronów Europy. Dziś, czyli 9 listopada 2016 roku. Dzień po (przełomowych, według wielu komentatorów) ważnych także dla Europy

wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych. To również data, która w przeszłości mocno odcisnęła się na dziejach naszej części Starego Kontynentu. Tego dnia w roku 1989 padł Mur Berliński, okazała się jego nieistotność. Rozpoczęło się jednocześnie podzielonego wcześniej narodu, a symbolicznie – także kontynentu. Zaś 9 listopada, ale 51 lat wcześniej, dokonał się bolesny podział tego największego kraju Europy Środkowej, choć według innej, nie geograficznej granicy. Miała miejsce Noc Kryształowa, która w następnych latach na większą i radykalną skalę tragicznie zmieniła i zraniła nasz kontynent.

Tak więc wędrujemy w naszej drodze między podziałem a pojednaniem, między lękiem a nadzieją. Także 9 listopada. Bo tego samego dnia w roku 1982 w Santiago de Compostela dokonało się wydarzenie będące swego rodzaju aktem założycielskim dzisiejszego *Camino de Santiago*. Dokładnie 34 lata temu Jan Paweł II wygłosił u grobu św. Jakuba Apostoła w tamtejszej katedrze znamienite słowa – Akt Europejski. A nim między innymi takie słowa: „Dlatego ja, Jan Paweł, syn polskiego narodu, biskup Rzymu i pasterz Kościoła powszechnego, z Santiago kieruję do ciebie, stara Europo, wołanie pełne miłości: *Odnajdź siebie samą! Bądź sobą! Odkryj swoje początki. Tchnij życie w swoje korzenie. Odbuduj swą jedność duchową w pełnym szacunku dla innych religii i dla prawdziwych swobód. Oddaj cesarzowi to, co cesarskie, Bogu zaś to, co Boskie.*”

No tak, jak ktoś przyjeżdża z Polski, to na pewno będzie mówił o solidarności albo o Janie Pawle II, albo i o jednym i o drugim. W takim przypadku może powstać reakcja zbliżona do tej, z jaką spotkał się św. Paweł na ateńskim Areopagu: „Posłuchamy cię innym razem” (Dz 17,32). Zdarzenie to wspomina zresztą Jan Paweł II w swojej książce „Pamięć i tożsamość”, w rozdziale zatytułowanym „Europa ojczyzn”. I zachęca Europejczyków, jak niegdyś św. Paweł ateńczyków, by mimo wszystko posłuchali o „nieznanym Bogu” (por. Dz 17,23). Z tego upartego opowiadania przez św. Pawła wyszła rzecz niezwykła. Monoteizm posługujący się dotąd semickimi symbolami i logiką oraz nowa nauka o wcielonym Bogu i zmartwychwstałym człowieku przyrodziła się w szatę greckiej filozofii i zaczęła być głoszona w całym basenie Morza Śródziemnego. I do dziś posługuje się greckimi symbolami i słowami: Ewangelia, liturgia, eucharystia, apostoł czy wreszcie – Chrystus. Można więc powiedzieć, że religia przyczyniła się do powstania nowej kultury.

W efekcie – jak pisał dalej Jan Paweł II w „Pamięć i tożsamość” - „ewangelizacja stworzyła Europę, dała początek cywilizacji narodów i ich kulturze. Szerzenie wiary na kontynencie sprzyjało tworzeniu się poszczególnych narodów europejskich, z ich tradycją, kulturą, językiem, ale powiązanych wspólnym dziedzictwem”.

Tak działo się w świecie antycznym, ale także po kilku wiekach, gdy ewangelizację w nowej sytuacji (po wędrówkach ludów) i w nowym języku głosili nie tylko św. Cyryl i Metody, ale mnisi z z chłodnej i mglistej krainy – z Hybryny, czyli dzisiejszej Irlandii. Nieco później odkryto „na końcu świata” grób św. Jakuba

Apostoła, a ten stał się patronem kościoła i klasztoru na skraju Ratzybony – jednego z centrów nowego cesarstwa (założonego przez Karola Wielkiego) promieniującego na krainy położone nad Dunajem, Łabą i Odrą. Do pewnego stopnia stał się więc św. Jakub patronem ewangelizacji Europy Środkowej.

Wróćmy jednak do tego, co wydarzyło się w Santiago owe 34 lata temu. Papież Jan Paweł II przypomniał zgromadzonym w compostelańskiej katedrze dyplomatom oraz przedstawicielom hiszpańskich władz przypisywane Goethemu słowa: „Europa powstała w pielgrzymowaniu, a chrześcijaństwo jest jej językiem”.

Wydaje się, że Akt Europejski nie stracił nic ze swojej aktualności. Nadal mówimy o kryzysie lub kryzysach, ale obecnie chyba jesteśmy w stanie łatwiej je nazwać po imieniu, choć w różnych częściach Europy mają one nieco inne akcenty. Czego innego obawia się teraz Grek, czego innego Francuz, a jeszcze czego innego Litwin czy Polak. Ale wydaje się, że w mniejszym lub większym stopniu przyczyna jest podobna. Otóż „widmo krąży nad Europą – widmo **egoizmu**”. Egoizmu ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturowego.

Egoizm jest przeciwieństwem empatii, współczucia i solidarności. Także solidarności ekonomicznej, społecznej, politycznej i kulturowej. Zwłaszcza w moim kraju pojęcie solidarności ma szczególną wartość. Dlatego mocno poruszyły mnie słowa arcybiskupa Wiednia, Christopa Schönborna, który z wyrzutem pyta mieszkańców Europy Środkowej, zwłaszcza tych grupujących się wokół symbolu niedalekiego stąd Višegradu: „Co się stało z waszą solidarnością?”. Słucham i ze wstydem przyznaję mu rację...

Chyba nie tylko ja. Czeski ksiądz Tomáš Halík, SJ, uznany kilka lat temu za jednego z najważniejszych współczesnych europejskich teologów, mówił przed miesiącem w Pradze: „Niedawno jeden z przedstawicieli naszego Kościoła chwalił się w gazecie, że jego negatywne stanowisko wobec uchodźców podziela ponad 80 % czeskiej populacji. Jeśli mnie spotkałoby to samo, rozdarłbym szaty i posypał głowę popiołem”. I dodał: „Nie bójmy się być w mniejszości. Droga do żywego Boga, do żywego chrześcijaństwa jest drogą nonkonformistyczną. Nie lękajcie się!”.

Jak jednak przejść z egoizmu do solidarności? Z lęku i konformizmu do odwagi i wolności? Znamy taką drogę – to droga św. Jakuba. Nie tylko DO św. Jakuba, ale droga, którą przebył św. Jakub. Jemu też zdarzył się epizod egoisty, jego matka zabiegała, aby synowie Zebedeusza siedzieli po lewej i po prawej stronie Jezusa w Królestwie Niebieskim (por. Mt 20,21).

Jakub był blisko Jezusa. Wraz ze św. Piotrem i swoim bratem, św. Janem, był świadkiem Przemienienia na Górze Tabor oraz modlitwy w Ogrójcu. Był w grupie pierwszych Apostołów Chrystusa. Poszedł na Nim, ujrzał i uwierzył. I stał się świadkiem aż po krańce ziemi. Do końca. I to jest właśnie Droga św. Jakuba: wyjść, by ujrzeć; ujrzeć, by uwierzyć; uwierzyć, by być świadkiem.

Ten proces staje się także udziałem pielgrzymów idących do Santiago de Compostela. Wychodzą sami, bo chcą. Ich JA mówi – idź! Żeby przeżyć coś

nowego, żeby się sprawdzić, żeby przeżyć odmianę, żeby odkryć samego siebie – różne są inspiracje. W dużej mierze także egoistyczne. Ale z każdym krokiem i z każdym dniem coś się zmienia. W ciszy, w wysiłku, w spotkaniach z innym – i z Innym, czyli Świętym (w języku hebrajskim jest jedno słowo określające innego i świętego: *kodesh*). W drodze rodzi się **solidarność**.

We wspomnianym wcześniej Akcie Europejskim papież Jan Paweł II przed 34 laty zaprosił Europejczyków do odkrycia swoich wspólnych korzeni. Papież Franciszek 10 dni temu to właśnie zrobił. W Lund, mieście św. Brygidy Szwedzkiej, wskazał na to, co łączy teraz i łączyło 500 lat temu Europę – chrześcijaństwo, które może (powinno!) przyjmować nowe formy przy zachowaniu otrzymanej od Jezusa treści. Bo *ecclesia semper reformanda*.

Kiedy więc dziś Europa chce na nowo się zdefiniować, trafiamy na dwa powiązane ze sobą pojęcia: solidarność oraz chrześcijaństwo. Solidarność jako myślenie o drugim człowieku, czego przykładem może być choćby obraz miłosiernego Samarytanina (człowieka obcego i przez słuchaczy Jezusa pogardzanego), wypływa z chrześcijaństwa. Jej fundamentem jest szacunek dla każdego człowieka i empatia. Na szacunku do drugiego człowieka – także dla tego, który jest w mniejszości albo myśli inaczej, niż ja – bazuje także demokracja. Z tych więc obu pojęć wyszli ojcowie-założyciele Zjednoczonej Europy. Robert Schuman pisał: „Europejska demokracja będzie chrześcijańska, albo jej wcale nie będzie”. Zatem w tej nowej definicji Europy potrzebne jest głębiej przyjrzeć się chrześcijaństwu – jego treści, a nie formie.

Cóż więc pozostaje nam dziś, tutaj? Tutaj, w Nitrze, na Słowacji; w Nitrze, w Lund, w Nursji czy we Wrocławiu; w Polsce, w Europie Środkowej, w całej Europie. Mamy iść drogą św. Jakuba. **Iść, ujrzeć, uwierzyć i być świadkiem**. Jak radził papież Franciszek na zakończenie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie: zdjąć kapcie, wstać z kanapy i iść. Każda droga zaczyna się od pierwszego kroku. *Buen Camino!*

Kontakt

Emil Mendyk
Association Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce
Rzeczpospolita Polska
emil@korkonosze.jgora.pl

CAMINO DE SANTIAGO. VÝZNAM PUTOVANIA V OSOBNÝCH PRÍBEHOCH¹

CAMINO DE SANTIAGO. SIGNIFICANCE OF PILGRIMAGE IN INDIVIDUAL STORIES

Ján Knapík

Abstract: *The phenomenon of pilgrimage to Santiago de Compostela appears for more than a millennium. Although we acknowledge clear religious roots of pilgrimage – there is a significant belief that in this city there is the grave of the James the Greater – especially in its modern history, in the past three decades, it has become increasingly attractive for non-religious people as well. This article explores the motivations and effects of pilgrims to Santiago de Compostela. Using specific case studies, method of qualitative research design, analyzing the importance of pilgrimage in different aspects of human life, based on the statements of research of individual participants. The main purpose of exploration was taken into account during the process of selection of participants – to compare the effects of pilgrimage considering different kinds of motivations: religious, religious in combination with other and non-religious ones. However, one part of the pilgrims had no religious or spiritual motivation, the analysis of the effects of their personal experience shows they also became spirituality fascinated by the pilgrimage.*

Keywords: *Santiago de Compostela, Pilgrimage, Motivation of Pilgrimage, Effects of Pilgrimage.*

Úvod

Camino de Santiago – pútnická cesta stará dvanásť storočí – zažíva v ostatných tridsiatich rokoch nevídanú renesanciu. V roku 2016 ju absolvovalo takmer 300 tisíc pútnikov z celého sveta. Namiesto je otázka: čo stojí za týmto novodobým rozkvetom starobylého vyjadrenia túžby po stretnutí s posvätnom a snahe nechať

¹ Príspevok je výstupom z grantu VEGA č. 1/0756/14 *Premeny stvárňovania duchovnej cesty v západných literatúrach (od stredoveku do súčasnosti).*

ho pôsobiť na konkrétny život? V snahe čo najvýstižnejšie vysvetliť a pochopiť rozhodnutia konkrétnych ľudí ísť putovať, ale aj dozvedieť sa o tom, ako sami hodnotia vlastné, pre mnohých bláznivé rozhodnutie, sme sa rozhodli skúmať motívy a efekty putovania u 30 participantov.

Metodológia

Prípadová štúdia umožňuje detailnú analýzu jedného alebo niekoľkých prípadov, a tak pomáha porozumieť zložitým sociálnym javom (Miovský, 2006, s. 94). Výsledky prípadovej štúdie spočiatku prinášali osôh predovšetkým klientom pri medicínskej a psychologickej liečbe. Neskôr, od začiatku 20. storočia, sa táto výskumná stratégia stala významným zdrojom poznatkov aj pre teóriu ďalších disciplín (Švaříček, Šedová, 2007, s. 97). Jej prednosťou je, že sa na človeka pozerá s cieľom prispieť k lepšiemu porozumeniu sociálnych skutočností (Pavlásek – Nosková, 2013, s. 7).

Predkladaná štúdia vznikla použitím niekoľkých výskumných metód. Prvý kontakt s participantmi sa uskutočnil pri skúmaní motívov a efektov, ktoré sú charakteristické pre ľudí putujúcich do Santiaga de Compostela (predmetom výskumu bolo 30 participantov). Pri tomto skúmaní bola použitá fenomenologická analýza. Medzi participantmi výskumu sa objavili aj účastníci, ktorí boli akoby vzoroví, čo sa týka jednotlivých druhov motivácie – náboženskej, náboženskej v kombinácii s inou a nenáboženskej². Po spracovaní uvedeného výskumu sme sa práve k týmto participantom vrátili s úmyslom detailnejšie skúmať ich prípady a v čo najvernejšom opise ich ponúknuť odbornej verejnosti. Spomenutému zámeru poslúžila prípadová štúdia. Jej metodologický základ predstavuje hĺbkové pološtruktúrované interview s participantmi (Miles – Huberman, 1994, s. 8). Ďalšou výskumnou metódou bola analýza ich poznámok z putovania a v prípade jedného participanta aj „cestovateľských zošitov“, čo sú fotografické knihy s prevzatými alebo vlastnými textami zachytávajúcimi atmosféru putovania a osobné rozpoloženie.

Cieľom výskumu bolo analyzovať a opísať motiváciu putovania participantov, ako aj efektov, ktoré na putovaní dosiahli. Pri voľbe participantov sme sledovali zámer, aby čo najlepšie reprezentovali jednotlivé druhy motivácie, ktoré sa na putovaní vyskytujú. Už prvé informatívne rozhovory naznačovali, že vybrané prípady sú pre náš výskum cenné. Všetky rozhovory sme nahrávali, okrem jedného prípadu, keď nám participant vysvetlil, že je pre neho príliš stresujúce hovoriť na záznam.

² Takéto členenie motivácií uvádza oficiálna štatistika kancelárie pre pútnikov pri Katedrále sv. Jakuba v Santiagu de Compostela. Pre potreby výskumu sme sa rozhodli namiesto spojenia náboženské motívy použiť pojem duchovné motívy, pretože výstižnejšie označuje to, o čom hovorili participant výskumu.

Najprv to vyzeralo tak, že z výskumu bude vyradený. Po zvážení všetkých okolností sme mu však ponúkli možnosť priebežného zapisovania jeho výpovede. Napriek tomu, že to vyžadovalo podstatne viac času ako nahrávanie rozhovoru, súhlasil. Počas analýzy rozhovorov sme v komunikácii s participantmi pokračovali, aby sme spresnili niektoré nejasnosti a získali odpovede na ďalšie vynárajúce sa otázky. Prepísané rozhovory sme okódovali otvoreným kódovaním a jednotlivé kódy kategorizovali. Pri analýze rozhovorov sme brali do úvahy aj vlastné poznámky z nahrávania rozhovorov a z pozorovania participanta.

Uvedené prípadové štúdie majú deskriptívny charakter (Yin 2009, s. 6). Citácie z rozhovorov s participantmi sú v kurzíve, nie sú štylisticky upravované, uvádzame ich tak, ako boli formulované.

Význam putovania v osobných príbehoch pútnikov do Santiaga de Compostela

V nasledujúcej časti uvádzame výpovede štyroch pútnikov – ženy s duchovnou motiváciou, muža s kombinovanou motiváciou a ženy a muža s nenáboženským motívom putovania.

Duchovný motív

- žena, vek: 26 rokov;
- povolanie: manažérka vzdelávaco-formačnej inštitúcie určenej pre vysokoškolských študentov;
- športové skúsenosti: príležitostná ľahká turistika;
- trasa: Camino Primitivo, prejdená dĺžka: 290 km, počet dní na putovaní: 15.

Motivácia tejto participantky mala duchovný charakter. Ako sa sama vyjadrila: *Môj motív bol posilniť vzťah s Bohom. Viac sa modliť počas toho, lebo ja som išla sama.* Jej ďalší zámer, aj keď sa týka hľadania životnej úlohy, má rovnako evidentný duchovný charakter: *Potom nachádzať poslanie v živote, že čo je to moje poslanie a k čomu ma Boh povoláva.* Tu sa stretávame s konceptom životnej cesty človeka, na ktorú bola konkrétna osoba povoláná Bohom, a preto v komunikácii s ním chce nájsť svoje miesto v živote. Ide o naplnenie špecifickej, na inú osobu neprenositelnej úlohy.

Duchovný motív putovania sa považuje za nevyhnutný k tomu, aby sme o niekom mohli povedať, že je pútnikom. Znamená to, že dôvodom putovania je snaha navštíviť miesto, ktoré je spojené buď s osobou Ježiša Krista, alebo niekoho z jeho blízkych spolupracovníkov. V prípade putovania do Santiaga de Compostela je to

osoba apoštola Jakuba Staršieho. Putovať znamená napredovať k vysnívanému cieľu, ísť k vzdialenému svetlu, aby sme doň vstúpili. Pútnika nezaujímajú strom ani človek ani vec, ktorú po ceste stretne, zaujíma ho len ono strhujúce, emocionálne poznamenané napätie, jeho úzkosť, no i túžba, že pokľakne do prachu, ktorý nasiakol krvou Pána a mučeníkov a pokúsi sa tými citlivými prostriedkami dosiahnuť prítomnosť Boha. Don Lucas de Tuy v diele *Sacramentales* hovorí, že pri putovaní do všetkých miest, ktoré uchovávajú veci – stavby, relikvie a iné predmety špeciálneho významu, dochádza k osobitému duchovnému uchváteniu (Sanz Jarque, 1998, s. 11).

Napriek tomu, že motivácia tejto participantky bola duchovná, efekty, o ktorých hovorila mali rôzny charakter. S niektorými duchovnými účinkami putovania počítame akoby automaticky: *Každý deň ma Boh niečo naučil. To, aká som, ako reagujem na veci, v čom sa môžem zlepšiť a tak. Nebol tam deň, žeby (...) som sa nenaučila niečo nové o vzťahu ja a Boh.* Nie všetky však možno predvídať: *Možno som nečakala, že sa zlepši môj vzťah k Márii. Ja som sa tam strašne veľa modlila, aj ruženec.* Aj ďalšie pozitívne dopady, ktoré pripisuje putovaniu, boli celkom nečakané a týkali sa rôznych oblastí. *Na základe putovania do Santiaga robím prednášky o tom, ako si môžeš nachádzať svoje povolanie v živote. Mám 10 –12 bodov, podľa ktorých idem a hovorím, že sa treba pýtať ľudí okolo seba, ďalej čo na moje povolanie hovorí Boh a ja na to mám konkrétne zážitky zo Santiaga, ktoré mi to ako keby ukázali.*

Skúsenosti putovania pripisuje participantka aj spoznaniu vlastných hraníc: *Po fyzickej stránke to bolo siahnutie si na to, čo moje telo dokáže.* Zaujímavým a mimoriadne cenným efektom jej cesty do Santiaga – predovšetkým pre jemnejšiu časť ľudstva – je zmena, ktorá sa javí ako prekvapujúca a nečakaná len pre nezasvätených. *Potom, keď som sa vrátila zo Santiaga, tak veľmi veľa ľudí mi hovorilo, nezávisle na tom, či vedeli, alebo nevedeli, že som tam bola, že som veľmi opeknela, a že žiarim.* Vnútorňý svet človeka sa odráža na jeho tvári, a tak nečudo, že výnimočne radostné vnútorné rozpoloženie sa prenieslo aj do prítlačlivého výrazu tváre.

Medzi cenné efekty putovania radí táto participantka aj mimoriadne zážitok, ktorý ju prekvapil po príchode do Santiaga. *Bolo pekné počasie a zrazu nad katedrálou sa z mrakov vyskladala tvár Ježiša. (...) Bola na oblohe minútu, možno dve. (...) Nikto to asi nechápal tak, ako ja. (...) A môžeš polemizovať o tom, či to je tvár Krista, alebo niekoho iného, ale v tom momente, keď som sa modlila aj prežívala tú cestu aj s úmyslom, s akým som šla, tak pre mňa to bola tvár Krista. (...) To ako by som dostala odmenu za celú cestu, akoby mi Boh v úvodzovkách ukázal svoju tvár. Toto bolo vyslovene pre mňa, že len ja a Boh.* Mimoriadne zážitky tohto charakteru tvoria zvláštnu kategóriu prežitej skúsenosti. Je čisto subjektívna v tom zmysle, že ju prežíva konkrétna osoba a nikto iný z jej okolia k nej nemá prístup. Bez toho, aby o tom človek hovoril, sa iní o tom dozvedieť nemôžu. Pútnici s touto skúsenosťou si uvedomujú obrovský nepomer medzi intenzitou vnútorného prežívania zážitku a nedostatočnosťou jeho verbálneho opisu. Niekedy cítia disproporciu tak

intenzívne, že sa o tom zdráhajú hovoriť. Vnímajú to ako sprofanovanie takmer mystického zážitku a tiež si uvedomujú jeho adresnosť, a tým aj neprenosnosť na iné osoby. V mnohých prípadoch ide bezpochyby o zážitky, ktoré môžu v počívajúcich zanechať pachuť insitno-banálnych historiek, ale pre pútnikov, ktorí ich zažili, majú veľkú výpovednú hodnotu. Boli ušité na mieru jednej a jedinečnej osobe. To znamená, že na ich vysvetlenie a prijatie sú potrebné skúsenosti a prežívanie takejto osoby a výlučne ona je schopná interpretovať tieto udalosti aj inak než pod zorným uhlom racionality.

Kombinovaný motív

- muž, vek: 59;
- povolanie: administratívny pracovník na univerzite;
- športové skúsenosti: bežné športové aktivity, pred putovaním zvýšenie aktívneho pohybu;
- trasa: Camino Francés, El camino de las ocas, Camino Primitivo, Camino Portugués, prejdená dĺžka: 2.367 km, počet dní na putovaní: 89.

Tohto participanta sme zaradili do kategórie duchovnej motivácie v kombinácii s inou. *Všetko sa udialo kvôli smrti mojej manželky, po piatich rokoch choroby, keď ma zanechala s dvomi dcérami, 9 a 18-ročnou. Nedarilo sa mi nájsť si svoje miesto, celá rodina i priatelia sa mi venovali, ale nebol som schopný porozumieť významu toho, čo sa stalo a ako sa zmení môj život od tej chvíle... Potreboval som nechať všetky svoje "problémy" v jednej bubline a vzdialiť sa. Sám kráčať, kráčať a kráčať a hľadať nový zmysel života, nájsť samého seba a osamote sa postaviť Bohu i diabľovi... Prvou, mohli by sme povedať hybnou silou putovania, bola snaha vyriešiť zložitú situáciu, ktorá nastala po smrti manželky. Ale prirodzene, sa s ňou kombinuje aj úsilie riešiť to s Bohom, použiť pri tom ako nástroj náboženskú vieru.*

Efekty putovania, tak ako v prípade predchádzajúcej participantky, sú rôznorodé. Najprv uvádzame, ako opisuje vyriešenie svojho problému. *V Navarre je stredoveký prameň, z ktorého tečie voda a víno. Pri tomto prameni ma miestny obyvateľ ponúkol jablkom. Dal som si víno a po prvý raz po mnohých rokoch som nič neriešil, ulavilo sa mi, opadlo zo mňa napätie. Cítil som sa, ako keď som bol dieťa, bezstarostne, prežíval som nádherný pokoj. (...) Bolo to ako zanechať všetky svoje problémy v gigantickej bubline a ja som z nej mohol utiecť. Uvoľnenie napätia v tomto prípade nebolo len dočasnou záležitosťou, stalo sa trvalou hodnotou jeho života. Táto silná skúsenosť bola zdrojom novej túžby opäť sa vybrať na putovanie. Participant doprial absolvoval štyri púte do Santiaga a je rozhodnutý putovať opäť.*

Motiváciou nasledujúcich putovaní bolo poďakovanie za vyriešené problémy a odstránené ťažkosti, ale aj úmysel riešiť ďalšie starosti. *Keď som začal Camino*

Primitivo, moja pracovná situácia už bola katastrofálna a v tom roku som zostal bez práce, to bola situácia, v ktorej som sa nikdy, odkedy som začal pracovať, neocitol. Aj tento zámer dospel k radostnému rozuzleniu. Niekoľko mesiacov po návrate, ako 55-ročný, keď som si už myslel, že nikdy nenájdem prácu, presne v ten istý deň, ako mi končila podpora od štátu, našiel som najkrajšiu prácu, akú som vo svojom živote mal.

Okrem „očakávaných“ či skôr želaných efektov putovania sa v prípade tohto participanta vyskytol aj iný. Každé putovanie pretavil do knihy obsahujúcej jeho fotografie a rôzne texty, vlastné aj prevzaté. On sám sa bráni označeniu kniha, *ne-nazval by som ich knihami, ale skôr cestovateľskými zošitmi alebo fotografickými albumami.* Motív, pre ktorý ich zostavil, je čisto osobný – *mať oporu, ktorá mi pomôže rozpaťatať sa na túto skvelú skúsenosť. A keď si ich opätovne pozerám a listujem v nich, dokonale si pamätám každú chvíľu.*

Nápad zaznamenať pocity z cesty do takejto podoby sa zrodil spontánne. *Di-zajn týchto cestovateľských zošitov vzniká na Camine, keď som sa vracal domov, už som vedel, čo chcem robiť. Je to veľa hodín kráčania osamote a mňa zabávalo a motivovalo môcť zhmotniť svoju osobnú skúsenosť.* Významnú úlohu pritom zohrávalo umelecké cítenie participanta. *Nadchýna ma umenie, s väčším či menším úspechom rád maľujem obrazy, a dokonca aj v tomto, takmer vždy spájam svoje maľby s poéziou.* V čase nášho rozhovoru dokončoval sériu obrazov s motívom štyroch ročných období.

Vždy cestujem so starým fotoaparátom, chcem totiž zvečniť to, čo mi objektív kamery v danú chvíľu napovedá, a keď vyberám text alebo popisku fotky, píšem komentáre, verše svoje alebo iných autorov, ktoré verne odrážajú moje pocity. Normálne idú fotky a texty ruka v ruku. Do svojich cestovateľských zošitov sa usiluje vložiť príbeh. Môžeš robiť fotky, ale stále to budú len fotky, ak k nim nepriradíš príbeh. O to sa snažím po každom putovaní.

Obr. 1 Cestovateľské zošity

Nenáboženský motív

- muž, vek: 52;
- povolanie: majiteľ a manažér firmy v oblasti marketingu a reklamy;
- športové skúsenosti: skúsenosti s extrémnymi športovými výkonmi v horách, účastník dvoch horolezeckých expedícií na himalájske osemtisícovky;
- trasa: Camino Francés, prejdená dĺžka: 790 km, počet dní na putovaní: 30.

Motív tohto participanta bol pragmatický. *Zavolala mi sestra, ktorá už 10 rokov túžila ísť na Camino a nemala s kým. Bola to príliš dlhá a náročná akcia fyzicky, mentálne, finančne, takže nikde nikoho nenašla, kto by s ňou šlapal 40 dní. Tak sa obrátila na mňa a ja som asi po 45 sekundách poriadneho premýšľania povedal, že dobre, ten mesiac dám.* Tomuto altruistickému motívu chýba osobné zanietenie pre putovanie do Santiaga, takže by sa zdalo, že participant si to „odtrpi“, aby vyhoval sestre a dodržal slovo. Avšak výsledok je iný.

Efekty putovania boli rôzne a participant všetky ocenil. *Bola to veľmi zaujímavá skúsenosť. Radím ju medzi najlepšie veci, čo som absolvoval. Po všetkých stránkach aj fyzicky, aj mentálne, aj spirituálne je to úžasná skúsenosť. V čom sa mu táto skúsenosť ukazovala výnimočná a cenná zároveň? Úžasná skúsenosť vydržať sám so sebou v nejakom diskomforte.* Táto myšlienka je v jeho prípade zaujímavá preto, že ako účastník expedícií na osemtisícovky si na nich zažil vskutku spartánske podmienky, takže by sa mohlo zdať, že putovanie ho v tomto smere nijako nezasakočí. Okrem toho sa musel vyrovnat s ďalšou výzvou: *Plus vydržať to aj so sestrou.* Napriek tomu, že tento participant nemal nijaké očakávania a prijal úlohu sprievodcu, putovanie mu prinieslo odstup od bežného, uponáhlaného spôsobu života. *A pre mňa to bola úžasná skúsenosť chvíľu sledovať ten hektický život vedľa mňa ako paralelne beží. Tie diaľnice okolo, rýchliky a všetko a ty vlastne ideš a máš dve starosti. Prvá je dôjsť do cieľa (...) a druhá, nájsť tam nejaké primerané ubytovanie. Nič iné neriešiš.* Tento mentálny stav, pod ktorý sa podpísalo putovanie v celej svojej rozmanitosti – fyzická a psychická námaha, striedmosť, vnímanie prírodných a kultúrnych scenérií – v ňom uvoľnilo kapacitu pre nové myšlienky. *Takže keď si v tomto prostredí a už neriešiš nejaké blbosti, lebo ony sa vyriešili v prvých desiatich dňoch, taký nános bahna, ktorý ti bežal v hlave, to sa vyčistilo. A zrazu máš priestor pre iné myšlienky.*

Duchovný efekt v tomto prípade je prekvapujúci. Sám participant priznáva, že nejaké kresťanské základy dostal, ale putovať nešiel s duchovnými motívmi. O svojej viere hovorí: *My sme sa veľa bavili o tom, akú ja mám vieru. A (...) ja k tej svojej nemusím mať až toľko inštitúcií. Ale to jak sme po trase prešli desiatky kostolov a stretávali tých ľudí, tak jasné, že sa do toho každý vnára. A niečo ti to zanechá na duši.* Takže v tomto prípade došlo na putovaní k uvedomeniu si významu viery aj k jej oživeniu. *Bolo to veľmi príjemné a aj užitočné, že to netreba dať zo svojho*

života úplne bokom. Vôbec teda neprekvapí, že napokon hodnotí putovanie ako niečo mimoriadne pozitívne. Je to aj pre telo aj pre hlavu aj pre dušu veľmi dobrá vec. A ešte sa to celé odohráva v nesmierne zaujímavej krajine, pekný jazyk, dobré víno.

Nenáboženský motív

- žena, vek: 61;
- povolanie: dôchodkyňa, predtým 35 rokov učiteľka;
- športové skúsenosti: takmer žiadne, slabá fyzická kondícia;
- trasy putovania: Camino Francés, Camino Portugues, Camino del Norte, prejdená dĺžka: 2.100 km, počet dní na putovaní: 84.

Motív putovania v tomto prípade je nenáboženský, tak ako v predchádzajúcom. Participantka uvádza, že putovaním do Santiaga sa chcela vyrovnáť s približujúcou sa skúsenosťou vlastného dôchodku. Jej opis motívu bol krátky: *Pochopiť môj dôchodok*. Po chvíli k tomu pridala ešte vysvetlenie, že chcela „Okoreniť“ odchod do dôchodku. Putovanie ju uchvátilo natolko, že napriek veľmi slabej fyzickej kondícii sa rozhodla putovať do Santiaga ešte dva razy. Veľmi oceňuje, že na púti pochopila a prijala niektoré skutočnosti, ktoré dovtedy takto nevnímala. Aj keď pôvodne nechcela pomocou púte hodnotiť vlastný život, nakoniec sa tomu nevyhla a svoje presvedčenie zhrnula do krátkych sentencií. Prvou je *Chod'a skutočne uvažuj o svojom živote*. Fenomén zvaný Santiago de Compostela jej pomohol utriediť zážitky jej života a vysporiadať sa s tým, čo bolo na ňom dovtedy neprijateľné, emocionálne nevládnuté. Ani druhá sentencia nevznikla cielene, ale prinieslo ju samotné putovanie: *Na tvojej ceste môžeš byť oslobodená od posadnutosti, vlastníctva*.

Keďže táto participantka nepriznala žiadne náboženské pozadie svojho života, prekvapivo hodnotíme zážitok, ktorý sama uviedla ako mimoriadny. *Vo Fatime som bola pohnutá, keď som videla ľudí modliť sa mnoho hodín na kolenách*.

Záver

Prvotné informácie o svätajakubskej púti vytvorili v participantoch presvedčenie, že Camino je niečo veľké a zároveň ťažké. Okrem toho sa v ich predstavách spájalo s nádejou, že vyrieši problémy rozličného charakteru – odstráni prekážky, nastolí rovnováhu, prinesie pozitívny efekt pre blízkych. Vnímali ho teda ako cennú skúsenosť. Logickým vyústením takéhoto uvažovania bolo presvedčenie, že sa do púte oplatí investovať čas, energiu a v neposlednom rade aj peniaze. Prvým podnetom participantov bola teda samotná zmienka o existencii Camino de Santiago, jeho

osobitá príťažlivosť či výzvy, ktoré ho obklopovali. Informácie o putovaní do Santiaga de Compostela mali pritom rozličný pôvod – osobné výpovede pútnikov, sprostredkované informácie o putovaní, celé spektrum mediálnych informácií (filmy, knihy, časopisy, internet). Na základe výpovedí participantov výskumu môžeme povedať, že informácia o putovaní spúšťa proces, na konci ktorého je rozhodnutie putovať.

Schéma 1 Informácia o putovaní začína proces, ktorý vedie k rozhodnutiu putovať

Vyššie opísaný proces, v ktorom sa rodí rozhodnutie putovať, je univerzálny a týka sa pútnikov so všetkými motívmi – duchovnými, kombinovanými a aj motívov bez akéhokoľvek duchovného či náboženského pozadia. Medzi informáciou o putovaní do Santiaga, ktorá sa dostala k účastníkom výskumu a rozhodnutím putovať, zostáva prázdne miesto. Je to určitý úsek v procese motivácie, ktorý napriek vynaloženému úsiliu nedokážeme racionálne zachytiť a pomenovať. Z rozhovorov jasne vystúpilo, že participanti túto otázku zodpovedanú nemali a zároveň bolo zrejmé, že ich to nijako nevyrušuje, ba dokonca, že ani nemajú potrebu to v sebe hľadať alebo akýmkoľvek spôsobom zdôvodňovať.

Psychológia tvrdí, že pri niektorých činoch si subjekt neuvedomuje ich skutočnú psychologickú príčinu, nevie, prečo urobil to, resp. ono. Aj v súvislosti s pátraním po motívoch pútnikov do Santiaga teda môžeme predpokladať nevedomú či skôr neverbalizovanú motiváciu (English – Englishova, 1958; Nákonečný 1997, s. 103). Môže ísť o časť motivačného procesu, ktorá sa odohráva v inej než racionálnej a vedomej rovine a vstupujú do nej všetky doterajšie biologické základy motivácie, teda systém vrodenej motivácie správania, inštinkty. A nemožno opomenúť ani ďalší aspekt motivačného procesu, ktorý má podiel na rozhodovaní sa: sú to kultúrne a sociálne základy motivácie, teda spoločenské vplyvy.

Podobnú univerzálnosť, ako v prípade motivácie, môžeme sledovať aj v získaných efektoch putovania. Opäť nehrá úlohu, s akým typom motivácie začína konkrétny participant púť. To, čo získal, bolo v mnohých prípadoch nepredvídateľné, a tým aj nemanipulovateľné. Účastníci ich však hodnotili pozitívne, čo je prvá univerzálna zhoda. Druhá je ešte zaujímavejšia – aj u pútnikov, ktorí nemali žiadnu duchovnú motiváciu, dokonca ani kresťanskú výchovu, či neskoršiu formáciu, sa objavili pozitívne duchovné efekty. Pozitívne ocenenie náboženskej viery, oživenie osobného duchovného života alebo vnímanie duchovných prejavov iných ľudí ako niečo vzácne, či dokonca ako mimoriadny zážitok

z putovania. Tieto zistenia dovoľujú aspoň v náznakoch vysloviť tézu, že Camino de Santiago je jednou z viacerých možností ako sa súčasný človek – ako individuum, aj ako spoločnosť – môže dostať do kontaktu s transcendentnom, a tým sa vrátiť k tak trochu zabudnutej a v mnohých prípadoch odmietnutej spiritualite. Z tohto uhla pohľadu je svätajakubská púť fenoménom *par excellence*.

Literatúra

- BOWIE, F. *Antropologie náboženství. Rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví*. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 978-80736-737-89.
- MILES, M. B. – M. A. HUBERMAN. *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks – London New Delhi: Sage Publications, 1994. ISBN 0-8039-4653-8.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- NÁKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. 437 s. ISBN 80-200-0625-719.
- PAVLÁSEK, M – J. NOSKOVÁ. *Když výzkum, tak kvalitativní. Serpentinami bádání v terénu*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 152 s. ISBN 978-80-210-6480-5.
- SANZ JARQUE, J. J. *De mar a mar. Desde Tarragona a Finisterre, an el Jacobeo 93, por los caminos y lugares que Santiago abrió a la fe*. Madrid: Asociación Católica de Propagandistas, 1998. ISBN 841-5382-731.
- ŠVAŘÍČEK, R – K. ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- YIN, R. K. *Case Study Research. Design and Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2009. 219 s. ISBN 978-1452242569.

Kontakt

PhDr. Mgr. Ján Knapík, PhD.
Teologická fakulta v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku
Slovenská republika
jan.knapik@ku.sk

CAMINO DE SANTIAGO – CESTA DO STREDU. K FENOMENOLÓGII PUTOVANIA¹

CAMINO DE SANTIAGO – THE COURSE TO THE MIDDLE. TO THE PHENOMENOLOGY OF PILGRIMAGE

Magda Kučerková

Abstract: *The contribution reflects on the theme of pilgrimage to Santiago de Compostela in the context of the concept of the spiritual journey, understood as a natural component of individual's thinking about oneself as a being fulfilling one's existence in space and time (homo viator). The contribution describes pilgrimage – on the basis of its specific attributes (e.g. solitude, quietness, tiredness, liberation, belief, hope) – especially as a religious phenomenon. Human effort to understand the meaning of one's life, as well as the desire to cross the boundaries of the mysterious or unveil the normally ungraspable essence of the surrounding things or phenomena, stands in its centre.*

Keywords: *St. James' Way, Homo Viator, Phenomenology of Pilgrimage, Centre.*

I.

Putovanie je fenomén prítomný v ľudskej civilizácii od nepamäti a vo svojej podstate je úzko spätý s charakterom človeka ako bytosti putujúcej. Francúzsky filozof Gabriel Marcel interpretuje ľudské bytie ako bytie na ceste, čiže trvalo putujúce, putovanie pritom jasne vovádza do vzťahu s transcendentnom: človek totiž nemôže uvažovať sám o sebe bez toho, aby súčasne neuvažoval o tom, čo ho prekračuje, o nadosobnej realite, a teda o Bohu, od ktorého pochádza život (Marcel, [1944] 2005, s. 37).

Individuálne alebo kolektívne presúvanie sa na posvätné miesto bolo inherentnou črtou života homo religiosus predmoderných spoločností. Človek sa vydával na cestu k miestam, ktoré sa spájali s uctievaným božstvom alebo mýtickým

¹ Príspevok je výstupom z grantu VEGA č. 1/0756/14 *Premeny stvárňovania duchovnej cesty v západných literatúrach (od stredoveku do súčasnosti)*.

hrdinom a pripomínal si udalosť, ktorá sa udiala na počiatku časov. Každú takúto novú, rituálom vyplnenú spomienku prežívalo archaické spoločenstvo ako jej sprítomnenie, tzn. ako návrat k posvätnosti, k tomu, čo považovalo za prameň skutočného bytia a tvorivosti. Religionista Mircea Eliade interpretuje návrat k pôvodnému času ako zdroj regenerácie: periodickým pripomínaním si vzácneho času prostredníctvom rituálu sa človek stával jeho súčasníkom: „rodil se znovu, (...) začínal svou existenci znovu a s nedotčenou zásobou životních sil, takovou, jakou měl v okamžiku narození“ (2006, s. 55 – 56). Putovanie sa teda utváralo ako existenciálna skúsenosť, ktorú nepohodlie cesty ešte zväčšovalo: nadprirodzený, resp. magický obsah mýtckej udalosti v pútnikovi vzbudzoval nádej i túžbu zároveň, že vynaloženou námahou získa podiel na moci a zdroji pravého života a vyslúži si konkrétne dobro.

V dejinách národov sa stretávame s rozličnými mentálnymi reprezentáciami raja či zaslúbenej zeme, s iniciačnými rituálmi, ktoré musí jedinec podstúpiť v úsilí nazrieť do tajomstva, čo v ňom vzbudzuje bázeň a údiv súčasne, a ktoré ho svojou transcendentnou podstatou presahuje. V jednotlivých náboženstvách predstavuje cesta proces duchovného napredovania, do ktorého je zahrnutý aj postup ako cieľ dosiahnuť. „Východní křestanství lze vnímat jako cestu modlitby, mnišství je obecně cestou askeze a oříkání, japonské šintó znamená ‚cesta bohů‘, návodem buddhismu je následování vznešené osmidílné cesty, následování Krista souzní s jeho výrokem ‚já jsem cesta‘ (Jn 14, 6) atd.“ (Becker, 2007, s. 39).

V európskom kultúrnom povedomí, ktorého piliere duchovnosti sú zásadným spôsobom ukotvené v kresťanstve, rezonuje predovšetkým biblická tradícia putovania, a to tak starozákonná, ako aj novozákonná. „Boh je v dejinách a cez svoju dejinnosť dynamickým Bohom. Sám akoby si obliekal pútnické šaty, aby hľadal človeka, ako Boh dobra (porov. Tit 3,4)“ (Judák, 2011, s. 111). Rozprávania Starého zákona sú vyskladané z príbehov patriarchov a prorokov a iných dôležitých postáv židovských dejín, ktoré jasne ukazujú, že putovanie bolo cestou celkom intímneho, osobného stretania sa s Bohom, neľahkou cestou posväcovania, ktoré malo priniesť osov celému spoločenstvu. Okrem inšpirovaných púti boli neoddeliteľnou súčasťou života aj tie, ktoré nariaďoval Zákon: rok čo rok putovali do Jeruzalema celé zástupy dospelých Izraelitov, aby tam slávil Paschu; do chrámu sa však zvyklo putovať aj osobitne, a to pri výnimočných udalostiach v živote jednotlivca či rodiny. Fenomenológia putovania sa mnohovravne odhaľuje práve v živote Izraelitov – akoby Božiu prítomnosť zakúšali v neustálom pohybe, na ceste. Origenes prirovnával putovanie vyvoleného národa od jeho východu z Egypta až po príchod k brehom Jordána k duši, ktorá „v procese postupného očisťovania a osvietenia napokon dosahuje zjednotenie s Bohom“ (Daniš, 2007, s. 137). Obdobne by sme tak každé putovanie s náboženským motívom mohli označiť za metaforu cesty, prostredníctvom ktorej človek nadobúda numinóznú skúsenosť, poznanie, o ktorom by v individuálnych prípadoch bolo možné uvažovať aj optikou mystiky.

II.

Tradícia putovania do Santiaga de Compostela, a ešte predtým do Svätej zeme či Ríma, sa rozvinula v kontexte kresťanskej novozákonnej zvesti. Ježiš Kristus sám seba označil za „cestu, pravdu a život“ (Jn 14, 6), kto sa teda rozhodne nasledovať jeho príklad, duchovným zrakom už hľadá poza horizont hmotného sveta, prijíma postoj námahy, odriekania, opakovaného očisťovania a hlbokej vnútornej premeny: „Vchádzajte tesnou bránou, lebo široká brána a priestranná cesta vedie do zatratenia a mnoho je tých, čo cez ňu vchádzajú. Aká tesná je brána a úzka cesta, čo vedie do života, a málo je tých, čo ju nachádzajú“ (Mt 7, 13 – 14; por. Lk 13, 24). Každý krok na tejto ceste je priblížením sa „k mestu živého Boha, k nebeskému Jeruzalemu (...), k Ježišovi, prostredníkovi novej zmluvy“ (Hebr 12, 22 a 24), a príslubom večného života v spoločenstve Boha. Na pozadí iných náboženstiev sa kresťanské hodnoty práve z tohto hľadiska a osobitne z pohľadu dneška javia nanajväč náročné.

Nebeský Jeruzalem, ako stred raja či mesto budúcnosti, čo patrí spravodlivým, bol ohlasovaný už starozákonnými prorokmi, pričom predstavu o ňom budovali tie najvznešenejšie atribúty: základy bude mať z drahokamu a podstavbu zo zafíru, obrubu z rubínu, brány z karbunkulu, hranice zo vzácnych kameňov (Iz 54, 11 – 12); spod jeho prahu bude tiecť rieka, ktorej brehy bude lemovať veľa rozličných stromov, ich lístie neuvädne a ovocie nepomíne, všetko živé, k čomu sa táto rieka dostane sa uzdraví a bude žiť a bude sa rozmnožovať (Ez 47, 1 – 12). Dávnoveké chápanie svätyne ako imago mundi, čiže ako obrazu vesmíru v jeho podstate, sa prenieslo aj do kresťanskej architektúry – mnohé staroveké i stredoveké chrámy spodobovali nebeský Jeruzalem, predstavovali posvätné územie (Stred), v ktorom boli všetky symboly absolútnej reality (Eliade, [1993] 2003, s. 18). Kresťanská liturgia, v celej svojej hĺbke preniknutá symbolikou, je sprítomnením života a utrpenia Spasiteľa, a predovšetkým jeho smrti a zmŕtvychvstania, ktoré zostáva pre človeka aj po dvetisíc rokoch neuchopiteľným tajomstvom. V jeho rituálnom prežívaní sa vymedzuje vo vzťahu k sebe i k svetu, čo ho obklopuje, rozhoduje sa ísť cestou premeny, pretože vierou poznáva, že na jej konci je Boží príslub. Putovanie kresťana do chrámu alebo na posvätné miesta spojené so životom Ježiša Krista sa tak zároveň vyjavuje ako cesta duše/ducha k Stredu, k podstate svojho bytia na zemi a k budúcej nádeji, teda k večnému životu, ako to slúbil zmŕtvychvstalý Kristus. Náročnosť cesty sa prejavuje na rozličných úrovniach ľudského života i v konkrétnej skúsenosti putovania. Už v samotnom procese vystupovania pútnika do svätyne je pritom obsiahnutá určitá duchovnosť i askéza, možno ju chápať ako „predobraz, vystupování do nebeského Jeruzaléma, fuga mundi (útěk ze světa), stesk po nebi spojený se steskem po „jiném lidském soužití“ (Mattai, 1999, s. 1171). Mircea Eliade odôvodňuje nevlúdnosť cesty, no aj možné nebezpečenstvá, jej obradným charakterom, interpretuje ju totiž ako „prechod od profánneho k posvätnému,

tj. od efemérneho a iluzorného k realite a večnosti, od smrti k životu, od človeka k božstvu“ ([1993] 2003, s. 19). Ak človek dosiahne stred, dostáva sa do stavu posvätenia, iniciácie: „po existenci, ktorá bola ešte včera profánni a iluzorní, následuje existencia nová, reálna, trvalá a účinná“ (s. 19).

Metamorfujúci rozmer cesty je v kresťanstve posilnený hodnotou utrpenia, na ktoré sa nehľadí ako na niečo vyslovene negatívne. Ježišovo umučenie a smrť dáva každému ďalšiemu utrpeniu, ktoré je prijaté vedome, čiže s ohľadom na jeho spásnu pôsobnosť, zmysel. Je v ňom obsiahnutá nádej, z ktorej Gabriel Marcel urobil srdce svojej filozofie pútnictva. Bytie človeka na zemi chápal síce ako zasadené do konkrétneho času a priestoru, no súčasne ako itinerantné, čiže migrujúce, čomu zodpovedá aj jeho koncept *homo viator*. Ľudská existencia sa v tomto ponímaní vyjavuje ako cesta k tajomstvu bytia, ako prechod z viditeľného do neviditeľného, pričom smrť nepredstavuje definitívny zánik, ale skôr akési presídlenie (*dépaysment*) duše z „exilu“ do „vlasti“, a teda je realizáciou migrácie, na ktorú sú všetky predošlé migrácie či pohyby na ceste – môžeme ich chápať aj ako intenzívne prežívané skúsenosti, vrátane životných ťažkostí – iba prípravou (Bendlová, 2013, s. 8 – 9). Toto východisko je pevne vstavané do viery kresťana, ktorú Eliade považuje za najvyšší prejav slobody, aký si človek dokáže predstaviť. Ide pritom o slobodu, umožňujúcu mu vstúpiť aj do podstaty bytia vesmíru, čím sa stáva v pravom zmysle tvorivou (ak teda Abraháмова viera znamenala, že pre Boha je všetko možné, kresťanská viera značí, že aj človek môže všetko /pozri Mk 11, 22 – 24/). Kategóriou viery, v podobe, v akej ju do náboženskej skúsenosti uviedlo židovstvo a kresťanstvo, ľudstvo opúšťa obzor archetypov a opakovania, a získava istotu, že historické tragédie majú transhistorický význam, hoci človeku rozumovo nezachytiteľný (Eliade, [1993] 2003, s. 101 – 102). Aj Izraeliti počas štyridsiatic rokov putovania po púšti čelili mnohým ťažkostiam (hlad, chlad, nepriatelia), ktoré sa však usilovali prežívať s pohľadom upretým na Boha: v tomto zmysle putovať znamená „ustavične vidieť predmet své naděje před sebou, věřit, že jsme vedeni k šťastné zemi (Dt 8, 7 – 10) a že nás k ní vedou všechny Boží cesty, ať jsou sebevíc křivolaké (Dt 2, 1n)“ (De Fiore, 1999, s. 695). Paradoxne, práve v priestore nehostinnej púšte – uprostred kúšok, trestov i útechy – zažíva izraelský národ moc a pôsobenie Boha a táto skúsenosť sa ďalej významne podieľa na budovaní jeho identity vyvoleného národa.

III.

Chápanie púšte ako premieňajúceho a oživujúceho času silno rezonuje aj v iných veľkých náboženstvách, a to u jednotlivcov či väčších spoločností; v kresťanskej tradícii, do ktorej je vpísané aj putovanie do Santiaga de Compostela, je najplastickejšie vyjadrené v postave proroka Jána Krstiteľa, ktorý žil na púšti, až kým Izraelu

nezačal ohlasovať príchod Mesiáša a potrebu konať pokánie, odieval sa do ťavej srsti, okolo bedier mal kožený opasok, jedával kobyľky i lesný med (Lk 1, 80; 3, 3 – 6; Mk 1, 6). Jadro novozákonného obrazu púšte sa významovo naplňa v samotnom Mesiášovi – Ježiš sa hneď po svojom krste v Jordáne a potom, čo naňho v podobe holubice zostúpil Boží Duch pobral na púšť, kde strávil štyridsať dní a štyridsať nocí, vystavený pokušeniam satana a hrozbe divej zveri (Mt 4, 1 – 11; Mk 1, 13), a až po tejto skúsenosti sa pustil do svojej životnej úlohy – hlásať evanjelium a zavŕšiť dejiny spásy svojou výkupnou smrťou na kríži.

Za najvypuklejšiu a v zásade univerzálnu črtu rozličných spôsobov prežívania spirituality púšte až do súčasnosti, keď pozorujeme oživený návrat k nej v podobe pustovníctva alebo v prísnejších formách klauzurovaného mníšskeho i rehoľného života, by sme mohli označiť samotu, t. j. odstúpenie od prostredia, ktoré na človeka dovedy bezprostredne vplývalo, čas pobudnúť sám so sebou a vracať sa k zmyslu bytia i k jeho výzvam. Dnes teda charakter spirituality púšte neurčujú výlučne jej reálne fyzické kontúry, špecifická a príťažlivá farebnosť, pustota i nezmernosť, ani nástrahy sucha či iné nebezpečenstvá, lež možno ju vnímať ako každé radikálne vystúpenie z dennodenného rytmu a jeho opôr do ústrania, do bytia, ktoré by sme z duchovného hladiska mohli nazvať aj časom čerpania blahodarnej, tvorivej energie pre život. Táto podoba duchovnosti sa preto ukazuje aj ako nanajvýš vhodný kontext novodobého fenoménu putovania, zvlášť, ak sa premieta do niekoľkotýždňovej, ba niekoľkomesačnej a niekedy aj rok čo rok opakujúcej sa námahy. Ani ono nepredstavuje bežnú udalosť či ľahké rozhodnutie v živote človeka, sprevádza ho totiž odlúčenie sa od dovedajších vzťahov, návykov a povinností, komfortu bývania, ale aj nemalá miera duchovného, psychického a fyzického vypätia, pričom jeho charakter a predovšetkým dôsledky môže pútnik na začiatku svojej cesty predvídať len čiastočne. Čas putovania sa však doňho (vedome či nevedome v závislosti od toho, nakoľko sám seba ešte vníma ako homo religiosus) wpisuje ako posvätný a tento stav možno nadobudnúť len novým pohľadnutím na svet: odstúpením od všedného, stíšením sa a uvažovaním nad vlastnou existenciou.

Nemalú úlohu v tomto procese sebaopoznávania, keď pútnik opúšťa domnelé potreby a uvedomuje si tie skutočné, ako aj podstatu vzťahov a zvlášť svojho vzťahu k Bohu zohráva aj geografický priestor, ktorý ho počas cesty obklopuje, príroda so svojím mysterium fascinans, dokonalosť vo veľkolepých scenériách i drobných detailoch, ako aj mnohoraké a rozmanité formy bytia, nakoľko (opäť v závislosti od miery uvedomovania si seba samého vo vzťahu k náboženskému prežívaniu) i cez ne odhaľuje prejavy posvätného.

Ako vo svojej knihe *Cesta pútnika* (El camino del peregrino, 2010) tvrdí galícijský antropológ a teológ Manuel Mandianes, opierajúc sa o poznatky z výskumu realizovaného na 300 účastníkoch svätajakubskej púte, Camino nenechá nikoho ľahostajným, bez ohľadu na dôvody putovania. Príchod do Santiaga de Composte-

la predpokladá nejaké *predtým* a nejaké *potom*, ktoré vyplýva z dlhého kráčania o samote, len v blízkosti seba samého a prostredia navôkol. Tento priestor a čas daný len jemu ho nevyhnutne mení, obmieňa jeho spôsob nahliadania na život, na vzťahy, na prírodu. „Každý pútnik zažíva hlbokú premenu: nie nutne kresťanskú. Všetci si kladú základné otázky, na ktoré nachádzajú odpovede počas putovania“ (Mandianes [De Santos, 2010, s. p.]).

IV.

V jakubskej ceste, ak sa ju pokúsime vymedziť v antropologickom kontexte na základe jednej z typológií (por. Bowie, 2008, s. 252), sa vrství niekoľko kategórií púťi. Možno ju chápať ako *alegorickú cestu* (a): hoci má jednoznačne fyzický rozmer, zásadne sa vyjavuje ako duchovná premena pútnika. Žiaden pohyb na ceste k posvätnému miestu nie je zbytočný, hoci by sa tak okľuky, zblúdenia, návraty i nové napredovania v rozmanito vyskladanom a rôzne náročnom teréne mohli javiť, všetko nadobúda celkom osobitý význam s ohľadom na jednotlivca. Svätójakubská cesta realizovaná v priestore preto nachádza náležité vyjadrenie aj v starodávnom symbole labyrintu – možno ju chápať ako putovanie do vlastného stredu s nejasnou či neistou, nepredvídateľnou, nečakanou i komplikovanou líniou cesty a bodmi obratu, ktoré sa javia inherentné duchovnému vývinu človeka. Aktuálne štatistiky o putovaní do Santiaga de Compostela, no aj výpovede jednotlivcov deliacich sa o skúsenosti z neho zreteľne približujú silu, s akou tento fenomén v ostatných desaťročiach vstúpil do súčasného sveta a reaguje na jeho duchovné a iné potreby. Ukotvenosť javu v povedomí spoločnosti, ako aj jeho príťažlivosť, ktorú neumenšujú ani fyzické nároky kladené na účastníka, poukazujú na váhu podobného spôsobu hľadania samého seba uprostred dnešného sveta a vyvolávajú v nás otázky o význame oživenia tradície jakubského putovania v kontexte súčasnej duchovnosti, ako aj o jeho univerzálnom zmysle, zvlášť o tom, na akú potrebu ľudstva ono odpovedá. Motivácie vydať sa na Camino ako pútnik v pravom slova zmysle môžu byť rôzne a vôbec nemusia mať pôvod výlučne v praktizovaní kresťanského náboženstva. Platí však, že človek, ktorý je pevne odhodlaný prekonávať samého seba, tzn. čeliť v pomerne krátkom čase a na úseku niekoľkých stoviek kilometrov výrazným zmenám nadmorskej výšky a klímy, strmým stúpaniam i prudkým zostupom, kráčaniu po rozpálenej pustatine alebo za hustého dažďa uprostred bujnej a nevyspytateľnej vegetácie či dokonca po diaľnici plnej valiacich sa kamiónov, neraz smädný, hladný, nevyspatý a najmä ubolený, chápe priestor a čas, ktorým putuje ako čosi mimoriadne a vznešenejšie než je cestovanie či turistika. Je to nepochybne dané tým, že svoj cieľ interpretuje v súradniciach transcendentného.

Skúsenosť s trancendentnom v ňom obnovuje schopnosť pre kontempláciu, keďže „[b]ýt človekom (...) znamená umieť naslouchat tajemství věcí, kon-

templovat skutočnosť, nalézat opäť jednotu s prírodou a s človekom, zamýšľať sa nad významom človeka pomocou gest a symbolických obradů“ (Gevaert [De Fiores, 1999, s. 915]). Rozhodnutie putovať do Santiaga de Compostela sa síce rodí v rozmanitých súvislostiach a skúsenostiach, jeho spoločným menovateľom je však podobná citlivosť voči prostrediu, ktoré pútnika na ceste k hrobu apoštola Jakuba obklopuje a podnecuje jeho premenu: očaruje ho, vzbudzuje v ňom rôznorodú škálu pocitov, núti ho vyjsť zo seba, vyprázdiť sa, prežiť vlastnú temnú noc, obnoviť sa pre eventuálne prijatie vyššieho poznania, ktoré mení jeho pohľad na minulosť, prítomnosť i budúcnosť. Tým sa svätajakubská cesta stáva prekvapujúcou, originálnou a predovšetkým veľmi účinnou predlohou.

Literatúra

- BECKER, U. *Slovník symbolů*. 2. vyd. Prel. Petr Patočka. Praha: Portál, 2007. 354 s. ISBN 978-80-7367-284-3.
- BENDLOVÁ, P. Několik slov o Marcelově vztahu k Raineru Mariovi Rilkevi. In Gabriel Marcel. *Rilke, svědek spirituálního života*, prel. Peluška Bendlová. Praha: FILOSOFIA, 2013, s. 5 – 9. ISBN 978-80-7007-398-8.
- BOWIE, F. *Antropologie náboženství. Rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví*. Prel. Vladimír Petkevič. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 978-80-7367-378-9
- DANIŠ, J. *Mystika raného křesťanství*. Nitra: Spoločnosť Božieho Slova, 2007. 284 s. ISBN 978-80-85223-78-1.
- DE FIORES, S. Poušť. Prel. Terezie Brichtová. In *Slovník spirituality*, eds. Stefano De Fiores – Tullo Goffi. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 691 – 699. ISBN 80-7192-338-9.
- DE FIORES, S. Spiritualita soudobá. Prel. Terezie Brichtová. In *Slovník spirituality*, eds. Stefano De Fiores – Tullo Goffi. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 912 – 932. ISBN 80-7192-338-9.
- DE SANTOS, Á. El significado del Camino de Santiago. *La Opinión*. A Coruña. Sábado 14 de agosto de 2010. Dostupné na internete: <http://www.laopinioncoruna.es/cultura/2010/08/14/significado-camino-santiago/410649.html>.
- ELIADE, M. *Mýtus o věčném návratu*. 2. vyd. Prel. Eva Strebingerová. Praha: OIKOYMENH, 2003. 134 s. ISBN 80-7298-037-8.
- ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. Prel. Filip Karfík. Praha: OIKOYMENH, 2006. 147 s. ISBN 80-7298-175-7.
- JUDÁK, V. Pútnické miesta na Slovensku. In *Aspekty mariánskej úcty*, ed. Marián Šuráb. Bratislava – Nitra: RK CMBF UK v Bratislave – Teologický inštitút v Nitre, 2011, s. 111 – 135. ISBN 978-80-88696-63-6.
- MARCEL, G. *Homo viator*. Prel. María José de Torres. Salamanca: Sígueme, 2005.

334 s. ISBN 84-301-1551-X.

MATTAI, G. Zbožnosť lidová. Prel. Terezie Brichtová. In *Slovník spirituality*, eds. Stefano De Fiores – Tullo Goffi. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 1167 – 1177. ISBN 80-7192-338-9.

Sväté písmo. 9. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007. 2333 s. ISBN 978-80-7162-652-7.

Kontakt

doc. Mgr. Magda Kučerková, PhD.

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Slovenská republika

magda.kucerka@gmail.com

MOTÍV PUTOVANIA V BÁSNICKEJ TVORBE TEODORA KRIŽKA¹

MOTIF OF PILGRIMAGE IN POEMS OF TEODOR KRIŽKA

Ján Gallik

Abstract: *The motif of journey and pilgrimage has been always present in literature. In the spiritual-Christian literary works it finds its specific forms, what has been the case since the turn of the 20th century, when not only Slovak, but also Czech and Hungarian Christian literature of high art-aesthetic standards were constituted. This work is focused on the interpretation and analysis of the motif of journey in the poetry of one of the followers of the tradition of Slovak Catholic Modernism Teodor Križka *Blížence z křížných ciest* (2014) which represents the poems as a spoken word harmonizing with the illustrations by Pavla Dvorská (which are the illustrations of the trees located along the pilgrimage route to Santiago de Compostela), which is, as he claims, strong reflection of the meaning of life. The word transformed into a poetic testimony is therefore its journey. The journey after the only true Creator.*

Keywords: *Teodor Križka, Catholic Literature, Motif of Journey and Pilgrimage.*

Motív cesty a putovania mal v literatúre vždy svoje výrazné zastúpenie. V duchovno-kresťanskej literárnej tvorbe nachádzal svoje špecifické podoby a inak tomu nebolo ani na prelome 19. a 20. storočia, kedy sa konštituovala moderná a umelecko-esteticky hodnotná tvár nielen slovenskej, ale aj českej či maďarskej kresťanskej literatúry. Prechod medzi prvou a druhou etapou formovania tzv. katolíckej moderny sprevádzali i náboženské nálady a mnohé kresťanské motívy, ktoré možno registrovať v tvorbe troch najvýznamnejších predstaviteľov symbolizmu v česko-slovensko-maďarskom literárnom kontexte. Podľa roku narodenia i charakteru tvorby mali Otokar Březina (vl. menom Václav Jebavý, 1868 – 1929), Ivan Krasko (vl. menom Ján Botto, 1876 – 1958) a Endre Ady (1877 – 1919) k sebe blízko a je samozrejmé, že výrazne ovplyvnili mnohé generácie spisovateľov i tých tzv. vyhranene katolíckych. Už významný český literárny kritik F. X. Šalda vo svojich kritických statiach tvrdil, že jedine „symbolizací lze vystihnout ,transcendentní

¹ Štúdiá vznikla na základe riešenia projektu VEGA 1/0060/15 s názvom *Katolícka literatúra v stredoeurópskom priestore.*

idealitu' bytí a světa, což bylo pro Šaldu nejvyšší a nejdůležitější cíl veškerého umění“ (Med, 2004, s. 33). Tieto požiadavky na umeleckú tvorbu výrazne ovplyvnili i básnickú tvorbu Otokara Březinu a aj preto bola neskôr Březinova symbolistická poézia vnímaná v literárnej kritike Miloša Dvořáka, snažiac sa o kresťanskú obrodu českej literatúry, ako ideálny model: „Březinův voluntarismus interpretoval jako „souzvuk mezi vůlí básníka a vůlí vyšší“, básníková snaha po dokonalosti, dovršenosti a jedinečnosti mu souzněla s augustinovskou definicí krásy a touha po kosmické harmonii podle něho splňovala ideál křesťanského umění par excellence, jenž je vždy odrazem původní celistvosti, uvažováním o celku Stvoření“ (Med, 2004, s. 35 – 36). U Slováka Ivana Kraska, ktorého typ básnickej poetiky bol zmesou viacerých smerov (symbolizmus, impresionizmus, novoromantizmus, náznaky dekadencie), dominovali v debutovej zbierke *Nox et solitudo* (1909) básne, ktoré možno vnímať ako jemné psychologické analýzy, odhaľujúce „vnútornú zraniteľnosť a krehkosť lyrického subjektu, kolísajúceho medzi vierou a poznaním, citom a rozumom. Je to intímna lyrika melancholicky stlmených a v rovine výrazu jemne kultivovaných citových a intelektuálnych drám modernisticky senzitívneho človeka, skĺbená aj s presahmi do sféry nadosobného vzopätia. Z hľadiska poetiky je to poézia symbolistická, stavajúca na kontextovom prepojení prírodných obrazov a „ľudských“ obsahov. Medzi prírodou a psychikou jestvujú paralely, príroda sa stáva výrazom stavu duše. Zdôrazňuje sa minulé, časté je metaforické videnie priestoru zakotvené v kresťanskej symbolike“ (Kršáková, 2005, s. 305). Napokon i vysoko cenený maďarský básnik Endre Ady, hoci sa hlásil „k druhému kořeni moderní maďarské kulturní identity, k reformaci – a přesto i proto cítil potřebu reflexe onoho kořene „prvního“, katolického“ (Putna In Szemán – Kolmanová, 2014, s. 11), čo dokazujú najmä jeho dve básne, ktoré majú v českom preklade názov *Póčská Marie* či báseň *Modlitba večer, šeptem*. V zmienenom kontexte témy príspevku nás však najviac upútalo tvrdenie Dany Kršákovvej, ktorá vo viacerých básňach Ivana Kraska reflektovala hľadanie citovej a mravnej istoty v spojitosti s modernými štylizáciami a s paralelným využitím mystických významov moderného umenia doby symbolizmu: „Prostřednictvím postavy pútníka, pustovníka, hříšníka, Syna člověka Krasko odkazuje na situaci osamelosti a opústenosti, zobrazuje stav úbohosti, beznádeje, prázdnoty a trpkosti. Súvisiacim motívom je motív putovania. Cez pohyb v priestore sa zviditeľňujú duchovné podoby skutočnosti: partnerské vzťahy, individuálne vnútorné drámy. Putovanie dokumentuje premenu stavu, psychickej situácie, naznačuje jej vývin. Motív cesty sa práve v literatúre prelomu storočí, hlavne ako rezíduum romantizmu, stal jedným zo základných a často využívaných prvkov, a je celkom príznačné, že v Kraskovej poetike má priam neodmysliteľné miesto“ (Kršáková, 2005, s. 307). Niet pochyb, že z umeleckej tradície takto kreovanej poézie vzišla i veľká generácia autorov slovenskej katolíckej moderny v 30. rokoch 20. storočia i jej ďalší nasledovníci, v podobe mladších generácií katolíckych autorov, medzi ktorých zaraďujeme, v roku 2016 jubilujúce-

ho básnika, Teodora Križku (1956). Tí však Kraskov pocit osamelosti, úbohosti, beznádeje, prázdnoty a trpkosti dokázali výraznejšie oprieť o Kristov kríž, uvedomujúc si, že Kristovo utrpenie bolo oveľa väčšie ako ich vlastné. Preto ich tvorba často vyžaruje nádej a vieru, že práve nasledovanie života a posolstva Ježiša Krista je najdokonalejším antropologickým modelom pre ľudský život, ako to viackrát zdôraznil gréckokatolícky kňaz, spisovateľ a mysliteľ Jozef Tóth (1925).

Teodor Križka vo svojej najnovšej zbierke *Blížence z krížnych ciest* (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2014) predstavuje básne ako vypovedané slovo, ktoré je, v symbióze s ilustráciami Pavly Dvorskej, ako sám tvrdí, mocné, pretože je to čin, ktorý je zmyslom jeho života. Slovo transformované do poetickej výpovede je tak jeho cestou. Cestou za najväčším a jediným skutočným Tvorcom, pretože táto životná púť sa spája so zasväcujúcim hľadaním: „Duchovná cesta je cesta kontemplatívna, mystická, mystagogická, vedie človeka k Bohu, k sebe samému. Je obdobou kráľovskej cesty, ktorá nie je priama, bez zákrut, okolkov, poblúdenia“ (Puškárová In Hajdučeková, 2016, s. 28).

Básne, obsiahnuté v zbierke, rozdelil autor do dvoch poetických blokov, resp. tvoria ju dve samostatné zbierky, ako uvádza v doslove poetka a prozaička Katarína Džunková (*Lotor po pravici* a *Jedna ovca zo sta*), pričom pre oba názvy platí – matematicky povedané – spoločný menovateľ, ktorým je človek (pútnik), stojaci na prahu katarzie. Tým prvým je človek, ktorý uveril v Krista a vyznal svoje chyby, keď sa na kríži ocitá po jeho pravici, a tým druhým je človek, po ktorého si Dobrý pastier musí prísť sám, zanechajúc ostatných deväťdesiatdeväť, pretože mu záleží na každom jednom z nás. I sám básnik sa veľa krát cíti ako lotor po Kristovej pravici, keď v básni Často sa modlím takto spieva: „Možno som lotor / a môj spev / je iba soľou do rany. / No moja ľútosť / vedľa teba visí, / aj keby som ťa prosil iba perami, / na kríži vedľa, tebe po pravici. // (...) // Slabý a nechránený / ako klasy pred búrkou / pôjdem tak, aby si ma všimli / všetci, čo uveria, / že kráčam s tabuľkou, / na ktorej bude o tebe stáť: / I.N.R.I.“ (Križka, 2014, s. 10). Básnikovo svedectvo, ktoré „roznáša vietor, spriezačnená spiež“ (Križka, 2014, s. 13), je tak hlasom, dychom, slzou, smútkom, nehou i jasom, zocelené vernosťou a skomponované do celku, vykresané ako kameň o kameň, je ohňom, ktorý zapálil triesku. V komponujúcej línii sa teda rodia verše zapálené ohňom vášne, ktorá sa učí pokore, učí sa radosť a plakať. I preto zbierka obsahuje viaceré „slnčné básne“, plné lásky k žene (*Impresia, Prsteň, Nokturno 1, Malé radosti*), ale i básne presiaknuté nostalgickým smútkom, venované matke, ktorej tvár na zažltnutej fotografickej snímke sprítomňuje básnikovi „tvár vzácnejšiu než tucty iných tvárí“ (Križka, 2014, s. 26). Taktiež mu leží, ležal a vždy bude ležať na srdci osud svojho národa i celej ľudskej spoločnosti, nad ktorým často smúti, pretože „božia Európa, náhle bez Boha, / klania sa telatú a sebe“ (Križka, 2014, s. 47), obdivujúc slávu toho, ktorý, ako básnik prorocky volá v básni *Lucifer*, na štetec namiesto „farieb dúhy / maliarom sliny naplňuje, / luhajúc, že nik druhý / nič krajšie nenamaluje“ (Križka, 2014, s. 90). A tak často putujúc s „krí-

žom po plačúcej tráve“ (Križka, 2014, s. 57), cíti básnik potrebu vypovedať smútok, v ktorom sa však zrkadlí mnoho jasu i nádeje, pretože Božia krása, tak dokonale jednoduchá, ponúka svetu toľko nádhery „*pre srdcia choré údivom*“ (Križka, 2014, s. 63), veď, ako vypovedá v básni *Zrkadlá*, je to Krása, čo „*sa do nás prepadla, / sme predsa božie zrkadlá, / na tisíc crieptkov rozbité / v každom sú celé pažite*“ (Križka, 2014, s. 63). I to je dôvod, prečo v básni *Narodenie* vzdáva úctu Božej rodine, pretože jeho „*hospodár je dobrý*“ (Križka, 2014, s. 73) a, ako sám básni, odel ho vierou „*nech sa upokojím*“ (Križka, 2014, s. 74).

Fakt, že Teodor Križka je básnik pravdy a nie falše, dokazuje i jeho báseň *Igric*, ktorá symbolicky, prežiarená odhodlaním lotra po Kristovej pravici, deklaruje autorov postoj ku všetkým, ktorí ukazujú prstom, „*že taký hriešnik má rád veci sväté*“ (Križka, 2014, s. 70), že je to práve on, ktorý neustále padá na kolená „*pred Bohom hudby, ktorý sám je hudbou / a nič, len seba za obeť mu nesiem, / a prosím, prosím rečou takou hrubou, / nech v svojom ohni premení ma v pieseň*“ (Križka, 2014, s. 71). Básnik veľmi dobre vie, že „*faloš a zrada nosí rovnakú / frizúru*“ (Križka, 2014, s. 83), a preto neúnavne prosí Boha ako plátno, aby odtlačil svoju tvár „*do lanu mojej tváre, / daj svetu nádej, / kým svet hoduje / na svojom vlastnom kare*“ (Križka, 2014, s. 86). Túto nádej chce dať poet svetu rovnako, ako ju dávali svojou tvorbou umelci (pútnici na ceste za Dobrom a Krásou), ktorým venoval svoje básne, ako maliar *Ludovít Fulla*, básnik – pirát *Krásy Janko Silan*, básnik *Aloš Stankovský*, svätý otec *Ján Pavol II.* či komunistickým režimom prenasledovaný, odsúdený, väznený a trýznený katolícky kňaz *Viktor Trstenský*.

Taktiež básne zo zbierky *Jedna ovca zo sta* sú skomponované z piesňových tónov básnikovho srdca, ktoré „*krv mení v zrelé vína / pre tých, čo prišli peši / do belavého mlyna*“ (Križka, 2014, s. 123). A tak, komponujúc hudbu, hoci má „*len jedno krídlo*“ (Križka, 2014, s. 125), vydáva svedectvo o tom, že „*svitá v zátokách*“, že „*kde je Boh, tam diabol drzý / pluje plané horké sliny*“ (Križka, 2014, s. 126 – 127), že neskonale ľúbi poéziu, že za každé svoje slovo ručí srdcom nahým a že ženatý s pravdou aj pod zemou bude bohatý. Veľmi dobre vie, že sláva „*nie je potlesk davov, / veď možno zajtra pribijú ta na kríž. / No láska k vlasti, tá vždy bude slávou / tebe, kto poznáš, odkiaľ si, kam patríš*“ (Križka, 2014, s. 167). Slovenská zem je mu teda milovaným domovom, veď priznáva, že „*na tom svete nič viac nemám, / len teba, tvoj spev, tvoje rýmy*“ (Križka, 2014, s. 182), a tak i pre ňu spieva, a tiež pre všetkých, veriacich v Lásku, ktorá pretrvá.

Životné poslanie básnika (pútnika) Teodora Križku zhmotnené v slove možno precítiť nielen prostredníctvom básní, ale aj vďaka jeho vyznaniu, ktoré si možno prečítať na zadnom obale zbierky: „*Každý človek je Adam, i ako neopakovateľný jednotlivec, i ako generácia, i ako ľudstvo. Či si to želáme, alebo nie, ba aj napriek nášmu vzdoru, čo aký býva zbytočný a absurdný, kráčame vždy nanovo v nových podmienkach, za nových okolností po rovnakom chodníčku medzi kolískou a hrobom. Kolíska je hrobom nášho bytia v materinskom lone a hrob je kolískou, do ktorej ukladajú*

naše ostatky v nádeji na narodenie pre večnosť. Všetko so všetkým súvisí. My medzi sebou navzájom, my so zemou, po ktorej kráčame, i nebo nad našou hlavou so zemou i s nami. Sme ohnivká reťazenia Bytia, ktoré má tak mnoho nádherných mien ako Pravda, Cesta, Viera, Nádej, Láska. Medzi týmito menami pre mňa osobne ešte jasne zvučí meno Krása.“

I vďaka týmto slovám sa nemožno čudovať, že Teodor Križka prizval k spolupráci na kreovaní ilustračnej bázy básnickej zbierky *Bližence z križných ciest* brniansku výtvarníčku a vedeckú ilustrátorku Pavlu Dvorskú, ktorej ilustrácie stromov výborne vystihujú význam a podstatu Križkovej poézie. Pavlu Dvorskú zaujíma a zároveň fascinuje život i osud stromov či rôznych rastlín, ktoré vníma ako individuality, rovnako ako človeka, pretože sú spojené vonkajšou i vnútornou emóciou s miestom rastu. V rozhovore s poetkou a prozaičkou Katarínou Džunkovou, publikovaným v dvojtyždenníku *Kultúra*, uviedla, že pokiaľ ide o jej voľnú grafickú kresbu stromov najskôr ich kreslí alebo aspoň skicuje na danom mieste v prírode a následne kresbu prevádza do rôznych grafických techník – litografie, leptu či linorytu. I väčšinu ilustrácií, nachádzajúcich sa už v zmienenej básnickej zbierke Teodora Križku, tvoria stromy. Ich špecifickosť však spočíva v tom, že tieto kresby pripomínajú autorke konkrétne zážitky, situácie a ľudí, s ktorými sa na danom mieste stretla. Ide totižto o ilustrácie stromov, ktoré sa nachádzajú v okolí pútnických ciest do Santiaga de Compostela. Niektoré priamo strážia cestu a nakláňajú sa nad ňou, iné zase rastú v blízkosti malých románskych kostolíkov či galícijských obcí, pričom niektoré sú mohutné a iste mnoho zažili. Keďže na púť sa vydáva každý druhý rok, vyberá si vždy inú cestu a jej časti, takže niektoré stromy sú z Portugalska, Francúzska či rôznych častí Španielska. „Nádherné stromy, väčšinou jedlé gaštany (ďalej i duby, buky, bresty) pozorujú generácie pútnikov z okrajov ciest, poskytujú tieň a potešenie pre ľudí i stáda kráv a oviec. Cesta so sebou prináša malé zázraky v podobe stretávania sa s ľuďmi, prírodou, históriou, krásou a so sebou samým. Pretože práve na ceste má človek dosť času na premýšľanie, práve na ceste sa cíbi vnímavosť a citlivosť voči maličkostiam všetkého druhu“ (Dvorská In Džunková, 2015, s. 7). A tak kresby stromov Pavly Dvorskej zo Svätajakubskej cesty vytvárajú dokonalú symbiózu s poéziou Teodora Križku a z toho dôvodu, že sú podľa nej krásne a mnohovrstvové. Majú množstvo rôznych polôh, a to vďaka šírke autorových záujmov a literárnemu vývoju. Veď básnik často ďakuje práve stromu, „že je taký milý / a seje vonnú tóňu na pútnikov, / i rukám, čo ho píly ušetrili / navzdory zažitým zlým zvykom“ (Križka, 2014, s. 77). Veď napokon i Mária Bátorová, vo svojej štúdií zameranej na tvorbu saleziánskeho kňaza Štefana Sandtnera, ktorý bol priamym pokračovateľom katolíckej moderny, jej tretej fázy, a to v ťažkých časoch komunistickej totality, poukazuje v kontexte analýzy jeho zbierky *Stromy* (1996) na podstatný emblém tvorby moderny, ktorým je práve emblém stromu, symbolizujúci „stabilitu miesta, korene sú symbolom ukotvenosti v zemi, pevný kmeň ako os – stred – a koruna ťahajúca sa k nebesám – táto verti-

kála čerpajúca silu zo slnka, kolobeh obnovy počas roka atď. To všetko poskytuje mnohonásobnú metaforickú variabilnosť identity, ktorá je pre modernu ešte typická.“

Literatúra

- BÁTOROVÁ, M. *Strom ako emblém moderny (Básnická zbierka Stromy)*. Dostupné na internete: <http://www.saleziani.sk/storocnica-stefana-sandtnera/odborne-prispevky-o-stefanovi-sandtnerovi/strom-ako-emblem-moderny-basnicka-zbierka-stromy> [30. 1. 2017].
- DŽUNKOVÁ, K. Pieseň o duši stromu (Zhovárame sa s výtvarníčkou Pavlou Dvorskou). In *Kultúra*. 2015, roč. 18, č. 4, s. 6 – 7. ISSN 1335-347.
- HAJDUČEKOVÁ, I. *Duchovnosť v (re)interpretácii diel slovenskej literatúry*. Košice: UPJŠ, 2016. 198 s. ISBN 978-80-8152-452-3.
- KRIŽKA, T. *Blížence z krížnych ciest*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2014. 224 s. ISBN 978-80-8061-783-7.
- KRŠÁKOVÁ, D. Poézia scelená citom. In KRASKO, I. *Básnické dielo*. Bratislava: Kalligram, 2005. s. 300 – 308. ISBN 80-7149-797-5.
- MED, J. *Spisovatelé ve stínu*. 2. rozšírené vydanie. Praha: Portál, 2004. 238 s. ISBN 80-7178-939-9.
- SZEMÁN, R. K. – KOLMANOVÁ, S. (ed.). *Němá nauka stromů o spáse. Antologie maďarské katolické literatury*. Praha: Malvern, 2014. 272 s. ISBN 978-80-87580-75-2.

Kontakt

PhDr. Ján Gallik, PhD.
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Slovenská republika
jgallik@ukf.sk

ÚCTA K SVÄTÉMU JAKUBOVI ST. A JEJ REFLEXIA V NESKOROGOTICKOM UMENÍ SPIŠA

WORSHIP SAINT JAMES AND ITS REFLECTION IN LATE GOTHIC ART IN THE REGION OF SPIŠ

Zuzana Dzurňáková
Dáša Uharčeková-Pavúková

Abstract: *View of the cult and iconography of the Apostle James, particularly imaging of him, are the subjects of this paper. We are focused on the examples from the Late Middle Age, through which we attempt to explain the upswing of the respect for Apostle James the Greater and its reflection in the work of the most important Late Gothic artist Master Paul from Levoča (orig. Majster Pavol z Levoče) creating in the region of Spiš at this time. Our aim is to point out the possible reasons for the popularity of the apostle St. James in art and therefore state the ways and means of extending his cult in that time and space.*

Keywords: *St. James the Elder, Iconography, Attribute, Worship, Representation.*

Sv. Jakub Starší (Väčší; lat. Jacobus Maior; španiel. Jago alebo Santiago) patril do prvej, najpreferovanejšej štvorice apoštolov, a to nielen preto, že ho na poprednom mieste spomína evanjelista Matúš¹, ale preto, že bol prvým popraveným apoštolom. Herodes Agripa ho niekedy v rokoch 42 – 44 po Kr. odsúdil a dal popraviť v Jeruzaleme.²

Ikonografiu alebo témy v zobrazovaní sv. Jakuba môžeme rozdeliť do dvoch hlavných skupín: naratívne scény, ktoré rozprávajú niektorý z príbehov tohto svätca a reprezentatívne či „ikonické“ zobrazenie, zamerané len na samotnú postavu sv. Jakuba.

¹ Mt, 20,23.

² Viac k životopisu sv. Jakuba Staršieho pozri: ONDRUŠ, R.: *Blízki Bohu a ľuďom: Životopisy svätých usporiadané podľa liturgického kalendára*. Bratislava: Tatran, 1991, s. 348 – 350; RAVIK, Sl.: *Velká kniha světců*. Praha: Regia, 2002, s. 89 – 92.

K naratívnyim scénam sa radia príbehy ako napríklad: Premenenie Pána na hore Tábor, Agónia Krista v Getsemanskej záhrade, Posledná večera, Zoslanie Ducha Svätého, Sťatie sv. Jakuba, Prevezenie jeho ostatkov do Španielska a pod. Cyklus hagiografických scén sv. Jakuba Staršieho, zvlášť námet jeho odsúdenia a popravy býval pomerne často zobrazovaný na stredovekých freskách a katedrálňych vitrážach. Mnoho legend pochádzajúcich z obdobia stredoveku rozpráva o jeho misijnej ceste do Španielska a uložení svätcových pozostatkov v Santiago de Compostela. Napriek tomu, že hovoríme o legendách a faktograficky nie sú tieto informácie podložené, zostávali hlavným prameňom pre umelcov, najmä španielskych.³

Ak hovoríme o reprezentatívnom zobrazení, tak sa sv. Jakub Starší objavuje v troch základných výrazných typoch: 1. Ako apoštol, v stredných rokoch, s hnedými alebo tmavými vlasmi, v strede rozdelenými a voľne splyvajúcimi na plecía podobne ako u Krista v sýrskom type. Máva riedke fúzy a bradu. Jeho atribútom je mučenícky meč, neskôr v devocionálnych zobrazeniach drží pútnickú palicu, ktorá ho identifikuje v skupinách iných svätcov či apoštolov. 2. Ako pútnik (od 13. storočia). Býva odetý do tuniky, pútnického plášťa, na hlave má pútnický klobúk so širokou strechou. Na palici alebo na ramene mu visí mošna alebo pútnická tekvica na vodu. Individuálnym atribútom je v tomto prípade mušľa, buď na klobúku, plášti alebo na mošne.⁴ 3. Ako rytier a svätý patrón Španielska. Sedí na koni, dupajúcom po Saracénoch, drží štandardu, niekedy meč, môže byť oblečený buď v pútnickom odevu alebo v brnení.⁵ Pôvodne bol apoštol Jakub pochovaný v Jeruzaleme. Legen-

³ Legend vysvetľujúcich, ako sa sv. Jakub Starší dostal po Ježišovej smrti z Jeruzalema na Pyrenejský polostrov, je niekoľko. Podľa jednej z nich sa vydal hlásať evanjelium z Palestíny a pri svojich apoštolizačných cestách došiel až do dnešného Španielska. K legendám sv. Jakuba Staršieho pozri: HALL, J.: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 182 – 183; GERÁT, I.: *Legendary scenes: An Essay on Medieval Pictorial Hagiography*. Bratislava: Publishing House of The Slovak Academy of Sciences, 2013, s. 96 – 99, 118 – 119, 271 – 273; FLETCHER, R. A.: *Saint James's Catapult: The Life and Times of Diego Gelmírez of Santiago de Compostela*. Dostupné online: <http://libro.uca.edu/sjc/sjc.htm>.

⁴ Mušľa sa stala znakom pútnikov, zdobila ich odevy, ale aj domy a pamiatky na všetkých cestách vedúcich do Galície, do Santiaga de Compostela. Sú to mušle, ktoré sa vo veľkom množstve vyskytujú na pobreží tohto kraja a sú označované ako *concha venera*. Stali sa známe vďaka údajnému zázraku, ktorý vykonal sv. Jakub, keď zachránil isté knieža pred utopením. Podľa legendy sa jeho kôň splašil a unášal knieža do mora, avšak vďaka zásahu apoštola Jakuba bolo knieža zachránené a jazdec s koňom vyšli z mora pokrytí mušľami. Tieto mušle sa následne začali, po pápežskom udelení monopolu miestnym ochodníkom, predávať na priestore pred katedrálou v Santiago de Compostela. LE GOFF, J. – SCHMITT, J.C.: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 630.

⁵ HALL, J.: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 182. Legenda hovorí, že keď kresťanskí rytieri bojovali proti Maurom za nezávislosť

da hovorí, že prví kresťania postavili na mieste jeho umučenia v Jeruzaleme Kostol svätého Jakuba. Odtiaľ boli jeho pozostatky, vraj za cisára Justiniána I., premiestnené do palestínskeho kláštora Raith. Iná verzia hovorí, že ide o Sinaj a dobu okolo roku 70, kde postavili kláštor svätého Jakuba, dnešný kláštor sv. Kataríny. Existuje aj legenda, podľa ktorej Jakobove ostatky preniesli anjeli do paláca pohanky Lupy, ktorá sa v Španielsku stala kresťankou. Na mieste hrobu v jej paláci bol neskôr vystavaný chrám a mesto Santiago de Compostela. Pravdepodobnejšie je podanie týkajúce sa prenesenie Jakobových pozostatkov do Španielska tromi mníchmi. Tí sa k tomu rozhodli v čase, keď strážcovia kláštora konvertovali na mohamedánsku vieru. K preneseniu snáď teda došlo na ochranu pred Saracénmi. Najprv bola za miesto zvolená Zaragoza, ale tá bola v roku 714 dobytá. Na ochranu pred Maurami ostatky boli prenesené k Irii Flavia v Galícii, kde na čas upadli do zabudnutia a až za kráľa Alfonza Cudného (791 – 842) boli v tamojšej mramorovej hrobke roka 813 objavené biskupom Teodomírom z Irie. Keď dal kráľ Alfons II. nad hrobom sv. Jakuba v roku 816 vystavať chrám, posvätený 25. júla 816 (odtiaľ je stanovený deň sviatku), preložil k nemu biskup svoje sídlo a zároveň začalo okolo vyrastať mesto Santiago de Compostela. O Jakobov hrob v Compostele sa spočiatku starali benediktíni, ale po nájazde Maurov v roku 997 bol pôvodný chrám zničený. Kráľ Alfons III. Veľký dal nad hrobom apoštola vystavať v rokoch 1075 – 1150 trojloďovú katedrálu s pôdorysom latinského kríža. Santiago de Compostela sa stalo popri Ríme a Jeruzaleme tretím najvýznamnejším pútnickým miestom kresťanstva.⁶ V rozpätí 10. až 15. storočia vznikol veľký počet kostolov a kaplniek zasvätených tomuto svätovi. Boli maľované rozsiahle cykly približujúce veriacim legendu apoštola, početné sochy zobrazujúce sv. Jakuba Staršieho v podobe pútnika pripomínali, že práve pod ochranou tohto svätca pútnici nájdu bezpečie a ochranu.

Dokladom prenikania a rozšírenia kultu sv. Jakuba aj na našom území nielen v rámci Slovenska, ale možno povedať v celom stredoeurópskom priestore, je i jeden z najvýznamnejších príkladov, a to Kostol sv. Jakuba v Levoči. Svedčí o tom nielen samotné patrocínium kostola, ale aj viacero umeleckých diel nachádzajúcich sa v jeho interiéri. Svoje miesto dostal tento svätec na hlavnom oltári (1508 – 1517), a to dokonca štyrikrát: v predele, na bočných reliéfnych krídlach, v arche oltára a v štítovom nadstavci (obr. 1). Z aspektu dejovej postupnosti je potrebné začať zo-

Španielska, svätý Jakub sa im niekoľkokrát zjavil na bielom koni a vyzýval ich k boju proti pohanským Maurom a k obrane kresťanstva. Podľa jednej neskoršej legendy sa svätý Jakub zázračne objavil počas bitky pri Clavijo. Preto je niekedy nazývaný ako Matamoros (Maurobijec). Podľa: https://en.wikipedia.org/wiki/James,_son_of_Zebedee#Medieval_.22Santiago_Matamoros.22_Legend.

⁶ Hlavným dôvodom púti smerujúcich na sväté miesta bola viera kresťanov, že si aj týmto spôsobom zaistia spásu a večný život. Podľa LE GOFF, J. – SCHMITT, J.C.: *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 630.

brazením sv. Jakuba Väčšieho v oltárnej predele hlavného oltára (obr. 2). Je to obdĺžniková skriňa, ktorej voľná strana otvára pohľad do večeradla, kde umelec majstrovským spôsobom zachytil jeden zo základných výjavov Nového zákona – Poslednú večeru. Pod bohatým baldachýnom s motívom viniča so sediacimi vtákmi Majster Pavol umiestnil skupinu dvanástich apoštolov s Ježišom. Z Kristovej tváre sa dajú vyčítať tragické slová: „*Jeden z vás ma zradí.*“⁷ Zdá sa, že jeho slová si uvedomujú iba dvaja apoštoli – Peter, sediaci po Kristovej ľavej ruke, a Judáš, sediaci oproti, ktorého poznáme podľa mešca na jeho chrbte. Ostatní apoštoli sa navzájom bavia, jedia a pijú, akoby sa nič nedialo, Ján dokonca spí. Zvláštnosťou skupiny apoštolov je, že okrem Jakuba Staršieho, Petra, Jána a Judáša žiadneho ďalšieho Majster Pavol konkrétnejšie neidentifikoval.⁸ No sv. Jakubovi priznal jeho individuálny atribút – klobúk s mušľou, ktorý nám napomáha presne určiť svätcovu postavu. Umiestnil ho hneď po Ježišovej pravici, čím mu prisúdil jeho významné postavenie a určitú obľúbenosť u Krista. Svätec je zobrazený ako starší muž, s dlhými vlnitými vlasmi a bradou, odetý v jednoduchom odeve, prepásanom opaskom. V rukách drží nôž a chlieb, na ktorom spočíva jeho povedzme „smutný“ pohľad.

Tematika sv. Jakuba Staršieho pokračuje na reliéfoch krídiel oltára, kde je v niekoľkých scénach vyrozprávaný životný príbeh tohto apoštola. Jednou z nich je rozchod apoštolov, v popredí zachytávajúca lúčenie Jakuba s apoštolom Pavlom (obr. 3). Oba si zachovávajú dobovú a v určitom zmysle regionálnu kanonizovanú podobu a individuálne atribúty – Jakub ako pútnik a Pavol ako apoštol s mečom v ruke, ktorý odkazuje k jeho mučeníckej smrti sťatím. Okamih Jakubovej popravy nám sprítomňuje druhý reliéf Sťatie sv. Jakuba (obr. 4). V popredí sa odohráva pripravovaný akt sťatia, zastúpený postavou kata a Jakuba. Ten kľučí na zemi so zopätými rukami, pohľad upiera akoby k nebesiam, má honosné pozlátené rúcho a na hlave neodmysliteľný klobúk s mušľou. S pokorou čaká na svoje martyrium. Predpokladá sa, že Majstrovi Pavlovi a jeho dielni boli pri tvorbe reliéfov oltárnych krídel predlohou diela starších umelcov.⁹

⁷ Mk 14,18.

⁸ Jedného z bezmenných apoštolov niektorí odborníci (napr. reštaurátor Herman Kotrba) pokladajú za Pavlov autopoortrét. Ide o apoštola po Jakubovej pravej ruke. K tomuto presvedčeniu ich vedie skutočnosť, že apoštol má na hlave čiapku, akú v stredoveku nosili rezbárski majstri.

⁹ K vplyvom na tvorbu Majstra Pavla pozri: HOMOLKA, Jaromír: *Plastická výzdoba oltára*. s. 64-87; In: HOMOLKA, J. – HORVÁTH, P. – KOTRBA, F. – KOTRBA, V. – PAŠTEKA, J. – TILKOVSKÝ, J.: *Majster Pavol z Levoče: Tvorca vrcholného diela slovenskej neskoréj gotiky*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964. Novšie informácie ohľadom formálno-štýlových a ikonografických vzorov priniesol A. C. Glatz. Poukazuje na staršie predlohy z norimberského okruhu, ktoré mohli ovplyvniť Veita Stossa, a tým aj tvorbu dielne Majstra Pavla. GLATZ, A. C.: *Ikonografické a motivické*

Mierkovo najväčším a významovo najpodstatnejším je jeho stvárnenie v spomínanej arche, kde stojí v spoločnosti Madony a sv. Jána Evanjelistu (obr. 5). Je to skulptúra v nadživotnej veľkosti – 2,32 metra (obr. 6) a z hladiska celkového ikonografického programu oltára sa podieľa na jeho význame ako svätec na jednej strane reprezentujúci zasvätenie kostola, na druhej strane je spolu so svojím bratom sv. Jánom Evanjelistom príkladom a prezentáciou apoštola, ktorý mal najbližšie ku Kristovi, pretože ten si ho vyberal za účastníka svojich najdôležitejších či kľúčových udalostí – ako napr. spomínané Premenenie na hore Tábor, kde Ježiš ukázal vybraným apoštolom svoju božskú podstatu. Opäť ho tu nachádzame v jeho typickom stvárnení v podobe zrelého muža s typickými fyziognomickými črtami, dlhými zvlhnutými vlasmi a hustou bradou s neodmysliteľnou mušľou na jeho klobúku a pútnickou palicou v ruke.¹⁰ Ideovú koncepciu svätajakubskej tematiky uzatvára postava apoštola v štítovom nadstavci oltára, ktorá je síce staršieho dáta ako predošlé diela oltára,¹¹ avšak svojou významovosťou zapadá do ikonografickej osnovy. Štítový nadstavec predstavuje nebeskú sféru, v ktorej je sv. Jakub, spolu s ostatnými apoštolmi, oslávený po ukončení svojho pozemského života (posledná večera a reliéfné scény na oltárnych krídlach).

O rozšírenej úcte k sv. Jakubovi Staršiemu svedčia aj ďalšie príklady zo spišského regiónu. Neskorostredoveká tabuľová malba z kaplnky Spišského hradu (posledná tretina 15. storočia – obr. 7). Znázorňuje dve postavy apoštolov – sv. Jakuba Väčšieho a Tomáša. Majú na sebe typický apoštolský odev, čiže spodnú tuniku a vrchný plášť, okrem toho má každý z nich špecifickú pokrývku hlavy – apoštol Tomáš vysokú červenú čiapku, ktorá svojou farebnosťou korešponduje s jeho odevom a sv. Jakuba atribuuje povestný klobúk s mušľou, neodmysliteľný poznávací znak v jeho ikonografii. V rukách držia palice a nápisové pásky s výrokmi z Kréda: apoštol Tomáš piatu časť „*Descendit ad inferna tertia / die resurrexit a / mortuis*“ – *zostúpil k zosnulým a tretieho dňa vstal z mŕtvych*; sv. Jakub šiesty článok – „*Ascendit in caelum / sedet ad / dextram dei patris*“ – *vystúpil do neba, sedí*

inšpirácie a vzory skulptúr a tabuľových malieb levočského hlavného oltára. In: *ARS*. 2001, č. 2 – 3, s. 153 – 203.

¹⁰ Podľa tradične preberaných názorov toto spodobenie svätého Jakuba v oltárnej skrini reflektuje jednu z vynikajúcich prác už spomínaného Veita Stossa, a to sochu svätého Rocha vo florentskej Bazilike Santissima Annunziata. Tie však popierajú novšie výskumy A. C. Glatza, poukazujúce na relevantnejšie inšpiračné predlohy a vzory. GLATZ, A. C.: Ikonografické a motivické inšpirácie a vzory skulptúr a tabuľových malieb levočského hlavného oltára. In: *ARS*. 2001, č. 2 – 3, s. 161.

¹¹ Predchodcom dnešného oltára bol oltár, ktorého vznik sa viaže na počiatok stavby farského kostola v prvej polovici 14. storočia. Jeho vzhľad nepoznáme, ale pôvodné zachované segmenty – sochy dvanástich apoštolov a oltárna menza – boli sekundárne zakomponované do nového oltára.

po pravici otca.¹² Ďalším pomerne známym dielom je Posledná večera z predely oltára sv. Juraja v Spišskej Sobote (1516 – obr. 8), či socha sv. Jakuba z kostola Mučeníckej smrti sv. Jána Krstiteľa v Sabinove (okolo 1500 – obr. 9). Všetky uvedené diela vykazujú spoločné znaky, príznačné pre zobrazovanie apoštola Jakuba Väčšieho, podľa ktorých ho vieme s určitosťou identifikovať – dlhovlasý bradatý muž v stredných rokoch, s vážnym výrazom v tvári, s individuálnymi atribútmi – pútnickou palicou, klobúkom s mušľou.

Na záver si môžeme položiť otázku čomu či komu vďačíme za rozvoj úcty a následnému rozmachu výtvarného zobrazenia tohto svätca v spišskom kultúrno-historickom a umeleckom prostredí?

Naskytujú sa nám dve možnosti: 1. z historických prameňov sa dozvedáme, že napríklad aj majster Pavol (tvorca viacerých umeleckých diel s tematikou sv. Jakuba St.) bol členom jedného z významným bratstiev pôsobiacich v jeho dobe v Levoči – Bratstvo Božieho tela.¹³ Čo je však podstatnejšie, v meste údajne pôsobilo aj Bratstvo sv. Jakuba,¹⁴ takže nie je vylúčené, že jeho členom mohol byť aj sám Majster Pavol. A to je dosť závažný fakt, pretože úlohou tohto bratstva bolo podporovať úctu svojho svätca v mieste, kde pôsobili. Dávali ho spodobať na obrazoch, skulptúrach či zástavách, stavali mu kaplnky a kostoly alebo v už existujúcich kostoloch nechávali vyhotovovať oltáre, pri ktorých dávali členovia bratstva slúžiť sv. omše. Cieľom tohto všetkého bolo povzbudiť a rozširovať uctievanie daného svätca, a tak zároveň iniciovať putovanie k miestu jemu zasvätenému (aj keď to nebolo samozrejmosťou).¹⁵ Tu sa dostávame k druhej novej ceste rozšírenia úcty k sv. Jakubovi Staršiemu – totiž mesto Levoča resp. samotné územie Spiša ležalo na transkontinentálnej ceste smerujúcej z východu či severovýchodu až na Pyrenejský polostrov, s pútnickým centrom v Santiago de Compostela. Takže pútnici z týchto území mohli byť sprostredkovateľmi a nositeľmi úcty k sv. Jakubovi Staršiemu, ktorí si z návštevy tohto posvätného pútnického miesta prinášali rozličné spomienkové predmety, no hlavne posilnenú vieru v moc a silu svätca, ktorá sa potom nezriedka reflektovala

¹² K téme apoštolského Credo a jeho výtvarnej podoby pozri: KNAPIŇSKI, R.: Credo Apostolorum w średniowiecznej i nowożytniej ikonografii kościelnej. In: *Symbol Apostolski w Nauczaniu i Sztuce Kościoła*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 331 – 40.

¹³ TILKOVSKÝ, V.: O Majstrovi Pavlovi. In: HOMOLKA, Jaromír: *Plastická výzdoba oltára*. s. 64 – 87; In: HOMOLKA, J. – HORVÁTH, P. – KOTRBA, F. – KOTRBA, V. – PAŠTEKA, J. – TILKOVSKÝ, J.: *Majster Pavol z Levoče: Tvorca vrcholného diela slovenskej neskoréj gotiky*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 21 – 33.

¹⁴ Danú informáciu uvádza Nela Juričová. JURIČOVÁ, N.: Levoča. Dostupné online: <http://www.magistra-historia.sk/levoča/>.

¹⁵ K téme bratstiev pozri: OHLER, N.: *Náboženské poutě vo středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000. s 144 – 146.

napríklad v donácii umeleckých diel alebo dokonca architektonických objektov venovaných, okrem iného, aj sv. Jakubovi Staršiemu.¹⁶

Literatúra

- BURAN, D. (ed). *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava, SNG 2003. 880 s. ISBN 80-80590-80-X.
- GERÁT, I. *Legendary scenes: An Essay on Medieval Pictorial Hagiography*. Bratislava: Publishing House of The Slovak Academy of Sciences, 2013. 344 s. ISBN 978-80-224-1349-7.
- HOMOLKA, J. – HORVÁTH, P. – KOTRBA, F. – KOTRBA, V. – PAŠTEKA, J. – TILKOVSKÝ, J. *Majster Pavol z Levoče: Tvorca vrcholného diela slovenskej neskorkej gotiky*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964. 347 s.
- LE GOFF, J. – SCHMITT, J. C. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2005. 704 s. ISBN 80-7021-808-8.
- OHLEK, N. *Náboženské poutě vo středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000. 232 s. ISBN 80-7021-510-0.
- ONDRUŠ, R. *Blízki Bohu a ľuďom: Životopisy svätých usporiadané podľa liturgického kalendára*. Bratislava: Tatran, 1991. 727 s. ISBN 80-222-0277-0.
- RAVIK, Sl. *Velká kniha světců*. Praha: Regia, 2002. 675 s. ISBN 80-86367-24-X.

Článok, štúdia v zborníku, časopise:

- GLATZ, A. C. Ikonografické a motívické inšpirácie a vzory skulptúr a tabuľových malieb levočského hlavného oltára. In: *ARS*. 2001, č. 2 – 3, s. 153 – 203. ISSN 0044-9008.
- KNAPIŃSKI, R. Credo Apostolorum w średniowiecznej i nowożytnej ikonografii kościelnej. In: *Symbol Apostolski w Nauczaniu i Sztuce Kościoła*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1997, s. 331 – 340. ISBN 83-866688-77-6.

¹⁶ K otázke rozmachu umenia a architektúry pod vplyvom pútnických ciest pozri: OHLEK, N.: *Náboženské poutě vo středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2000. s. 203 – 204.

Slovníky:

HALL, J. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. 520 s. ISBN 80-204-0205-5.

Internetové zdroje:

FLETCHER, R. A. *Saint James's Catapult: The Life and Times of Diego Gelmírez of Santiago de Compostela*. Dostupné online: <http://libro.uca.edu/sjc/sjc.htm>.
https://en.wikipedia.org/wiki/James,_son_of_Zebedee#Medieval_.22Santiago_Matamoros.22_legend.

JURIČOVÁ, N.: *Levoča*. Dostupné online: <http://www.magistra-historia.sk/levoca/>
<http://www.magistra-historia.sk/levoca/>.

Kontakt

Mgr. Zuzana Dzurňáková, PhD.
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Slovenská republika
zuzana610@gmail.com

PhDr. Dáša Uharčeková-Pavúková
SNM Spišské múzeum v Levoči
Slovenská republika
dasa.pavukova@snm.sk

Prílohy

Obr. 1 Hlavný oltár v Kostole sv. Jakuba v Levoči

Obr. 2 Predela hlavného oltára v Kostole sv. Jakuba v Levoči

Obr. 3 *Lúčenie Jakuba s apoštolom Pavlom*

Obr. 4 *Reliéf Státie sv. Jakuba*

Obr. 5 Archa hlavného oltára v Kostole sv. Jakuba v Levoči

Obr. 6 Socha sv. Jakuba v arche hlavného oltára v Kostole sv. Jakuba v Levoči

Obr. 7 Tabuľové maľby z Hodkoviec – Kaplnka Spišského hradu

Obr. 8 Spišská Sobota – Kostol sv. Juraja – Posledná večera z oltára sv. Juraja

KOSTOL SV. JAKUBA V LEVOČI – KULTÚRNY FENOMÉN V STREDOEURÓPSKOM UMENÍ

CHURCH OF SAINT JAMES IN LEVOČA – A CULTURAL PHENOMENON IN CENTRAL EUROPEAN ART

Eva Lehoťáková

Abstrakt: *The Church of Saint James in Levoča is a well known cultural monument located in Eastern Slovakia. Its sculptural and wood carving interior decoration fulfils moreover exceeds the gothic ideal of beauty. Originality of the wooden altar surpassed all previously established forms and methods in art, it went beyond the medieval secular ideal of beauty. The Church of Saint James has become a cultural phenomenon in the Central European art. This paper interprets the work of Majster Pavol z Levoče (Master Paul from Levoča) with the emphasis on his life work – interior decoration of the Church of Saint James. We describe the aesthetic values of the artefacts by verbal and visual interpretation. Perception of cultural monument and the interpretation of the particularities of the church are presented from the aspect of cultural and historical context.*

Keywords: *Church of Saint James in Levoča, Master Paul from Levoča, Altar, Middle Ages, Verbal Interpretation, Visual Interpretation.*

Kráľovské mesto Levoča má bohatú históriu. Pamiatky v meste sú dôstojnými reprezentantmi stredoeurópskeho umenia. Levoča v stredoveku mala pozíciu obchodného centra, a s tým súvisela aj pozícia duchovného a kultúrneho centra (15. – 17. storočie). Mesto bolo v roku 1950 vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Od roku 2009 patrí do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Kostol sv. Jakuba v Levoči

V Levoči na námestí stojí farský Kostol sv. Jakuba a v jeho interiéri sa nachádzajú umelecké skvosty. Kostol je zasvätený sv. Jakubovi St. Apoštolovi, ktorý je patrónom

mesta i kostola. Kostol sv. Jakuba patrí medzi najväčšie gotické chrámy na Slovensku. Nachádza sa tu najvyšší gotický drevený oltár na svete. Jeho výška je 1 862 cm. Svojou unikátnou interiérovou výzdobou a 18 oltármi patrí k najvýznamnejším pamiatkam sakrálneho umenia na Slovensku. Kostol je národná kultúrna pamiatka. Kostol sv. Jakuba je živý chrám, veriaciim slúži denne, a to vyše 500 rokov.

História kostola a jeho interiéru je veľmi bohatá. Kostol je postavený na mieste staršej stavby z polovice 13. storočia. Na jeho výstavbe pracovala stavebná huta počas celého 14. aj 15. storočia. Predná časť kostola bola dokončená v polovici 14. storočia a vtedy bol postavený aj prvý hlavný oltár.

Kostol bol postavený v stredovekej orientácii východ – západ a podľa zásad stredovekej symboliky čísel. Architektúru kostola tvorí hlavná loď s dvomi bočnými loďami, ktoré sú od hlavnej lode predelené piliermi. Hlavná loď prevyšuje bočné lode, je uzatvorená presbytériom, kde sa nachádza hlavný oltár. Rozmery kostola a jednotlivých architektonických prvkov sa nachádzajú v tabuľke č. 1 Kostol v číslach.

Po skončení stavebných prác v 15. storočí sa pozornosť mešťanov zamerala na výzdobu interiéru kostola. Najcennejšie diela v kostole vznikli v prvej štvrtine 16. storočia. Ide o hlavný oltár a bočné oltáre, ktoré postupne naplňali interier kostola. Oltáre sú prácou jednotlivcov, celých cechov i bratstiev. Nový hlavný oltár bol veľkolepý svojou kompozíciou, leskom a nádherou. Kronikár Gašpar Haine zaznamenal správu o oltári slovami: „K novému dielu prikočili Levočania až na prelome 16. storočia a súdiac podľa vykonanej práce, nešetřili finančnými prostriedkami na dôstojnú reprezentáciu mesta“ (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 36). Do kostola sa okrem oltárov dostal aj nový organ, dodnes využívaná krstiteľnica a drevená kazateľnica. Do roku 1674 patril kostol evanjelikom, ale v rámci rekatolizácie bol pridelený katolíkom, ktorí ho začali nanovo zariaďovať. Koncom 17. storočia sa na prázdne miesta zničených oltárov umiestnili barokové diela. Kostol je od roku 1710 v správe katolíkov.

Kostol sv. Jakuba oplýva bohatstvom vzácných oltárov. Najznámejší a najslávnejší je hlavný oltár. Interier kostola tvoria ďalšie nemenej vzácne bočné oltáre, ktoré svojím umeleckým prevedením reprezentujú gotický, renesančný a barokový sloh (15. – 17. storočie). Najstaršie z oltárov vznikali v rezbárskej dielni pracujúcej v meste ešte pred príchodom a po príchode Majstra Pavla. V najväčšom počte sú zastúpené oltáre z obdobia renesancie.

Z historických záznamov vyplýva, že v Kostole sv. Jakuba sa nezachoval pôvodný počet oltárov, aký tu existoval v stredoveku. Na Slovensku a v strednej Európe sa zachovalo pomerne málo kompletných gotických tabuľových oltárov. Mnohé boli poškodené červotočmi a požiarom, zanikli počas reformácie alebo museli ustúpiť barokovým oltárom.

Majster Pavol z Levoče

Najvýznamnejšou osobnosťou Levoče je Majster Pavol. Bol talentovaný rezbár, sochár a maliar. V stredoveku sa o jeho živote a tvorbe nedochovalo veľa archívnych záznamov. Dôveryhodné historické záznamy o Majstrovi Pavlovi pochádzajú zo začiatku 16. storočia. Pramene k vytvoreniu jeho bibliografie zozbieral archívár a znalec levočskej histórie I. Chalupecký (1969, 1975, 1978).

Predpokladáme, že sa narodil okolo roku 1475. Odkiaľ Majster Pavol pochádzal sa zatiaľ nezistilo, ale jeho príchod na Spiš sa datuje do roku 1500. Do Levoče prišiel asi koncom 15. storočia, prípadne na začiatku 16. storočia. Archívne pramene ho evidujú ako „Paul Sniczer“, „Paulus Sculptor“ alebo „Paul Schnitzer“. Počiatky jeho rezbárskej aktivity sa spájajú s mestom Krakov. V jeho tvorbe je viditeľný vplyv nemeckého umeleckého prostredia a tiež holandského maliarstva. Predpokladá sa, že s najväčšou pravdepodobnosťou bol odchovancom norimberského sochára Víta Stwosza (Veit Stoss). Od roku 1542 sa v daňových dokladoch spomína už iba jeho vdova (Chalupecký, 1978, s. 110).

Všetky diela pripisované jemu alebo jeho dielni sú diela s náboženskou tematikou. Dominujú predovšetkým oltáre a sochy (v Prešove, Spišskej Sobote, Banskej Bystrici). Najvýznamnejším dielom Majstra Pavla je hlavný oltár v Kostole svätého Jakuba v Levoči. Mesto si vybralo práve jeho za tvorcu hlavného oltára, čo svedčí o tom, že Majster Pavol bol v Levoči známy o niečo skôr, než tu začal realizovať svoje najvýznamnejšie diela.

Hlavný oltár sv. Jakuba St. Apoštola v Kostole sv. Jakuba v Levoči

V každom katolíckom kostole je prostriedkom kultu oltár. Kostoly v stredoveku okrem hlavného oltára zdobili aj bočné oltáre. Gotický oltár tvorí menza (miesto, na ktorom sa koná obeta), archa (oltárna skriňa) a predela (medzičlánok medzi oltárnym miestom – stolom a oltárnou skriňou). Hlavná obsahová a výtvarná časť oltárov sa sústredila na oltárnu skriňu. Na skriňu sa pripievňovali krídla, ktoré sa dali zatvárať. Krídla boli zdobené, z jednej aj z oboch strán boli pomalované, alebo z jednej strany doplnené reliéfmi. V období gotiky pri výrobe oltárov bol práve rezbár hlavným majstrom, keďže na oltároch prevažovali rezbárske diela.

Hlavný oltár sv. Jakuba St. Apoštola v Levoči je najvyšším gotickým oltárom na svete. Zaplňa celý priestor presbytéria, s architektúrou vytvára harmonický celok, dotvára ju. Vznikol v dielni Majstra Pavla z Levoče okolo rokov 1508 – 1510. Nepomalovaný a nepozlátý bol do roku 1517, kedy ho majster dokončil. Hlavný oltár sv. Jakuba radíme k typu gotického triptychu (trojdielny umelecký výtvar), skladajúceho sa z archy, pevných postranníc po bokoch archy, fixných krídel a dvoch pohyblivých krídel (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 36).

Hlavný oltár sv. Jakuba je unikátny z niekoľkých dôvodov:

- Majster Pavol dokonale ovládal geometrickú harmóniu gotickej architektúry. Oltár pôsobí vyvážene, harmonicky. Autor uplatnil zákon triangulácie, trichotomického členenia. Jednotlivé časti majú svoje presne určené miesto, sú komponované podľa sústavy kružníc a trojuholníkov.
- Obdivuhodná je celá kompozícia oltára (farebná a svetelná skladba) a rozmery jednotlivých častí (pozri tabuľka č. 2 Hlavný oltár v číslach).
- Na oltári spolupracovali viacerí vynikajúci umelci. Majster Pavol oltár navrhol a zhotovil hlavné sochy. Na profesionálnej úrovni boli aj maliari tabuľových obrazov, maliari, ktorí oltár pozlacovali a aj tovariši, ktorí vyrezávali jemnú ornamentiku.
- Majster Pavol prevzal sochy dvanástich apoštolov z prvého hlavného oltára na terajší hlavný oltár. „Identifikácia sôch dvanástich apoštolov, začlenených do fialového nadstavca oltára Majstra Pavla, umožňuje zrekonštruovať podobu pôvodného gotického oltára. Bolo už prv známe, že tieto sochy tvoria samostatný ucelený cyklus a sú staršie, než dnešný hlavný oltár“ (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 137).
- Základom ikonografie otvoreného oltáru sú apoštoli vytvárajúci uzavretý ikonografický program: Apoštoli v strede s Kristom sedia za stolom, na ktorom sa nachádza misa s baránkom. Dramatickú chvíľu poslednej večere znázorňuje okamih, keď Kristus vyslovil tragické slová: „Veru vám hovorím, že jeden z vás ma zradí“ (Mt 26, 21). Tento konflikt sa obmedzuje iba na Krista a Judáša, ostatní apoštoli sa na ňom nezúčastňujú. Majster Pavol všetky plastiky vyrezal ako plošné reliéfy, ktorým ilúziu skutočnej telesnosti dáva iba svetlo a tieň. Je možné rozlíšiť len niekoľko postáv, napríklad Krista, apoštolov Jána, Petra, Jakuba Staršieho a Judáša. Scéna je podaná už v renesančnom duchu a Kristove slová vnímajú iba dvaja apoštoli: Peter, ktorý sedí vedľa Krista, a Judáš, ktorému boli slová adresované. Ostatní apoštoli sa navzájom bavia, jedia a pijú, rozprávajú sa. Majster Pavol túto, pre kresťanov významnú scénu, zasadil decentne do úzadia. Je zrejmé, že viac ako prostrediu deja sa venuje postavám. „Jedným zo zdrojov, z ktorých Majster Pavol čerpal inšpiráciu pre Poslednú večeru, boli pašiové hry“ (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 44).
- Ikonografia apoštolov pokračuje na zatvorených krídlach oltára maľbami. Majster bol inšpirovaný pašiovým cyklom od Lucasa Cranacha a pašiovým cyklom od Schäufeleina (Homolka, 1964, s. 91). Osem tabuľových maľieb je situovaných v dvoch vodorovných radoch. Výjavy na nich postupujú zľava doprava. V hornom rade sú obrazy: V Getsemanskej záhrade, Bičovanie, Korunovanie trní, Ecce homo. V dolnom rade pokračuje cyklus ďalšími štyrmi obrazmi, a to: Kristus pred Pilátom, Kristus padá pod krížom, Ukrižovanie a Zmŕtvychvstanie.

- Dej pokračuje na vnútornej strane pohyblivých krídel oltára. Majster zachytil dej reliéfne a tvoria ho výjavy zo života apoštolov. V scéne Rozoslania apoštolov do sveta Majster Pavol použil ako predlohu prírodu Mariánskej hory, ktorá sa vypína nad Levočou. Dej pokračuje scénami, ktoré zachytávajú Sťatie sv. Jakuba v Jeruzaleme, Mučenie sv. Jána varením v oleji a jeho víziu pri písaní Apokalypsy na ostrove Patmos.
- Predpokladá sa, že reliéfy na oltári nie sú dielom jedného autora, nakoľko nedosahujú rovnakú umeleckú kvalitu. Pracoval na nich Majster Pavol a niekoľko učňov z jeho dielne. Majster navrhol kompozíciu všetkých štyroch reliéfov. Na reliéfoch Sťatie sv. Jakuba a Mučenie sv. Jána sa jeho účasť na výrobe prejavuje zreteľne. Reliéf Mučenie sv. Jána je pravdepodobne z veľkej časti vlastnoručným dielom Majstra Pavla. Nasvedčuje tomu kvalita a jemnosť rezbárskeho spracovania.

Pozoruhodná je aj miera realizmu, ktorá sa prejavuje vo vypracovaných detailoch – napr. skicovite načrtnutá a skvele charakterizovaná skupina ľudí pred mestom v pozadí, hlava sv. Jána (Homolka, 1964, s. 76).

- Dej vrcholí hlavnými sochami v oltárnej skrini. Kompozíciu tvoria tri veľké sochy, postavy v nadživotnej veľkosti: sv. Jakub Starší, Panna Mária a sv. Ján Evanjelista.
- Madona s dieťaťom v náručí stojí v oltárnej skrini na polmesiaci. Madonu predstavuje krásna žena v zrelom veku. Má jemné črty tváre, nežný pohľad, splyvajúce dlhé vlasy a štíhlu postavu, ktorú zdôrazňuje riasenie jej pláštá. „Madona s Ježiškom je vyobrazená s anjelmi, nad hlavou jej držia korunu, ktorá ju charakterizuje ako Regina coeli – Kráľovná nebies (Hall, 1991, s. 329). Ježiško sedí v jej ľavej ruke, pravou rukou žehná a v ľavej drží jablko.
- Jána Evanjelistu zobrazuje Majster Pavol ako mladého apoštola so ženskými rysmi v tvári, vlnitými vlasmi bez brady, v ruke držiac kalich s vychádzajúcim hadom.
- Hlavná postava, patrón kostola sv. Jakub, je znázornený ako živý človek. Majster Pavol zobrazuje Jakuba Staršieho ako pútnika, postaršieho muža s červenou tvárou, hustou bradou, hnedými vlasmi. Apoštol akoby vykročoval a chcel niečo povedať Madone. V ruke drží pútnickú palicu a klobúk s jeho atribútom – mušľou. Mušľa je predmet priradovaný ako poznávací znak. „Mušľa sa stala znakom označujúcim pútnika ku hrobu Jakuba Staršieho v Compostele v Španielsku a je známe, že bola používaná od začiatku 12. storočia. Stala sa preto atribútom svätca samého a je často používaná v renesančnom a neskoršom období k označeniu pútnika vôbec“ (Hall, 1991, s. 287).
- Mnoho legiend pochádzajúcich zo stredoveku rozpráva o misijnej ceste Jakuba Staršieho do Španielska a o jeho pochovaní v Compostele. Compostela sa stala jedným z veľkých stredísk kresťanského putovania. Hlavným prameňom inšpi-

rácie pre umelcov (najmä španielskych) bola skôr legenda ako Biblia. Jakub sa objavuje v troch výrazných typoch:

- 1) Jakub ako apoštol. Je zobrazovaný v stredných rokoch, s riedkou bradou, hnedými alebo tmavými splývajúcimi vlasmi na spôsob Krista. Drží mučenícky meč. V neskoršom období je v umení znázornený s pútnickou palicou v ruke.
 - 2) Jakub ako pútnik (od 13. storočia). Má na sebe pútnický klobúk so širokou strechou a plášť. Na palici alebo na ramene mu visí vak. Jeho atribút – mušľa sa objavuje na jeho klobúku, plášti alebo na vaku.
 - 3) Jakub ako rytier a svätý patrón Španielska. Jakub sedí na koni, je oblečený ako pútnik alebo je v brnení (Hall, 1991, s. 182).
- Zaujímavá je aj symbolika jednotlivých dekoratívnych prvkov, ornamentov, znakov, farieb a detailov.
 - Oltár je pozoruhodný aj z technického hľadiska. Majster vyrezal skupiny dvoch alebo troch apoštolov z jedného kusa dreva. Hlavným materiálom je lipové drevo. Pri výzdobe oltára je použitá polychrómia, malba temperami, zlátenie dreva a vkladanie prvkov zo skla a plechu.
 - Oltár je zakončený nadstavcom, fialovým štítom. Štít podčiarkuje základnú vertikálnu orientáciu gotiky. Nadstavec oltára Majster Pavol zaplnil bohatými ozdobnými fialami, kvetmi, krabmi, vimperkami a baldachýnmi. V nadstavci sú umiestené malé drevené sošky, miniatúry zobrazujúce cirkevných otcov, ako sv. Augustína, Ambróza, Hieronyma a Gregora Veľkého. Sošky symbolizujú učenie cirkvi sprostredkované apoštolmi a kresťanské tradície (Dlugoš – Jiroušek, 2004, s. 48).
 - Predpokladá sa, že Majster Pavol dal apoštolovi sv. Ondrejovi svoju vlastnú podobu.

Podľa legendy: „Majster Pavol sedí na oltári po pravej ruke sv. Jakuba“ (Chalupecký, 1975, s. 153). „S touto teóriou prišli bratia Kotrbovci, ktorí oltár v 60. rokoch minulého storočia reštaurovali. Je veľmi pravdepodobné, že mali pravdu. Takže nevieme odkiaľ k nám prišiel, ani kde je jeho hrob. Vieme však ako vyzeral. Na oltári pravdepodobne stvárnjuje sv. Ondreja“ (Novotný, 2013, s. 2).

Záver

Hlavný oltár sv. Jakuba v Levoči je dielom zrelého umelca. Majster Pavol nám zanechal geniálne, nadčasové, nenahraditeľné diela. Svojimi ikonografiami biblických tém poskytol mnoho formálnych podnetov. Základnými znakmi jeho tvorby sú vzťahy medzi figúrou a jej prostredím. Novátorsky pristupuje k účinkom svetla a tieňa v kompozícii. Ilúziu skutočnej telesnosti figúr vyjadruje drapériou (naria-

sená látka na odeve postáv). Ďalšími typickými znakmi sú miera realizmu, jemne vypracované črty tváre a šikmé oči na plastikách.

Kostol sv. Jakuba v Levoči je množstvom a kvalitou svojich stredovekých oltárov európskou i svetovou raritou. Hlavný oltár prežil na svojom mieste vyše 500 rokov. Drevený oltár nezničil ani oheň, ani škodcovia. Pritom je známe, že kostol viackrát zasiahol požiar, ohrozovali ho vojny a povstania, vážne ho poškodili čer-votoče.

Na Spiši nájdeme mnoho kostolov so vzácnymi gotickými tabuľovými oltármi, a to väčšinou na pôvodných miestach, pre ktoré boli vytvorené. V. a F. Kotrba sa vyjadrujú o tejto oblasti ako o „svetovom múzeu gotického umenia a oltárov“ (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 37). Interiér kostola po historickej i umeleckej stránke patrí k špičkovým kolekciami a radí sa medzi najvzácnejšie pamiatky svojho druhu v Európe.

Kostol sv. Jakuba v Levoči bol opravovaný v rokoch 1654, 1752, 1861, 1954 a posledné reštaurovanie bolo dokončené na začiatku roku 2015.

Literatúra

- DLUGOŠ, F. – JIROUŠEK, L. *Chrám sv. Jakuba v Levoči*. 2004. Prešov: Polygraf print spol. s r. o., 98 s. ISBN 80-968534-9-X.
- HALL, J. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. 517 s. ISBN 80-204-0205-5.
- HOMOLKA, J. *Majster Pavol z Levoče – tvorca vrcholného diela slovenskej neskorej gotiky*. Bratislava: Tatran, 1964. 364 s.
- CHALUPECKÝ, I. *Dejiny Levoče*. 2. diel. Košice: Východoslovenské vyd. URBS, 1975. 515 s.
- CHALUPECKÝ, I. Historické doklady o Majstovi Pavlovi z Levoče. In: *Monumentorum – Ochrana pamiatok*. Bratislava: Pallas pre SÚPSOP, 1969, č. 5, s. 44 – 53.
- CHALUPECKÝ, I. Rezbár Pavol z Levoče, jeho prostredie a rodina. In: *Biografické štúdie*. Martin, 1978, č. 7, s. 109 – 129.
- KOTRBA, V. – KOTRBA, F. *Levočský oltár majstra Pavla*. Bratislava: Tvar. 1955. 180 s.
- NOVOTNÝ, P. *Odhalenie doteraz neznámej podobizne: Majster Pavol sa ukryl medzi apoštolov!* [online]. 2013. [cit. 2016-08-28]. Dostupné na internete: <http://www.cas.sk/clanok/252838/odhalenie-doteraz-neznamej-podobizne-majster-pavol-sa-ukryl-medzi-apostolov.html>.
- SPALEKOVÁ, E. – NOVOTNÁ, M. *Reštaurátorská tvorba 1995 – 2000 Oblastného reštaurátorského ateliéru v Levoči*. 2001. Kuriér plus Reklama, spol. s r. o., 129 s. ISBN 80-85167-10-7.

Kontakt

PaedDr. Lehoťáková Eva, PhD.
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Slovenská republika
elehotakova@ukf.sk

Prílohy

Tabuľka č. 1 Kostol v číslach (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 173)

KOSTOL V ČÍSLACH					
	Rozmery				Počet
	výška	šírka	dĺžka	hrúbka	
kostol	19,23 m	26,94 m	46,80 m		
hlavná loď	19,23 m	9,75 m	40,50 m		
severná bočná loď	15 m	7,30 m			
južná bočná loď	15 m	6,46 m			
piliere	9,50 m			1,80 m	12 ks
oltáre					18 ks
malby					5 ks
epitafy					40 ks
sochy					7 ks
piety					1 ks
pastofórium	14,60 m				3 ks
orgán					2 ks
vitráže					3 ks
portály					5 ks
kostolná veža	75 m				

Tabuľka č. 2 Hlavný oltár v číslach (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 173)

HLAVNÝ OLTÁR V ČÍSLACH					
	Rozmery				Počet
	výška	šírka	hrúbka	váha	
oltár	18,62 m	6,27 m			
archa	4,33 m	2,60 m			
predela	1,68 m	3,41 m	0,70 m		
fiálový nadstavec	10,74 m	2,60 m			

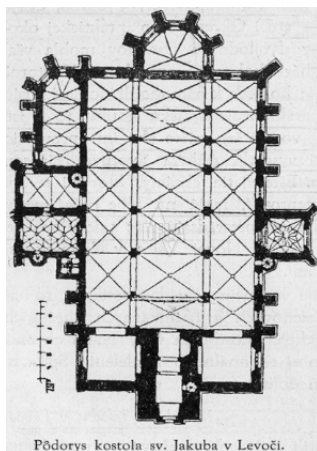
menza (oltárny stôl)	1,87 m				
reliéfy	1,86 m	1,10 m	0,15 m		4 ks
Posledná večera	0,60 m	2,60 m			
tabuľové maľby	1,95 m	1,10 m	0,15 m		8 ks
Madona s Ježiškom	2,47 m			168 kg	
Ján Evanjelista	2,30 m			110 kg	
Jakub Starší	2,32 m			115 kg	
sochy cirkevných učiteľov	0,21 m				4 ks
sochy apoštolov					12 ks

Tabuľka č. 3 Kostol sv. Jakub v Levoči – oltáre (Kotrba – Kotrba, 1955, s. 174)

ZOZNAM OLTÁROV
Hlavný oltár sv. Jakuba St. Apoštola
Oltár sv. Jánov
Oltár sv. Anny
Oltár sv. Petra a Pavla
Oltár sv. Mikuláša
Oltár sv. Kataríny
Oltár sv. Michala Archanjela
Oltár 14 pomocníkov v núdzi
Oltár Dobrého pastiera
Oltár Panny Márie Snežnej
Oltár Narodenia Pána
Oltár Vir dolorum – Mateja Korvína
Oltár dvoch Márií
Oltár Vianočnej predely
Oltár sv. Alžbety Durínskej
Oltár Panny Márie Loretánskej
Oltár sv. Jána Nepomuckého
Oltárik sv. Kataríny z Vyšných Repáš

Obr. 1 *Kostol sv. Jakuba v Levoči* (<http://chramsvjakuba.sk/chram-sv-jakuba.jpg>)

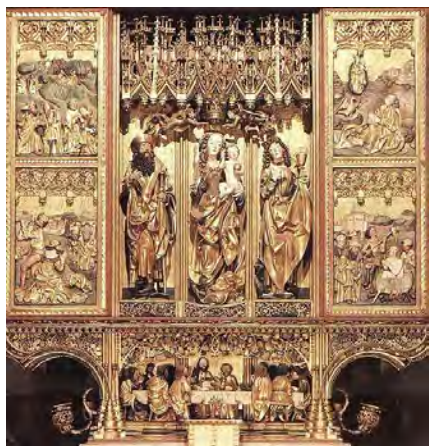
Obr. 2 *Pôdorys Kostola sv. Jakuba* (<http://chramsvjakuba.sk/architektura/architekturam.jpg>)

Obr. 3 *Hlavný oltár sv. Jakuba s otvorenými krídlami I.* (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakubam.jpg>)

Obr. 4 *Hlavný oltár – súsošie, detail* (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba04v.jpg>)

Obr. 5 Hlavný oltár sv. Jakuba s otvorenými krídlami II. (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba04v.jpg>)

Obr. 6 Hlavný oltár – sv. Jakub, patrón kostola, detail (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba04v.jpg>)

Obr. 7 Hlavný oltár – Posledná večera z predely (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakubam.jpg>)

Obr. 8 Judáš a Jakub z Poslednej večere, detail
<http://www.cas.sk/clanok/252838/odhalenie-doteraz-neznamej-podobizne-majster-pavol-sa-ukryl-medzi-apostolov.html>

Obr. 9 Hlavný oltár sv. Jakuba so zatvorenými krídlami I. (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba07v.jpg>)

Obr. 10 Hlavný oltár sv. Jakuba so zatvorenými krídlami II. (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba07v.jpg>)

Obr. 11 *Státie sv. Jakuba – reliéf z krídla Hlavného oltára, detail* (<http://chramsvjakuba.sk/oltare/hosjakuba/hosjakuba07v.jpg>)

Obr. 12 *Kriedový nápis na zadnej stene Hlavného oltára sv. Jakuba* (Spaleková, E.; Novotná, M. 2001, s. 122)

Obr. 13 *Dom Majstra Pavla v Levoči* (autor-ská fotografia)

Obr. 14 *Autoportrét (?) Majstra Pavla z Levoče* (Spaleková – Novotná, 2001, s. 112)

KÓDEX CALIXTINUS. VÝZNAM SANTIAGA DE COMPOSTELA V DEJINÁCH HUDBY

CODEX CALIXTINUS. THE MEANING OF SANTIAGO DE COMPOSTELA IN HISTORY OF MUSIC

Katarína Džunková

Abstract: *The name of the pilgrimage location of Santiago de Compostela is associated with a legend and still is considered a well known and popular site of the religion. In connection with the St. James' pilgrimage it is important to note that the spiritual aim of the journey is not to show respect for James the Apostle himself, but for Jesus Christ. The paper deals with the importance of Codex Calixtinus, a manuscript dated to 12th century, preserved in the Cathedral of St. James. The codex consists of 225 sheets and a copy of this Code was made up in Catalonia. Historian Antonio López Ferreiro discovered this long forgotten manuscript in the Cathedral of St. James in the second half of 19th century. Its importance is proved by the fact that since 1993 the Code, along with other cultural elements pilgrimage to Santiago, is included in the UNESCO World Heritage List.*

Keywords: *Santiago de Compostela, Codex Calixtinus, Cathedral of St. James, Manuscript.*

Keď mal podľa legendy roku 814 pustovník Pelagius sen, že sa neďaleko jeho pustovne na severe Pyrenejského polostrova nachádzajú ostatky svätého Jakuba, uvidel nad poľom žiarif hviezdzu, nie nepodobnú tej betlehemskej. Práve podľa hviezdy ukazujúcej na miesto s uloženými relikviami apoštola dostala svoje meno Compostela. Vraj „*Campus stellae*“ – hviezdne pole.

Dodnes má Santiago „hviezdne“ postavenie medzi pútnickými miestami sveta. Považujeme ho za centrum pútnictva. Pristavme sa však práve pri slove centrum.

Bolo by chybou zaoberať sa fenoménom putovania v románskej Európe bez pochopenia, prečo vzniklo a prečo sa okolo neho rozvinula jedinečná kultúra. Cieľom úcty vzdávanej sv. Jakubovi nie je Jakub samotný. Veď chudobný Zebedejov syn by sám o sebe nebol ničím, keby nebolo Krista. Nejde tu teda o samotného apoštola, ale o príčinu, prečo bol apoštolom. Centrom tejto fascinujúcej stredovekej úcty je Kristus. Ľudia si dávno uvedomovali, že ich existencia by bola príliš beznádejná,

keby nemala niečo, čo ju presahuje, niekoho, pred kým by sa mohla skloniť. Práve z tejto úcty k Bohu vznikol kult, teda kultúra, poznanie i umenie, fascinujúce chrámy, dokonalé umelecké diela, architektúra, sochárstvo, básnictvo, maliarstvo, zlatníctvo, rezbárstvo, hudba... Všetko, aby slúžilo na väčšiu slávu Božiu. Tento účel spĺňala prednostne liturgia a liturgická hudba.

Preto Kódex Calixtinus, znamenitý rukopis z 12. storočia uchovávaný v Katedrále sv. Jakuba, obsahoval aj notácie, ktoré majú pre dejiny európskej hudby osobitý význam. Stretávame sa pri ňom aj s názvom *Liber Sancti Iacobi*, hoci nejde o dva totožné pojmy. Kým Kódex Calixtinus predstavuje konkrétny manuskript uložený v Katedrále sv. Jakuba, termínom *Liber Sancti Iacobi* sa označujú jeho kópie s variabilným obsahom.

Kódex Calixtinus patrí k stredovekým rukopisným antológiám. Zaradoval sa medzi „pseudo-kalixtiká“, diela pripisované pápežovi Kalixtovi II. (1065 – 1124). Jeho skutočný autor alebo zostavovateľ je však neznámy. Niektorí pripisujú jeho autorstvo francúzskemu mníchovi, učencovi a pútnikovi Aymericovi Picaudovi (12. st.). Kódex pozostáva z piatich kníh a dvoch apendixov. Knihy sa vzťahujú ku svätému Jakubovi, ich žánre tvoria kázne, správy o zázrakoch, liturgické texty k sviatku sv. Jakuba, popisy trasy púte spolu s miestnymi zvyklosťami a notové zápisy. Kódex tvorí 225 obojstranne popísaných listov veľkosti 295 x 214 milimetrov s textom usporiadaným do jedného stĺpca v rozsahu 34 riadkov na stranu. Jednotlivé knihy vznikali pravdepodobne nezávisle od seba. Do akejsi „encyklopédie“ putovania a kultu sv. Jakuba boli spojené pred rokom 1173, z ktorého pochádza prvá kópia kódexu vyhotovená pre kláštor Santa Maria de Ripoll v Katalánsku. Obdobne ako mnohé rukopisy, i kódex ležal dlhé storočia zabudnutý v archíve Katedrály sv. Jakuba, až kým ho v druhej polovici 19. storočia znovu objavil kanonik a historik Antonio López Ferreiro. Znami sú aj jeho ďalší objavitelia a propagátori, jezuiti Fidel Fita a Aureliano Fernández Guerra. Roku 1880 vo svojej knihe o ceste do Santiaga uverejnili rozsiahly popis kódexu, prepísali niektoré jeho texty a poskytli fotografie notácií hymnov *Dum pater familias* a *Ad honorem Regis summi*. Do modernej notácie boli niektoré hymny prevedené roku 1882 a spievali sa znovu v Katedrále sv. Jakuba na sviatok jej patróna prvýkrát od stredoveku. Kódex bol publikovaný roku 1944 spolu s muzikologickou štúdiou. Tým sa však osud vzácneho kódexu nekončí. Roku 2011 kódex z katedrály ukradol miestny elektrikár. Po namáhanom pátraní sa rukopis podarilo nájsť roku 2012 v jeho garáži v plastovom vrecku na odpadky. Zároveň našla polícia na okolí ďalšie odcudzené stredoveké predmety sakrálneho charakteru. Zlodej bol odsúdený na desať rokov väzenia a vzácny manuskript podrobený ešte väčšej ochrane. Od roku 1993 je kódex spolu s ostatnými kultúrnymi prvkami púte do Santiaga zaradený na zoznam svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Prvá kniha tvorí takmer polovicu kódexu a obsahuje kázne o svätom Jakubovi a dva opisy jeho martýrstva. Nachádzame tam dve oficiá: na sviatok sv. Jakuba

25. júla a na vigíliu sviatku 24. júla; propriá svätých omší: na sviatok sv. Jakuba 25. júla, na deň vigílie sviatku 24. júla, ako aj svätú omšu na sviatok prenesenia ostatkov sv. Jakuba do Galície 30. decembra a na sviatok zázrakov sv. Jakuba 3. októbra. Cirkevné hodinky a propriá sv. omší obsahujú hudobnú notáciu. Na záver knihy je umiestnených ešte niekoľko notácií gregoriánskeho chorálu, medzi nimi i tzv. *Misa farcida* priradená biskupovi z Chartres Fulbertovi. Druhá kniha je hagiografickým svedectvom o 22 zázrakoch sv. Jakuba za jeho života i po smrti. Svedkami zázrakov boli často pútnici. Tretia, a zároveň najkratšia kniha opisuje prenesenie telesných ostatkov svätca z Jeruzalema do Galície. Štvrtá kniha opisuje príchod Karla Veľkého do Španielska, historické udalosti a kráľov sen, keď sa mu zjavil svätý Jakub a prikázal mu oslobodiť jeho hrob od maurskej nadvlády. Kráľ mal na ceste k Jakubovmu hrobu nasledovať Mliečnu cestu. Preto sa doposiaľ hovorí ceste do Santiaga de Compostela aj Mliečna cesta. Z tejto legendy pramení aj úcta k svätému Jakobovi ako bojovníkovi proti moslimskej okupácii Španielska. Piata kniha predstavuje sprievodcu pre pútnikov, informujúc o zastaveniach, relikviároch a sanktuáriách nachádzajúcich sa po ceste. Varuje aj pred nechutnými pokrmami či obchodníkmi, ktorým by sa pútnici mali vyhýbať. Kniha je cenným svedectvom o živote stredovekých pútnikov. Opisuje taktiež súdobé mesto a jeho katedrálu.

Z muzikologického hľadiska si však najväčšiu pozornosť zasluhuje prvá kniha a dva apendixy kódexu. Práve prvý apendix totiž obsahuje hymnus *Congaudeant catholici* (Nech sa spolu radujú katolíci), ktorý predstavuje prvý zápis európskeho trojhlasu.

Aby sme však pochopili význam svätajakubského kódexu, pozrime sa na históriu európskej polyfónie. Vznikla v dobe gregoriánskeho chorálu, z ktorého sa vyvinula európska hudba i európska notácia, ako ju poznáme dnes. Podľa tradície už existujúce liturgické spevy v 6. storočí zozbieral a roztriedil pápež Gregor Veľký. Korene daných spevov siahajú ešte k hebrejským psalmódiám a ranej východnej kresťanskej kultúre. V monumentálnom jednohlase chorálu nejde o vyjadrenie osobných emócií ani afektu, aký poznáme zo súčasnej hudby. Jeho úlohou je harmonizovať ľudskú dušu a pozdvihnúť ju k Bohu. Práve preto je pre tento spev príznačné, že v ňom jednotlivec nemá miesto. Chorál neposkytuje priestor na osobné prezentovanie sa.

Podľa belgického muzikológa Paula Collaera (1891 – 1989) existujú tri ohniská vzniku viachlasu: 1.) európske Stredomorie, 2.) čierna Afrika a 3.) Indonézia a Oceánia. Nemecký etnomuzikológ Marius Schneider (1903 – 1982) nachádzal spoločné črty viachlasu z oblasti Indonézie cez Afganistan a Kaukaz až po Strednú Európu. V európskej tradícii nachádzame prvý dvojzvuk – diafóniu v technike *organum* používanej v 9. – 12. storočí. Organum vzniklo v ranom stredoveku práve počas hudobnej praxe gregoriánskeho chorálu. Jeho základom bol vedúci hlas *vox principalis*, ku ktorému sa pridával druhý hlas *vox organalis*. Nešlo o oslabe-

nie prvého hlasu, ale, naopak, o zhustenie výpovede. Prvým dokladom európskeho dvojhlasu je traktát z 9. storočia *Musica enchiridias*, akási „príručka hudby“. Išlo o prevažne paralelný pohyb hlasov v kvintovom či kvartovom rozstupe, pričom oba hlasy vychádzali z rovnakého tónu a na konci spevu sa aj do rovnakého tónu vracali. Niektorí považovali túto prax za narušenie gregoriánskeho chorálu, jednohlas si však aj tak naďalej zachoval svoju dominantnú pozíciu. Väčším hudobným experimentom sa dávala príležitosť len počas výnimočných cirkevných udalostí. Stredoveké organum definoval hudobný génius, benediktínsky mních Guido z Arezza (991/992 – 1050), ktorý mal významný podiel na zdokonalení európskej notácie. Písal o ňom taktiež i filozof a teológ Ján Scotus (810/815 – 877). Stredovekí učitelia pri otázke harmónie dospeli k záveru, že krása univerza spočíva v podivuhodnej harmónii podobného a nepodobného. Ide o známy princíp jednoty v mnohosti.

A práve v kontexte kultúry chorálneho dvojhlasu sa objavuje Kódex Calixtinus, ktorý zaznamenáva celkom až 22 polyfónií. Jeho prvá kniha obsahuje liturgie hodín, propriá svätých omší a ďalšie hudobné záznamy. Až na výnimky tu ide o jednohlasné spevy. V niektorých prípadoch sa podarilo určiť ich totožnosť s notáciami z rôznych francúzskych kláštorov. Vzácnosť však predstavuje prvý appendix kódexu. Obsahuje výlučne dvojhlas (z nich spomeňme benedicamus *Vox nostra resonet* alebo responzorium *Dum esset salvator in monte* či tropované kyrie *Cunctipotens genitor Deus*). Notové záznamy obsahujú i možný menzúrovaný prejav – akoby slabikovaný spev po štvrtových notách. V prvom apendixe však nachádzame i trojhlasnú výnimku – hymnus *Congaudeant catholici*. *Benedicamus Congaudeant catholici*, teda záverečný spev na konci svätej omše klasického rímskeho rítu namiesto „Ite missa est“, je považovaný za prvú zapísanú trojhlasnú skladbu na svete. Podľa niektorých bádateľov bol tretí hlas len variantom druhého hlasu zapísaný súčasne na jednom liste, čo usudzujú podľa vznikajúcej disonancie. Dva hlasy sú zapísané čiernym atramentom, pričom tretí hlas je zaznačený atramentom červeným.

V každom prípade však ide o výnimočný exemplár hudobnej epochy paralelného organa (9. – 12. st.), ktoré neskôr nahradila epocha Notre-Dame (1150 – 1250), epocha Ars Antiqua (1250 – 1320) a epocha Ars Nova (1320 – 1420/30), ktorá už patrí do stredovekého „manierizmu“. Ale to sa už stredovek chýlil ku koncu.

Polyfonické benedicamus *Congaudeant catholici* zo sviatku sv. Jakuba je teda unikátnou ukážkou vyspelosti európskej hudby i dôležitosti sviatku svätého Jakuba, ktorého chceli na mieste chránenia jeho relikvií čo najďostojnejšie osláviť. Ak teda platí latinské príslovie *Vita homini peregrinatio est* – ľudský život je púť, aj vďaka gregoriánskemu chorálu môžeme povedať, že táto púť je – krásna.

Kontakt

Mgr. et Mgr. Katarína Džunková
Filologičeskij fakultet
Sankt-peterburgskij gosudarstvennyj universitet
Russia
katarina.dzunkova@seznam.cz

NITRA – KRIŽOVATKA CYRILOMETODSKEJ A SVÄTOJAKUBSKEJ CESTY POHĽADOM FILATELISTU VIRTUÁLNA PÚŤ DO COMPOSTELY NA POŠTOVÝCH ZNÁMKACH A SVÄTÝ JAKUB V PODANÍ UMELCOV

NITRA – A CROSSROAD OF THE PATH OF CYRIL AND METHODIUS
AND THE WAY OF ST. JAMES FROM THE PHILATELIST POINT OF VIEW
VIRTUAL PILGRIMAGE TO COMPOSTELA ON POSTAGE STAMPS AND SAINT
JAMES PERFORMED BY ARTISTS

Milan Šajgalík

Abstract: *Almost unbelievable, but a set of 160 selected postage stamps and other philatelic materials ordered in this presentation allows you to become familiar not only with the route itself, but also unique architectural works and sightseeing on the pilgrimage route to Santiago de Compostela. At the end of the paper, 15 post stamps are showing the Apostle St. James, depicted by various artists using a several displaying techniques.*

Keywords: *Jacobeo, Philately, Pilgrimage, Post Stamps, Santiago de Compostela.*

Posvätením pútnického bodu Svätajakubskej cesty, ktoré sa udialo práve v rámci tejto konferencie, sa Nitra stala križovatkou pútnických ciest. Na Slovensku máme aktuálne 156 pútnických miest (<http://www.putnickemiesta.sk/>). Čo sa týka pútnických ciest, Asociácia ich tam uvádza celkom sedem. V našom príspevku sa dotkneme trasy dvoch z nich – Cyrilometodskej a Svätajakubskej. Tej prvej iba okrajovo, aby sme v súlade s témou konferencie, naše filatelistické putovanie zamerali na Svätajakubskú cestu, ktorá je najstaršou pútnickou cestou v Európe. Svoju pozornosť sústredíme najmä na pozoruhodnosti nachádzajúce sa na záverečnej trase od francúzsko–španielskej hranice až do Compostely, ako ich zobrazili umelci na poštových známkach a pečiatkach. Najskôr si priblížme filateliu. Táto záľuba v poštových známkach môže mať rôzne podoby: od jednoduchého zbierania známok s určitým námetom (kvety, šport, umenie...), po vytváranie exponátov na propagačné či súťažné výstavy. Takéto hobby neraz prerastá do odbornej až bádateľskej činnosti. Zvláštnosťou známok je aj to, že môžu byť pripravené a vytlačené jednoduchou fotocestou alebo sú medzi nimi i jedinečné miniatúrne grafické die-

la – rytiny. Takéto ryté známky, vyrobené technológiou ocelotlače, sú predmetom osobitného záujmu zberateľov.

I. časť – KRIŽOVATKA V NITRE

Aká to zhoda okolností, keď miestom konania konferencie o Svätajakubskej ceste je Nitra, kde sa práve tieto dve pútnické cesty križujú. Bod ich stretnutia je pri prameni sv. Svorada, niekoľko krokov od jeho jaskyne, nad ktorou dominuje 400-ročný železný kríž z veže niekdajšieho nitrianskeho farského Kostola sv. Jakuba. Ten bod je v miestach prvého kláštora na našom území – v Nitre na Zobore, odkiaľ vyšli naši prví svätci sv. Svorad a sv. Benedikt. Slovenská vetva Cyrilometodskej cesty takto spája Skalku pri Trenčíne, miesto ich pôsobenia – najstaršie pútnické miesto na území Slovenska i Uhorska, s mestom Nitra, kde boli ich ostatky uložené na večný odpočinok. Táto cesta ďalej smeruje do Solúna, rodiska apoštolov a do Ríma, kde apoštoli dosiahli už pred 1 150 rokmi uzákonenie reči našich predkov za 4. liturgický jazyk a kde sv. Cyril aj zomrel. Naším filatelistickým púťovaním prostredníctvom poštových známok sa zoznámime jednak s časťou trasy Cyrilometodskej cesty, aby sme následne absolvovali celú avizovanú Svätajakubskú od nás až do Compostely.

Prvá známka (A) v tejto prezentácii predstavuje Nitru, impozantnú dominantu mesta – katedrálu na hrade práve z pohľadu, akým sme sa mohli kochať po obede, pri východe z jedálne a cestou do miesta konania tejto konferencie. V Nitre, ešte za života sv. Metoda (B), pápež zriadil biskupstvo, prvé v stredovýchodnej Európe. Pustovníkov z Nitry a Skalky – sv. Svorada a Benedikta (C), začali uctievať už zakrátko po ich smrti. Kanonizovaní boli pápežom Gregorom VII. v r. 1083. Pochovali ich na nitrianskom hrade, v biskupskom chráme (D), ktorý je v zoborskej listine (E) z roku 1111 označený ako Chrám sv. Emeráma, Svorada a Benedikta (F). Obaja sú patrónmi nitrianskej diecézy a sv. Svorad je patrónom mesta Nitry. Pôsobisko pustovníkov a miesto smrti sv. Benedikta – Skalka nad Váhom pri Trenčíne, sa stala najstarším pútnickým miestom na Slovensku a v Uhorsku (G, H). Už od 11. storočia sem prichádzajú pútnici vzdať úctu sv. Svoradovi a jeho žiakovi Benediktovi. Zaujímavá zhoda (v súvislosti s témou konferencie) je, že meno nitrianskeho biskupa, ktorý v r. 1224 na Skalke založil benediktínske opátstvo, je Jakub. Znamka s dominantami regionálnych centier (I) zobrazuje aj hrady Trenčín a Nitru, čím získavame obraz o lokalizácii a úseku trasy Cyrilo-metodskej pútnickej cesty, ktorá spája tieto dve miesta pôsobenia našich prvých svätcov. V Nitre sa križuje s Jakubskou pri prameni sv. Svorada a kláštore, mieste tradičného silvestrovského behu Nitranov (J). Najkrajšia poštová známka na svete za rok 2014 (K) pripomína našich apoštolov sv. Cyrila a Metoda, križovatku týchto dvoch pútnických ciest v Nitre. Nadchádzajúce 1150. výročie schválenia 4. liturgického jazyka sa odvíja od uda-

losti zobrazenej na freske z Baziliky sv. Klimenta v Ríme (v spodnej časti hárčeka, pod známkou): solúnskych bratov pred bránami mesta víta pápež Hadrián II. a zástupy Rimanov. Výjav vpravo predstavuje symbolické schválenie liturgických prekladov písaných hlaholikou: pápež ich položil na oltár chrámu Santa Maria Maggiore.

2. časť – IDEME DO COMPOSTELY

A teraz, dovoľujem si pozvať Vás na virtuálnu Svätajakubskú cestu prostredníctvom poštových známok – miniatúrnych umeleckých diel, ktorých obrazy nás prevedú až na koniec vtedajšieho sveta, do Galície, ku katedrále, kde sú podľa tradície uložené ostatky sv. Jakuba. Jeho hrob sa zakrátko stal pútnickým miestom. Prvá okázala púť do Compostely sa konala v r. 951 a viedol ju biskup z francúzskeho mesta Le Puy (s ktorým sa tiež zoznámime na známkach). Už okolo r. 1106 bol vydaný *Codex Calixtinus* – 5 kníh neobyčajného manuálu pre pútnikov, z ktorého sa čerpá dosiaľ. Svätajakubská cesta bola v roku 1993 zapísaná na zoznam svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. A v roku 2016 ju prešlo 277 915 pútnikov pochádzajúcich z viac ako 100 krajín.

Vydajme sa na virtuálnu pútnickú cestu do Santiago de Compostela, tretieho najdôležitejšieho pútnického miesta (po Jeruzaleme a Ríme), ktoré v roku 1985 bolo zapísané do Zoznamu nehmotného svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Pútnická trasa zo Slovenska meria 3 000 km, ale naše cestovanie sprostredkované známkami bude trvať iba niekoľko minút; teoreticky sa budeme pohybovať rýchlosťou okolo 15-tisíc km za hodinu, a pritom na chodidlách nebudeme mať žiadne otlaky. Skôr, než sa vydáme na cestu, ktorá na našom území začína v Levoči, nechajme sa nalákať pútnikom a vidinou cieľa. Španielska známka k svätému roku 2010 nám predstavuje siluetu pútnika s charakteristickou palicou, blížiaceho sa k vytúženému cieľu – katedrále Santiago de Compostela, ktorá dominuje na pozadí. Štylizované mušle zoradené do tvaru kríža nenechávajú nikoho na pochybách, čo propaguje (známka 1a). Šerosvit na známke napovedá, že pútnik je pred koncom dňa, na konci cesty. Známkou vydali ako samolepiacu a tiež vo verzii zúbkovanej, s klasickým lepidlom. Dva portréty – čelný pohľad a profil pútnika s mušľou na klobúku, ako ich vidí umelec (1b, c), nás nabádajú na Jakubskú cestu. Samotná bazilika v Compostele je na exkluzívnom číslovanom vydaní hárčeka z roku 2012, do ktorého zakomponovali poštovú známku zobrazujúcu sv. Jakuba (2a, b). Štylizovanú pútnickú palicu využil umelec pri riešení loga Jakubskej cesty na rok 1993 a 1999 (3). Známkou, vydaná k 40. výročiu Zväzu slovenských filatelistov (4), dáva predstavu o našej trase zo Slovenska (ktorého obrisy zviditeľnila lupa filatelistu), ktorá bude končiť až na severozápadnom cípe Iberského polostrova, čo bol v časoch života sv. Jakuba koniec známeho sveta – Finis terrae. Vykročme teda na našu špecifickú

púť v Levoči (5a, b). V pozadí sa črtá Chrám sv. Jakuba, ktorý ukrýva nielen jeho relikviu, ale aj najvyšší drevený oltár na svete (18,62 m), dielo Majstra Pavla z Levoče (1470 – 1542). Jedným z výjavov na tomto oltári je státie sv. Jakuba Staršieho. Majstrovský prepis tohto diela do miniatúrnej podoby vo forme rytiny na nasledujúcej poštovej známke (5c) s rozmermi 40 x 50 mm realizoval akad. mal. Martin Činovký. Pozoruhodnosťou je, že technika tlače, ktorú zvolil vydavateľ (Slovenská pošta) pre túto emisiu, je 5-farebná ocelotlač z plochých platní. To znamená, že rytec pripravil 5 samostatných ocelových platničiek rytiny, pre tlač každej farby inú rytinu. Na našom území sa nebudeme zdržiavať, zastavíme sa len pred vstupom Svätajakubskej cesty na územie Nitrianskeho samosprávneho kraja v Hronskom Beňadiku, v benediktínskom kláštore (6), ktorý patrí medzi naše najvýznamnejšie gotické stavebné pamiatky. Jeho zakladacia listina je datovaná rokom 1075. Pokračujeme do Nitry, mesta pod bájnym vrchom Zobor (7a), kde sa križuje s Cyrilometodskou pútnickou cestou. Styčný bod oboch ciest je na okraji areálu bývalého benediktínskeho kláštora (najstarší kláštor na Slovensku), pri prameni sv. Svorada. Novú sochu tohto svätca v areáli približuje príležitostná poštová pečiatka (7b). Ďalšia známka (8) s imaginárnymi portrétmi našich apoštolov a písmenom „A“ v troch abecedách má pripomenúť nielen križujúcu cestu. Ale aj to, že sme našli spoločný znak pre našich apoštolov sv. Cyrila a Metoda s apoštolom sv. Jakobom. Je to *písmo!* Traduje sa, že sv. Jakub priniesol do Galície písmo. A *hlaholiku*, písmo, ktorým sa dala výstižne zapísať reč našich predkov, priniesli práve oni. Skôr, než opustíme územie našej vlasti, pozrime si dôkladne jednu známku s geologickým námetom. V Národnej prírodnej rezervácii Devínska Kobyla, v lokalite Sandberg, v horninových zvyškoch treťohorného mora bolo nájdených 300 druhov skamenelín. Z nich sa na známku dostala práve hrebanatka (9), aká od stredoveku zdobí kolobúk sv. Jakuba. Na našej púti sa môžeme stretnúť s ďalšími pútnikmi (10a). Prechádzajúc Rakúsko a Švajčiarsko, sa zastavíme v kostoloch zasvätených sv. Jakobovi, ako je napr. Böheimkirchen (10b), kde nedávno oslávili 1000. výročie. Leží neďaleko kláštora St. Pölten, ktorý možno považovať za „materský“ kláštor zoborského kláštora v Nitre. Oba nesú patrocínium sv. Hipolyta. Švajčiarsko vydalo v roku 1944 známku (11) k jubileu krvavých bojov z 26. augusta 1444 pri nemocnici sv. Jakuba (St. Jacob an der Birs) iba 1 km od hradieb Bazileja. Živo ich opísal Aeneas Silvius Piccolomini, neskorší pápež Pius II. Zanechajme masakru a putujme do Compostely. Znáмка z r. 1981 predstavuje erb obce Uffikon (12) a pripomína tamojší farský Kostol sv. Jakuba. (Ak Vás navigácia privedie k obci Dagmersellen, ste na správnom mieste, lebo od 1. 1. 2007, po zlúčení s obcou Buchs, majú takýto nový názov.) V roku 2007 vydali sériu 4 známok „tradičné cesty“ a medzi nimi aj Via Jacobi (13). V pravom dolnom rohu poskytuje náčrt trasy, ktorá pokračuje do Francúzska. Francúzsko je popretkávané plejadou ciest sv. Jakuba. Dominanty štyroch hlavných vetiev spropagovala francúzska pošta aj na hárčekoch s poštovými známkami (14, 15, 16, 17). Skôr, než na polceste Francúzskom, sa musíme zastaviť v starom pútnickom meste

Le Puy en Velay (17a), čo znamená „Vztýčené v údolí“. Na sopečných vrškoch sa nad mestom týčia Kostol sv. Michala, hovoria mu „na ihle“, obrovská mariánska socha (vo vnútri so schodištom) a Katedrála Notre Dame (18a). Na katedrále (18b), ale aj ostatných miestnych stredovekých stavbách, vidieť vplyv maurskej architektúry. Čierna Madona z tamojšej katedrály stáročia priťahuje pútnikov z rôznych krajín. Po Svätajakubskej ceste sem prichádzajú pútnici, napr. z Nemecka a z opačného smeru zas pútnici zo Španielska. Bol to práve biskup z Le Puy, ktorý v roku 951 viedol pútnikov na prvú dokumentovanú púť odtiaľto do Santiaga de Compostela. Pozdĺž cesty vyrastali kostoly a kláštory. Veľkým zástancom púti a iniciátor compostelského svätého roku v 12. storočí bol pápež Calixt II. Podľa neho bol pomenovaný Codex Calixtinus, vydaný okolo r. 1140 (známka II v 3. časti). Ako autor tohto oficiálneho sprievodcu býva uvádzaný Aymeric Picaud, pápežov sekretár. Zapísal kázania, správy o zázrakoch, liturgické texty súvisiace s osobou sv. Jakuba, ale aj popis trasy, stavby, umelecké diela, ktoré je možné po ceste vidieť, zvyky miestnych obyvateľov... Piata kniha Kódexu je stále považovaná za vynikajúci zdroj aj pre moderných sprievodcov. Skôr než opustíme Francúzsko, nahliadnime do archívov a na historickú mapu západnej Európy s vyznačenými trasami Svätajakubskej cesty na kontinente (19). Cez Pyreneje pôjdeme trasou, ktorou postupoval aj Karol Veľký na pomoc astúrskemu kráľovi v boji proti Maurom (20). Posledným dôležitým miestom Jakubskej cesty na francúzskom území je (21) St. Jean Pied de Port (na odťažku výplatného stroja). Leží na úpätí Pyrenej, v nadmorskej výške 163 m a je tradičným východným miestom pútnikov na tejto (30-dňovej) 780 km dlhej *Camiño Frances* až do Santiaga. Znáмка „*Camiño de Santiago*“ nalepená na rovnomennej pohľadnici (22a) poskytuje peknú predstavu – slušný itinerár našej trasy španielskym územím od hraníc s Francúzskom spolu s pohľadmi na niektoré významné miesta po ceste. Hneď v 1. deň cesty je veľký nápor na sily pútnika. Zo St. Jean Pied de Port (21), ešte na území Francúzska, do Roncesvalles je len 24 km, ale trvá to 7 až 9 hodín. Prvých 20 km je stúpanie s prevýšením 900 m, potom nasledujú 4 km klesania až do Roncesvalles. Detail zo starého kartografického diela s náčrtom pútnických ciest v Španielsku prináša známka 22b vydaná 24. 7. 1971 k svätému roku Compostely. Propaguje svetové kultúrne dedičstvo UNESCO. Ako kontrapunkt pozrime modernú mapku pútnickej cesty na známke 22c z r. 1995, ktorou opäť pripomenuli svetové kultúrne dedičstvo kombináciou mapy a starej sochy pútnika pri ceste. Pútnik s palicou, mušľou na kapse a schematická mapka nepotrebujú komentár. Na cestách Španielskom nachádzame popri modernom logu aj rôzne staré značenia, ktorých počiatky siahajú do karolínskych čias. Spomedzi mnohých krížov (*Cruceiros*), ktoré nás budú sprevádzať na trase do Santiaga, prvým je monumentálny kríž (23a) nazývaný aj rolandský. Týmito miestami tiahol v roku 778 kráľ Karol Veľký proti Maurom. V kláštore v Roncesvalles sa nachádza aj vzácny evanjeliár z 13. storočia, na ktorý skladali prísahu králi z Navary. Na známke 23b je zobrazená väzba tohto evanjeliára. Pri východe zo starého mesta Pamplona míňame pútnický

kríž na malom moste cez riekou Sadar (24a). Kolkých pútnikov za tie stáročia utvrdil, že kráčajú správnym smerom? Známkou 24b zobrazuje plán mesta s hradbami zachovanými z čias Rimanov. História a súčasnosť mesta sa prelínajú pri populárnom sviatku San Fermin a chýrnej naháňačke s býkmi ulicami mesta Pamplona. Ukrižovaný Kristus (kríž v tvare „Y“) zo 14. stor. pred románskym portálom kostola v Puente de la Reina (25). V tomto meste sa pripája južnejšia trasa Jakubskej cesty, ktorá vstupuje z Francúzska na španielske územie somportským priesmykom. Virtuálnosť nám umožňuje bez námahy vrátiť sa na hranice, ale južnejšie, na toto miesto. Somportský cestný cezhraničný tunel (26) cez západné Pyreneje meria iba 8,6 km. Pohodlne spája Francúzsko a Španielsko od 17. 1. 2003. Pútnici, ktorí vystupujú priesmykom, sa tu dostávajú do najvyššej nadmorskej výšky zo všetkých trás Svätajakubskej cesty v Španielsku, takmer o 600 m vyššie, než Ibañeta. Prvým španielskym mestom, do ktorého na tejto trase vstúpime, je „Perla Pyrenejí“ – Jaca, sídlo kráľov Aragónska od r. 1035. Je to významné miesto Svätajakubskej cesty. Veľká a vysoká trojlodová katedrála San Pedro patrí medzi prvé z románskych stavieb v Španielsku. Korpus ukrižovaného Krista z tamojšej katedrály (27a) teraz nájdeme v diecéznom múzeu. Z množstva historických a kultúrnych pozoruhodností mesta, sa na známku dostala aj hlavica stĺpa z Kostola sv. Jakuba (27b). Na trase ďalej, navštívime kláštor San Juan de la Peña (28a,b,c). Zdvojené stĺpy krížovej chodby a celkový pohľad na známkach ukazujú veľmi málo z toho, aký neopísateľný dojem si odtiaľto odnáša návštevník. Kláštor San Salvador v Leyre (29a,b,c), jeden z najvýznamnejších historických kláštorov Španielska, je miestom odpočinku kráľov Navary. Krypta a apsida kostola pamätajú 9. až 11. storočie. Mladší je monumentálny portál (s výjavmi posledného súdu z 12. – 13. stor.) kostola Santa María la Real (30a). Je považovaný za klenot mesta Sangüesa. Najstaršia časť kostola je datovaná rokom 1131. Na hlavci jedného zo stĺpov v kostole spoznáваме Útek do Egypta (30b). Ďalší kostol v tomto meste je zasvätený Santiagovi. Preto aj detail z jeho portálu zachytáva sochu sv. Jakuba stojaceho na mušli a maľované postavy pútnikov po stranách (31). Na známke je doplnený logom XACOBEO '99. V meste Eunate je zaujímavý románsky kostol z 12. storočia (32). Osemhraná stavba naznačuje, že kedysi mohol patriť templárskym rytierom. Nasledujúcim mestom je Puente la Reina, kde sa zbiehajú štyri pútnické trasy vychádzajúce z Francúzska a pokračujú do Compostely. Uvedené sú už v Codex Calixtinus. V tomto meste sa znova pripájame na trasu Camiño, z ktorej sme „odskočili“, aby sme absolvovali aj túto južnejšiu vstupnú vetvu. Nasledujúca mapka (33) nám pomôže zorientovať sa nielen v oboch vetvách, ale aj očakávaných lokalitách na trase, kde od stredoveku vznikali dnes tak obdivované kláštory a infraštruktúra pre pútnikov. Mnohé pamiatky sú ešte staršie, z rímskych čias. Estella, baskicky Lizarra, zaujme nie len kráľovským palácom (na známke 34), ale aj ďalšími grandióznymi románskymi a gotickými stavbami. V meste Logroño dal kráľ Alfonzo VI. Kastílsky v r. 1095 postaviť pre pútnikov do Compostely oktagonálny románsky chrám (ako je v Navare, Eunate, či Torres

del Rio). Dnešná konkatedrála Santa Maria de la Redonda bola prebudovaná do podoby, ako je na známke (35a). Logroño leží na rieke Ebro, ktorá je svojimi 920 km najdlhšou riekou Pyrenejského polostrova. Práve z mosta ponad rieku Ebro je štylizovaná panoráma mesta. Tretí kostol zľava na známke je Santiago (35b). Iba 15 km južnejšie od mesta Logroño sa nachádza obec Clavijo, kde sa mala v r. 844 odohrať legendárna bitka medzi kráľom Ramirom Astúrsym a Maurami, pri ktorej sa apoštol zázračne zjavil vojakom a pomohol im poraziť nepriateľa. V ikonografii sa zobrazuje ako bojovník v brnení na bielom koni s mečom v ruke. Legendárny jazdec sv. Jakub Maurobijec (Matamoros), zobrazený na jednom z pilierov Katedrály sv. Jakuba v Compostele (36a), sa dostal aj na príležitostnú poštovú pečiatku (z 13. mája 1993) používanú na pošte v Madride na počesť a propagáciu svätobjakubského roka. Kláštor Santa Maria la Real je v ďalšom „etapovom“ meste Najera, ktoré v stredoveku bolo sídlom kráľov z Navary a Kastílie. Prostredníctvom známky (36b) nahliadneme do neskorogotickej krížovej chodby z r. 1528. Peší pútnici sa ďalší deň presunú do 20 km vzdialeného Santo Domingo de la Calzada. Niektorí prejdú viac, lebo už od stredoveku je zvykom prešľapať 15 km odbočku, navštíviť kláštory v San Millán de la Cogolla, zapísané do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva (37a,b). V dolnom kláštore, zvanom San Millán de Yuso, je zvlášť pozoruhodná knižnica s 35-tisíc zväzkami kníh od antických rukopisov cez stredoveké pergameny po novodobé tlač. Katedrála v Santo Domingo de la Calzada (38a,b) je známa hrobom sv. Dominika, ktorý sa venoval stavbám na pútnickej ceste. Postavil tunajší most, nemocnicu, hotel pre pútnikov. Legendu o nenaplnenej láske, pomste a zázraku pripomínajú maľby, vitráže, ba aj živé kohútiky. Na ďalšej známke je erb provincie Burgos, ktorá má rovnomený názov, ako jej hlavné mesto. V chýrnom Burgose je čo obdivovať (39a,b,c). Nie je to len katedrála, zapísaná do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva v r. 1984. Znáмка nám poskytuje obraz jej vnútra. Pohľad na katedrálu z vonku, erb mesta a víťazný oblúk Santa Maria zo 14. stor. postavený na počesť prvého príchodu panovníka Karola V. (40a,b,c). Cisterciánsky kláštor de la Huelgas (41a,b,c), ktorý bol v stredoveku miestom mnohých kráľovských svadiieb, dodnes uchováva hrobky viacerých z nich. Kráľ Alfonso VIII. tu zriadil kráľovskú nemocnicu, v ktorej bola zabezpečená strava a starostlivosť o chudobných pútnikov smerujúcich do Compostely. V kláštornej nemocnici to pripomína aj reliéf pútnici. S mestom Burgos sa viaže El Cid Campeador (42a,b), vlastným menom Rodrigo Díaz de Vivar, španielsky národný hrdina rytierskeho eposu Pieseň o Cidovi. V období rekonquisty bojoval proti Maurom. Jeho sarkofág (42c) je uložený v tamojšej katedrále. Obdobu kamenného stĺpu hanby z našich končín nájdeme napríklad v dedinke Boadilla del Camino (43). Kostol sv. Martina z Tours vo Frómista, v provincii Palencia z 11. storočia bol nedávno reštaurovaný (44). Skôr než sa dostaneme do hlavného mesta provincie v meste Sahagún, pristavíme sa pri Kostole San Tirso (45). Jeho jedinečná architektúra vznikla primiešaním elementov maurského štýlu. V meste sa nachádza najväčší benediktínsky kláštor v Španielsku. Pohybujeme sa

územím, na ktorom bolo založené kráľovstvo León už pred 1 100 rokmi (46). Španielska pošta vydala 6. mája 2010 k výročiu číslovaný hárček s mapou a známku v tvare dvojícpej vlajky. Mapa mesta León (47a) z r. 1872 a rytier so štandardou VII. rímskej légie „León“, podľa ktorej mesto dostalo svoje pomenovanie (47b), naznačujú jeho starobylosť. Katedrálu v Leóné (47c) si treba pozrieť! Jedinčná je svojimi 125 vitrážami z 13. až 20. storočia, ktoré zaberajú plochu až 1 800m² (47d). Kalich z XII. storočia, ktorý darovala Doña Urraca Bazilike Sv. Izidora v Leóné (47e). Jedna z najvýznamnejších pamiatok renesancie v Španielsku – kláštor San Marcos v Leóné – je teraz luxusným hotelom (48a). Postavený bol v 16. storočí na mieste staršej nemocnice pre pútnikov do Santiaga. Krížová chodba patrí k najstarším častiam kláštora (48b). Pokračujeme do mesta Astorga. Tamojšia katedrála oplýva gotikou, renesanciou aj barokom (49a). Susediaci biskupský palác z r. 1910 od Gaudího (49b) sa nestal rezidenciou žiadneho biskupa. Teraz v ňom sídli múzeum pútnickej cesty do Compostely. Kláštor Santa Maria de Carracedo (50a) je už opustený, ale priťahuje pútnikov. Kostol sv. Jakuba z 12. storočia (Iglesia de Santiago Apóstol) vo Villafraanca del Bierzo (50b) upúta hranatými tvarmi. Ale jeho význam dokumentuje skutočnosť, že severný portál dostal názov brána odpustenia. Pútnici, ktorí nemôžu pre svoju chorobu pokračovať v púti do Compostely, na tomto mieste získavajú tie isté odpustky, ako keby došli až do katedrály v Santiagu.

Benediktínsky kláštor Samos založil v 8. storočí astúrsky kráľ Alfons I. Terajšie renesančné budovy sú zo 17. storočia. Na známkach 51a,b,c, sú: krížová chodba, fontána a monumentálne schody do kostola. Ďalšími dominantami na ceste sú kamenný kríž pri obci Paradela a katedrála v meste Lugo (52a,b), v ktorom upúta zachované rímske opevnenie mesta s hradbami až 11 m vysokými (51a,b,c). Využime teraz etymológiu, ktorá zvestuje pútnikovi potešujúcu informáciu: pomenovanie PARADELA je deminutívum pochádzajúce z latinského *parata*, čo možno preložiť ako blízko cieľa. Pred cieľom si urobíme ešte zachádzku južným smerom, portugalskou trasou, do mesta Pontevedra, k známej soche Nepoškvrnenej s mušľou na klobúku (53a). Tunajší charakteristický ženský kroj z Pontevedry je na jednej zo série známkov zobrazujúcich kroje (53b). Konečne vstupujeme do provincie Coruña, v ktorej leží Santiago de Compostela. Zoznamujeme sa s erbom aj typickým ženským krojom tejto provincie (54a,b). Len čo prejdeme *Monte do Gozo* (Vrch radosti) v rovnomennej dedinke, v diaľke sa už črtajú veže katedrály sv. Jakuba v Santiago de Compostela (55a). Nie je to fatamorgána! Prichádzame do vytúženej Compostely. Stará časť mesta je od r. 1985 zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva (55b), ako uvádza text na známke. Sme v centre, už sa môžeme orientovať podrobným plánom mesta (56) zobrazeným na hárčeku. Na protilahlej strane námestia, takmer na dosah, čnie Katedrála (57a,b), o ktorej sa pútnikom sníva. Ako svetové kultúrne dedičstvo ju takto predstavila známka Japonska (57b). Katedrála Santiago de Compostela bola a je častým námetom poštových známkov (58a,b,c). Vchádzame do slávnej katedrály, kde nás upúta Pórtico de la Glória – Svätá brána – majstrovské

dielo majstra Matea (59a,b). Otvorená je len vo svätom roku Compostely. Socha svätého Jakuba je na prostrednom stĺpe, ale dnes už ohradená mrežou (pred dotieravými turistami; tradovalo sa, že pútnik sa musel dotknúť nohy na tejto soche, aby tak zavŕšil púť). Sme v cieľi nášho putovania. Prejdeme celým kostolom a v podzemnej krypte pod hlavným oltárom sa skloníme pred hrobom sv. Jakuba (60). Podľa legendy sa púť pokladá za ukončenú až objatím sv. Jakuba (61). K jeho soche ale musíme vystúpiť po schodoch za hlavným oltárom. Chýrne obrovské 55-kilové kadidlo Botafumeiro (62a), zavesené na 35-metrovej konštrukcii, uvádzajú (iba v určenom čase) do kývavého pohybu až ôsmi uniformovaní asistenti „*tirabuleiros*“. Sochárska a kamenárska výzdoba katedrály púta na každom kroku. Výzdobu jednej z hlavic stĺpov prináša aj známka 62b. Na záver z najbližšej pošty pošleme pozdravy známym. Takýchto odtlačkov príležitostnej poštovej pečiatky s portrétom pápeža Jána Pavla II. v Compostele je na svete málo a raritnými sú na podacom lístku (63). Pápežská návšteva sv. Otca v Compostele bola zdokumentovaná aj na príležitostných poštových pečiatkach a známke Vatikánu (64a,b,c). My odchádzame, ďalší prichádzajú. Na cestu „*Camiño*“ láka pútnikov aj moderná samolepiaca známka s compostelským chrámom, štylizovanou hrebenatkou a novodobými turistami v popredí v kontraste so siluetou tradičného pútnika na svätójakubskej ceste (65). Na záver, skôr, než si pozrieme sv. Jakuba v umeleckej galérii, dôležitá informácia. „Kredenciál“, ako osobný preukaz pútnika (66), do ktorého si denne zbiera nové pečiatky z absolvovanej trasy, v Španielsku umožňuje využiť pútnické ubytovanie za symbolické ceny. Ten, kto absovoval peši aspoň 100 km alebo na bicykli aspoň 200 km, získa v Compostele pamätný diplom.

3. časť – SVÄTÝ JAKUB V PODANÍ UMELCOV – V „ZÚBKOVANEJ“ GALÉRII

Došli sme do cieľa, cestu naprieč kontinentom máme za sebou. V zmysle názvu konferencie si pozrime ešte niekoľko poštových známok a na nich umelecké diela – sv. Jakuba, ako ho zobrazili umelci rôznymi technikami – maľbou, mozaikou, vitrážou, tesaním...

I. Sochu sv. Jakuba v katedrále (tesaný kameň, 13. stor.) okrášlili v r. 1765 striebrom a diamantami.

II. Iluminovaný Codex Calixtinus (Compostellus) z 12. stor., venovaný kultu sv. Jakuba a pútnictvu do Compostely, je považovaný za prvého turistického sprievodcu. Jeho dokonalosť potvrdzuje, že mnohé údaje a kapitoly z neho preberajú publikácie ešte aj v súčasnosti. Za autora diela je označovaný pápež Calixt II. Moderné podanie sv. Jakuba a hráča na gajdy (III.) prináša Isaac Diaz Pardo.

IV. Sv. Jakuba môžeme vidieť ako ikonu v kostole – múzeu Alexandroupoli, Grécko, alebo v talianskom meste Pistoia na vyrezávanom oltáre (V.).

VI. Ako vitráž, maľovaný na skle, sa skvie v katedrále Santiago de Compostela. Zobrazenie vo fome mozaiky (VII.) zo 6. storočia nájdeme v kostole v Kanakaria, na Cypre.

VIII. Pestrosť zobrazovacích prostriedkov striedajú aj ich veľkosti. Od rozmernej tapisérie (Van Orley a De Kempeneere) – až po miniatúrny email na svätej korune (IX.).

X. Svätca môže pripomenúť aj zachovaná veža (už neexistujúceho) Kostola sv. Jakuba.

V cieľi, v katedrále (XI.), možno obdivovať apoštola sv. Jakuba (XII.) v rôznych podobách.

XIII. Niektoré zo zobrazených známok boli vydané pri príležitosti jakubského svätého roka. Tu si pozrime ilumináciu z listu pápeža Alexandra III., ktorým ustanovil Svätý rok apoštola Jakuba (Año Santo Jacobeo).

XIV.a,b. V závere nášho putovania dva detaily z oltára Katedrály sv. Jakuba v Santiagu, ktoré nás prenású k prevozu tela sv. Jakuba do Compostely a objaveniu hrobu sv. Jakuba biskupom Teodomirom – k dávnym udalostiam, ktoré viedli k vzniku pútnického miesta. Vďaka poštovým známkam sme mali možnosť absolvovať túto virtuálnu púť a spoznať vzdialené miesta svetového kultúrneho dedičstva, najstaršiu pútnickú cestu a kult apoštola sv. Jakuba.

Literatúra:

<http://www.putnickemiesta.sk/>

<https://colnect.com/en/stamps/catalog>.

MICHEL, *Südwesteuropa 2013*. 98 Auflage. (Katalóg poštových známok).

SMAŽÁK, E. *Katalóg poštových známok, celín a filatelistických materiálov – Slovensko 1939 – 1945 a 1993 – 2005*. Bratislava: ERVO, 2005. 24 s.

ŠAJGALÍK, M., KIKO, I. *Cyrilo-metodská misia vo filatelii*. Nitra: LÚČ, 2014. 152 s. ISBN 978-80-89624-03-4.

ŠAJGALÍK, M. *Vďaka Vám, sv. Cyril a Metod*. (Filatelistický exponát. 80 listov). 2013.

ŠAJGALÍK, M. *Zoborský kláštor a katedrála v Nitre*. (Filatel. exponát. 16 listov). 2015.

Kontakt

MVDr. Milan Šajgalík
Slovenská republika
milan.sajgalik@gmail.com

Prílohy

1. Nitra – križovatka Cyrilometodskej a Svätajakubskej cesty pohľadom filatelistu

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

E

2. Virtuálna púť do Santiago prostredníctvom poštových známok

1a

1b

1c

2a

2b

3a

3b

4

5a

5b

5c

6

7a

7b

8

9

10a

10b

11

12

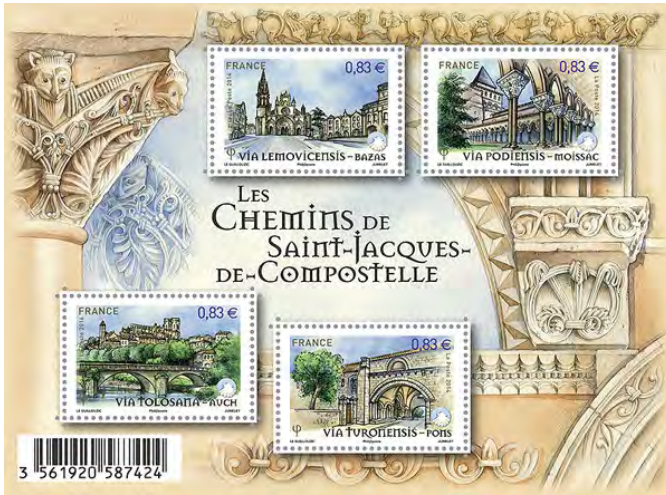
13

14

15

16

17

17a

18a

18b

19

20

21

22a

22b

22c

23a

23b

24a

24b

24c

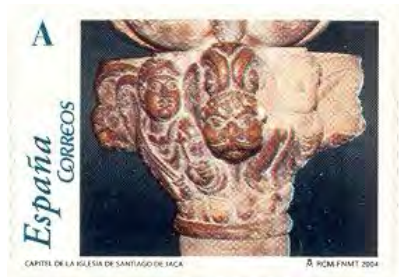
25

26

27a

27b

28a

28b

28c

29a

29b

29c

30a

30b

31

32

33

34

35a

35b

36a

36b

37a

37b

38a

38b

39a

39b

39c

40a

40b

40c

41a

41b

41c

42a

42b

42c

43

44

45

46

47a

47b

47c

47d

47e

48a

48b

49a

49b

50a

50b

51a

51b

51c

52a

52b

53a

53b

54a

54b

55a

55b

56

57a

57b

58a

58b

58c

59a

59b

60

61

62a

62b

CORREOS Y TELEGRAFOS
 Envío CERTIFICADO núm. 213

Recibo para el remitente

DESTINATARIO WIMFRIED RITTEL
 Calle REKTOR-KLAUS-STR. 104
 en D. 7070 SCHW. GEMUND.
ALEMÁNIA FEDERAL
 Clase de objeto (táchese lo que no proceda): Carta,
tarjeta postal, impreso, pequeño paquete, paquete postal.

Firma del empleado.

Sello de fechas

EL PAPA Y LA JUVENTUD
 JORNADA MUNDIAL

PRIMER
 DIA DE
 CIRCULACIÓN

18
 AGOSTO
 1969

(Ver al dorso)

SANTIAGO DE COMPOSTELA

63

64a

64b

64c

65

66

3. Svätý Jakub v podaní umelcov

I.

II.

III.

IV.

V.

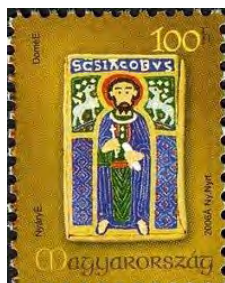
VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIVa.

XIVb.

Legenda:

1. Nitra – križovatka Cyrilometodskej a Svätajakubskej cesty pohľadom filatelistu

- A. B. Hrad a biskupská katedrála dominujú nad mestom Nitra. Ešte za života sv. Metoda tu pápež zriadil biskupstvo, ktoré bolo prvým v stredovýchodnej Európe.
- C. D. Sv. Svorad a Benedikt, pustovníci z nitrianskeho Zobora a trenčianskej Skalky, boli uctievaní už krátko po smrti. Pochovali ich v Nitre, v biskupskom chráme.
- E. F. Zoborské listiny 1111 a 1113 sú jedinečné dokumenty v stredoeurópskom priestore. V prvej z nich sa 2-krát spomína „Chrám sv. Emeráma, Svorada

a Benedikta“. Stal sa miestom ich posledného odpočinku, následne aj uctievania.

- G. H. Najstarším pútnickým miestom na Slovensku i Uhorsku sa stala Skalka pri Trenčíne. Už od 11. storočia sem prichádzajú pútnici uctiť si pustovníkov sv. Svorada a Benedikta.
- I. J. Trasa medzi Trenčínom a Nitrou je aj časťou Cyrilometodskej pútnickej cesty. V Nitre sa križuje s Jakubskou pri prameni sv. Svorada a v kláštore, mieste štartu a cieľa tradičného silvestrovského behu Nitranov ako dokumentuje príležitostná poštová pečiatka.
- K. Najkrajšia poštová známka (aj najkrajší hárček) na svete za rok 2014 nám pripomenie pôsobenie sv. Cyrila a Metoda u našich predkov a križovátku týchto dvoch pútnických ciest v Nitre. Freska z Baziliky sv. Klimenta v Ríme (v spodnej časti hárčeka) nám približuje záver putovania solúnskych bratov do Ríma a ich privítanie pápežom Hadriánom II. i zástupmi Rimanov. Výjav vpravo – symbolické schválenie liturgických prekladov písaných hlaholikou: pápež ich pred 1 150 rokmi položil na oltár chrámu Santa Maria Maggiore.

2. Virtuálna púť do Santiaga prostredníctvom poštových známok

- 1a. Pútnická palica, silueta pútnika so svetoznámou katedrálou v Santiago de Compostela a logo napovedajú tému a predstavujú cieľ našej virtuálnej púte s využitím poštových známok. (Prvá je vytlačená na samolepiacom papieri, tá s pečiatkou je klasická.)
- 1b,c. Sv. Jakub alebo aj pútnik na svätajakubskej ceste (so všetkými atribútmi) v podaní výtvarného umelca, pri pohľade čelnom a z profilu, nás pozývajú vykročiť na túto cestu.
- 2a,b. V cieľi nás a všetkých pútnikov na „Camiño“, čaká takýto pohľad na západné (vraj najkrajšie) priečelie vytúženej méty – na katedrálu v Santiagu a v nej na sochu sv. Jakuba.
- 3a,b. Cesta má svoje značenie (hrebenatku), aj oficiálne logo. Pri riešení loga Jakubskej cesty pre rok 1993 aj 1999 umelec využil štylizovanú pútnickú palicu.
- 4. Budeme prechádzať naprieč Európou. Z jej srdca (Slovensko pod lupou filatelistu) poputujeme až na koniec sveta – Finis terrae – na severozápadný cíp Iberského polostrova.
- 5a,b. Miesto štartu našej tritisícikilometrovej Jakubskej cesty je Levoča, Chrám sv. Jakuba.

- 5c. V ňom sa nachádza najvyšší drevený gotický oltár na svete (18,62 m) a reliéf Štatie sv. Jakuba Staršieho, chýrne rezbárske diela Majstra Pavla z Levoče.
6. Svätajakubská cesta vstupuje na územie Nitrianskeho samosprávneho kraja pri Hronskom Beňadiku, ktorému dominuje benediktínsky kláštor.
- 7a,b. Pod bájnym Zoborom v Nitre, pri prameni sv. Svorada, ktorého socha z tamojšieho kláštora je na príležitostnej poštovej pečiatke, vznikla križovatka pútnických ciest.
8. Križujúca cesta je Cyrilometodská. Našli sme zaujímavé spojenie medzi našimi apoštolmi – sv. Cyrilom a Metodom a apoštolom sv. Jakobom: priniesli písmo do svojich pôsobísk.
9. Skôr než opustíme naše územie za Bratislavou, lastúry v pieskoch pri Devínskej Novej Vsi nám pripomenú hrebenatku z klobúka sv. Jakuba.
- 10a,b. Na trase stretneme skupinky pútnikov. V Rakúsku a Švajčiarsku sa nebudeme zdržiavať. V Böhheimkirchene je farský Kostol sv. Jakuba s tisícročnou históriou.
11. St. Jacob an der Birs bol 24. augusta 1444 dejiskom hroznej masakry.
12. Hrebenatky do erbu obce Uffikon vniesol tamojší farský Kostol sv. Jakuba. Obec má od roku 2007 (po zlúčení) názov „DAGMERSELLEN”.
13. Romantická, dláždená, nespočtými pútnikmi vyšľapaná Jakubská cesta vedúca Švajčiarskom (na mapke vpravo dolu) nás privedie do Francúzska.
- 14.–17. Francúzsko je popretkávané sieťou Jakubských ciest. Dominanty štyroch hlavných vetiev (uvádza ich už Codex Calixtinus v r. 1140) spropagovala francúzska pošta 4 hárčekmi.
- 17a. Le Puy en Velay je významným pútnickým miestom. Pod vedením tunajšieho biskupa odtiaľto vychádzali pútnici na prvú dokumentovanú púť do Santiaga už v roku 951.
- 18a. Panoráma mesta Le Puy. Vľavo Kostol sv. Michala, v strede mariánska socha, vpravo Katedrála Notre Dame. Na priečelí katedrály (18b) vidno vplyv maurskej architektúry.
19. Skôr než opustíme Francúzsko, pozrime si historickú mapu s vyznačenými smerovaniami Svätajakubskej cesty.
20. Cez Pyreneje pôjdeme trasou, ktorou postupoval aj Karol Veľký.
21. Na úpätí Pyrenej, vo výške 163 m n/m leží St. Jean Pied de Port, tradičný východzí bod pútnikov na tejto (30-dňovej) 780 km dlhej Camiño Frances až do Santiaga de Compostela.
- 22a. Hneď v 1. deň je nápor na sily pútnika. Zo St. Jean Pied de Port (ešte vo Francúzsku) do Roncesvalles je 24 km, ale trvá to 7 až 9 hodín. Prvých 20 km stúpania s prevýšením 900m, vystriedajú 4 km klesania do Roncesvalles. Pohľadnica s nalepenou známkou „Camiño“ poskytuje obraz o celej našej trase španielskym územím.

- 22b,c. Staré kartografické dielo s náčrtom Svätajakubskej cesty v Španielsku v kontrapunkte s modernou mapkou. Socha pútnika s palicou a mušľou na kapse nepotrebujú komentár.
- 23a, b. Roncesvalles. Monumentálny kríž (nazývaný aj rolandský), je prvý z mnohých krížov (Cruceiros), ktoré nás budú sprevádzať na trase. Tadiaľto tiahol v roku 778 kráľ Karol Veľký proti Maurom. 23b. Na evanjeliár z kláštora v Roncesvalles skladali prísahu králi z Navary.
- 24a,b,c. Pútnický kríž na moste cez rieku Sadar pri východe z Pamplony. Kolkých pútnikov za tie stáročia utvrdil, že kráčajú správnym smerom? Plán mesta s hradbami zachovanými z čias Rimanov. Populárny sviatok San Fermin a naháňačka s byčkami ulicami mesta Pamplona.
25. Ukrižovaný Kristus a románsky portál v Puente de la Reina. V tomto meste sa pripája južná trasa, ktorá vstúpila z francúzska somporským priesmykom.
26. Somporský cestný tunel (8,6 km) spája Francúzsko a Španielsko od 17. 1. 2003. Pútnik idúci priesmykom, sa tu dostáva najvyššie zo všetkých jakubských trás v Španielsku (o takmer 600 m vyššie než Ibañeta).
- 27a,b. Prvým španielskym mestom, do ktorého vstúpime cez Somport, je „Perla Pyrenejí“ – Jaca, sídlo kráľov Aragónska. Korpus ukrižovaného Krista z tamojšej katedrály teraz nájdeme v diecéznom múzeu. Na známku sa dostala aj hlavica stĺpa z Kostola sv. Jakuba.
- 28a,b,c. Kláštor San Juan de la Peña. Zdvojené stĺpy krížovej chodby a celkový pohľad.
- 29a,b,c. Kláštor San Salvador v Leyre, jeden z najvýznamnejších historických kláštorov Španielska, je miestom odpočinku kráľov Navary. Krypta a apsida kostola z 9. až 11. stor.
- 30a,b. Monumentálny portál s výjavmi posledného súdu na kostole Santa María la Real, ktorý je klenotom mesta Sangüesa. Útek do Egypta na hlavici jedného zo stĺpov v kostole.
31. Detail portálu kostola Santiago v Sangüesa. Socha sv. Jakuba stojaceho na mušli v strede a maľované postavy pútnikov po stranách. Na známke je doplnený logom XACOBEO '99.
32. V Eunate je zaujímavý osemhraný románsky kostol z 12. storočia. V nasledujúcom meste Puente la Reina sa znova pripojíme na trasu Camiño, z ktorej sme „odskočili“ na južnú vetvu.
33. Mapa nám pomôže zorientovať sa nielen v oboch vetvách, ale i očakávaných lokalitách, na ktorých od stredoveku vznikali dnes tak obdivované kláštory a infraštruktúra pre pútnikov.
34. Estella, baskicky Lizarra, založená kráľom Aragónska a Navarry zaujme kráľovským palácom (na známke), ale aj ďalšími grandióznymi románskymi a gotickými stavbami.

- 35a,b. Logroño a starobylá konkatedrála Santa Maria de la Redonda. V meste Logroño musí pútník prekonať Ebro, najdlhšiu rieku Pyrenejského polostrova. Z mosta ponad Ebro je aj štylizovaný pohľad na mesto a kostol Santiago (tretí zľava).
- 36a. Iba 15 km južnejšie sa nachádza Clavijo, kde sa v r. 844 mala odohrať legendárna bitka medzi Ramírom Astúrsym a Maurami.
- 36b. Nájera je stredoveké sídlo kráľov z Navary a Kastílie. Nahliadnime do neskorogotickkej krížovej chodby z r. 1528 tamojšieho kláštora Santa Maria la Real.
- 37a,b. Už od stredoveku mnohí pútnici odbočia 15 km navštíviť kláštory v San Millán de la Cogolla. V dolnom kláštore San Millán de Yuso je knižnica s 35-tisíc zväzkami už od antiky.
- 38a,b. Katedrála v Santo Domingo de la Calzada. Tu je hrob sv. Dominika. Legendu o nenaplnenej láske, pomste a zázraku pripomínajú v nej malby, vitráže, ba aj živé kohútiky.
- 39a,b,c. Burgos. Erb provincie a katedrála, ktorá je zapísaná do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva od r. 1984.
- 40a,b,c. Pohľad na katedrálu z vonku, erb mesta a víťazný oblúk Santa Maria zo 14. storočia postavený na počesť prvého príchodu panovníka Karola V.
- 41a,b,c. Burgos. Kláštor de la Huelgas, miesto nielen kráľovských svadiieb v stredoveku, ale aj kráľovská nemocnica, poskytujúca stravu a starostlivosť chudobným pútnikom na Camiño. Pripomína to reliéf pútnici z kráľovskej nemocnice.
- 42a,b,c. Najväčší španielsky hrdina rytier El Cid Campeador, (Rodrigo Diaz de Vivar), bojovník proti Maurom, spočíva v sarkofágu v tunajšej katedrále.
43. Obdobu kamenného stĺpu hanby z našich končín nájdeme aj v dedinke Boadilla del Camino.
44. Kostol sv. Martina z Tours vo Frómista, v provincii Palencia, je z 11. storočia.
45. Sahagún, kostol San Tirso nesie stopy maurského štýlu. V meste je najväčší španielsky benediktínsky kláštor.
46. Kráľovstvo León, známka a číslovaný háčček k 1100. výročiu.
- 47a,b,c. León. Mapa mesta z r. 1872, rytier so štandardou VII. rímskej légie „León“, podľa ktorej mesto dostalo svoje pomenovanie a pohľad na známu katedrálu.
- 47d,e. Katedrála v Leóne je jedinečná svojimi 125 vitrážami. Zaberajú plochu až 1800 m². Kalich z XII. storočia, ktorý darovala Doña Urraca Bazilike Sv. Izidora v Leóne.
- 48a,b. Kláštor San Marcos (16. stor.) v Leóne, jedna z najvýznamnejších pamiatok renesancie v Španielsku, je teraz luxusným hotelom. Krížová chodba patrí k jeho najstarším častiam.

- 49a,b. Pokračujeme do mesta Astorga. Katedrála oplýva gotikou, renesanciou aj barokom. Susediaci biskupský palác z r. 1910 od Gaudího sa nestal rezidenciou, je múzeom.
- 50a,b. Kláštor Santa Maria de Carracedo je už opustený. V Kostole sv. Jakuba vo Villafranca del Bierzo pútnici, ktorí nemôžu pre chorobu pokračovať do Compostely, na tomto mieste získavajú tie isté odpustky, ako keby došli až do katedrály v Santiagu de Compostela.
- 51a,b,c. Benediktínsky kláštor Samos založil v 8. stor. astúrsky kráľ Alfons I. Na známkach sú renesančné budovy zo 17. stor., krížová chodba, fontána a monumentálne schody do kostola.
- 52a,b. Galícia – Kamenný kríž pri obci Paradela a katedrála v meste Lugo, v ktorom upúta zachované rímske opevnenie mesta s hradbami až 11 m vysokými.

Pred cieľom trochu etymológie, ktorá zvestuje pútnikovi potešujúcu informáciu: pomenovanie PARADELA je deminutívum pochádzajúce z latinského parata, čo možno preložiť ako blízko cieľa.

- 53a,b. Urobíme si ešte zachádzku južne, portugalskou trasou, do mesta Pontevedra, k známej soche Nepoškvrnenej s mušľou na klobúku. 53b. Charakteristický ženský kroj z Pontevedry.
- 54a,b. Konečne vstupujeme do provincie Coruña, v ktorej leží Santiago de Compostela. Zoznamujeme sa s erbom provincie a typickým ženským krojom tejto provincie.
- 55a,b. Len čo prejdeme Monte do Gozo (Vrch radosti) v rovnomennej dedinke, v diaľke sa už črtajú veže katedrály sv. Jakuba v Santiagu de Compostela. Nie je to fatamorgána!
- 55b. Prichádzame do mesta Santiago de Compostela. Jeho stará časť je od r. 1985 zapísaná do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva.
56. Sme v centre, už sa môžeme orientovať podrobným plánom mesta.
- 57a. Na protihľej strane námestia čnie Katedrála.
- 57b. Ako svetové kultúrne dedičstvo ju takto predstavila známka Japonska.
- 58a,b,c. Katedrála Santiago de Compostela bola a je častým námetom poštových známok.
- 59a,b. Pórtico de la Glória – Svätá brána – majstrovské dielo majstra Matea. Otvorená je len vo svätom roku Compostely. Socha svätého Jakuba je na prostrednom stĺpe, ale už ohradená mrežou. (Podľa tradície sa pútnik musel dotknúť nohy tejto sochy, aby mal púť zavŕšenú.)
60. Sme v cieľi nášho putovania. Prejdeme celým kostolom a v podzemnej krypte pod hlavným oltárom sa skloníme pred hrobom sv. Jakuba.

61. Podľa legendy, púť sa pokladá za ukončenú až objatím sv. Jakuba. K jeho soche musíme vystúpiť po schodoch za hlavným oltárom.
- 62a. Chýrne obrovské 55-kilové kadidlo Botafumeiro zavesené na 35-metrovej konštrukcii uvádzajú (iba v určenom čase) do kývavého pohybu až 8 uniformovaní asistenti „tirabuleiros“.
- 62b. Sochárska a kamenárska výzdoba púta na každom kroku. Výzdoba jednej z hlavíc stĺpov.
63. Na záver z najbližšej pošty pošleme pozdravy známym. Takýchto odtlačkov príležitostnej poštovej pečiatky s portrétom pápeža Jána Pavla II. v Compostele je na svete málo. (A ešte menej sa zachovalo na podacom lístku.)
- 64a,b,c. Pápežská návšteva sv. Otca v Compostele bola zdokumentovaná aj na príležitostných poštových pečiatkach a známke Vatikánu.
65. My odchádzame, ďalší prichádzajú. Na cestu „Camiño“ láka pútnikov aj moderná samolepiaca známka s Compostelským chrámom, štylizovanou hrebenatkou a novodobými turistami v popredí v kontraste so siluetou tradičného pútnika na Svätajakubskej ceste.
66. Credencial a jakubská pečiatka z tejto konferencie. „Kredenciál“ ako osobný preukaz pútnika, do ktorého si denne zbiera nové pečiatky z absolvovanej trasy, umožňuje v Španielsku využiť pútnické ubytovanie za symbolické ceny. Ten, kto absovoval peši aspoň 100 km alebo na bicykli aspoň 200 km a doloží to pečiatkami, v Compostele získa diplom.

3. Svätý Jakub v podaní umelcov

Došli sme do cieľa, cestu naprieč kontinentom máme za sebou. V zmysle názvu konferencie si pozrime ešte niekoľko poštových známok a umelecké diela – sv. Jakuba, ako ho zobrazili umelci rôznymi technikami – ako maľbu, mozaiku, vitráž, sochu, ilumináciu...

- I. Sochu sv. Jakuba (tesaný kameň, 13. stor.) okrášlili v r. 1765 striebrom a diamantami.
- II. Iluminovaný Codex Calixtinus venovaný kultu sv. Jakuba a pútnictvu do Compostely je považovaný za prvého turistického sprievodcu. Ilustráciu z tohto kódexu, ako klasiku, strieda sv. Jakub a hráč na gajdy (III.) podaný moderými výrazovými prostriedkami (Isaac Diaz Pardo).
- IV. Sv. Jakuba môžeme vidieť ako ikonu v kostole-múzeu Alexandroupoli, Grécko, alebo v talianskom meste Pistoia zas na vyrezávanom oltáre. (V).

- VI. Na okennej tabuli sa vitráž skvie v katedrále Santiago de Compostela. Pestrejšiu skladačku predstavuje (VII.) mozaika zo 6. storočia v kostole v Kanakaria, Cyprus.
- VIII. Od rozmernej tapisérie (Van Orley a De Kempeneere) – až po miniatúrny email na svätej korune (IX).
- X. Svätca môže pripomenúť aj veža (už neexistujúceho) Kostola sv. Jakuba. (XI) V ciele, v katedrále v Santiagu, možno obdivovať apoštola sv. Jakuba (XII) v rôznych podobách.
- XIII. Niektoré z predstavených známok boli vydané k Svätajakubskému roku. Tu je iluminácia z listu pápeža Alexandra III., ktorým ustanovil Svätý rok apoštola (Año Santo Jacobeo).
- XIVa,b. Na záver dva detaily z oltára Katedrály sv. Jakuba v Santiago de Compostela, ktoré nás prenesú k dávnyim udalostiam – prevozu tela sv. Jakuba do Compostely a objaveniu hrobu sv. Jakuba biskupom Teodomirom, čo postupne viedlo k vzniku pútnického miesta a vďaka poštovým známkam nám umožnilo absolvovať túto virtuálu púť a spoznať vzdialené miesta svetového kultúrneho dedičstva a kult apoštola sv. Jakuba Staršieho.

ECO ASPECT OF ST. JAMES' WAY: PROJECT LIFE STARS +20

EKOLOGICKÝ ASPEKT SVĚTOJAKUBSKEJ CESTY: PROJEKT LIFE STARS +20

Regina M. Preslmair

Abstract: *This submission considers the environmental aspects of pilgrimage. The discussion focuses on the international the Way of St. James (Camino de Santiago) and the experiences of the EU LIFE project Stars+20 (Support Tourism and Reduction Strategy).*

Keywords: *Environment, Sustainability, Green Pilgrimage, Eco Labelling.*

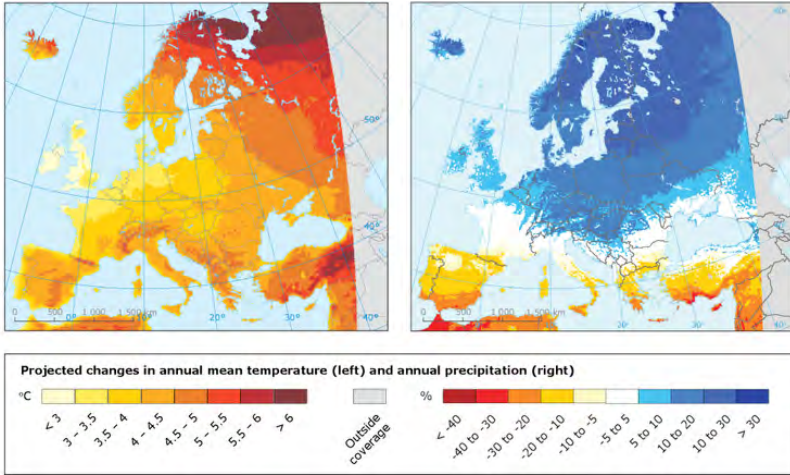
Climate change impacts and adaptation

Climate change is a fact that is affecting tourism directly. But tourism is also having an important impact on climate change with the broad variety of touristic activities.

The economic importance of tourism is quite substantial: more than 10% of the gross domestic product in the European Union stems from tourism and about 12% of the labour force in the EU is employed by different tourism enterprises (EUROSTAT).

The European Union is still the first tourist destination worldwide with more than 500 Mio. International tourists arriving. The tourism sector generates about 5% of the total carbon dioxide emissions. The carbon dioxide stems mainly from transport but also to a minor degree from accommodations and other tourist activities.

Tourism is on the other hand also a direct victim of itself. The Climate variations are affecting the touristic possibilities.

Source: European Environment Agency

Another important factor is unplanned tourism development, which causes harmful impacts on the environment.

From the behaviouristic perspective it is essential to notice that tourist's behaviour in the holiday destinations is usually different from behaviour at home.

Source: European Commission

The European Union and especially the EU LIFE program have identified this development as a serious threat to sustainable development in Europe. Measures are integral part of the EU action plan against Climate Change. Therefore LIFE supports initiatives that try to make tourism more sustainable and contribute to EU environmental and climate policy.

The project presented STARS+20 has the following project objectives: main objective is the fight against Climate Change in the EU Tourism Sector. A more concrete objective is focussing on the carbon dioxide emissions reduction potential of above 20% for the tourism sector. The local experimentation *platform for this project is the St. James' Way* as first European culture route.

The project aims to validate a model and strategy with environmental commitments in tourism to fight against Climate Change.

The project tries to find an innovative approach for the European rural tourism sector and the pilgrimages.

The potential of Green House Gas emission reduction in five lodging houses in Spain is expected to be above 20%. To validate this approach and as a kind of quality control by comparison with other regions a lodging house in Austria has also been validated. For the project it is also important to put special stress on the communication through media and in social and tourist sector networks. The sensibilization network aims at pilgrims, volunteers and lodging houses along the European *Way of St. James*.

Expected technical results of the project are collected in a catalogue of simple sustainability measures for touristic small and medium enterprises (SMEs).

This catalogue should be used as a “How-to guide” for touristic SMEs to reach a reduction of Green House Gases of above 20% at low cost. To reach a broader public it is important to gather environmental commitments from pilgrims from more than ten countries.

An Adhesion platform of tourism SMEs is established with commitments from touristic enterprises to reduce Green House Gases and energy consumption of above 20%. This concerns participating lodging houses as well as supporting houses outside the project.

5000 tons of carbon dioxide and 10000 m³ of water shall be reduced by self-certification of pilgrims along the *Way of St. James*.

The ethical background of the project and the involvement of pilgrim's organizations is Pope Francis's encyclical *Laudato Si* (Herder, 2015).

Participation

The EU LIFE project STARS+20 aims at spreading the information about sustainable tourism especially along the *Way of St. James*. A special electronic platform has been devised to attract attention and collect commitments from pilgrims, lodging houses and hoteliers and other stakeholders in the tourism sector.

References:

Statistical data from:
EUROSTAT
European Environment Agency
European Commission – LIFE Program

Internet source:

<http://www.lifestarsplus20.eu/en>.
<http://www.lifestarsplus20.eu/en/difusion/difusion>.
<http://www.lifestarsplus20.eu/en/prensa/publicaciones>.
http://www.umweltzeichen.at/cms/de/tourismus/nachhaltiger-tourismus/idart_2265-content.html.

Contact

Mag.rer.soc. oec. DI Dr. nat.techn. Regina M. Preslmair
Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft
Österreich
regina.preslmair@bmlfuw.gv.at

**JOSEF HRDLIČKA – KLÁRA SOUKUPOVÁ – MICHAL ŠPÍNA
(EDS.): BÁSNĚ A MÍSTA. ESEJE O POEZII. PRAHA :
UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FILOZOFICKÁ FAKULTA,
2015, 316 S. ISBN 978-80-7308-557-3.**

Zbierka esejí *Básně a místa* je výsledkom zaujímavého multimedialného projektu, preto bude osožné spomenúť v krátkosti jeho genézu. Texty vznikali v rokoch 2013 – 2015 na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v rámci komparatistických seminárov pod vedením Josefa Hrdličku pre rozhlasový cyklus Českého rozhlasu Vltava „Důvěrná sdělení“. Zámernom zostavovateľov publikácie bolo predložiť auditóriu nielen tlačenu podobu týchto textov, ale ku knihe pripojili aj CD so záznamom všetkých relácií, ktoré dostali v rozhlasovej podobe názov podľa prvého dielu rady „Místa a jména“. Úlohou autorov a zostavovateľov bolo podrobne zaostriť na básnickú tvorbu spisovateľov rozptýlených v čase a priestore a pokúsiť sa v nej vyzdvihnúť väzbu na konkrétne miesta. Básne potom vystupujú ako jedinečné svedectvá o svete – v prvej úrovni vypovedajú o geografii, no oveľa dôležitejšie sa v koncepcii knihy ukazuje, ako geografia nesená veršami dokáže rozväzovať a vrstviť ďalšie významy.

Zvuková a tlačena podoba jednotlivých esejí je tematicky rôznorodo členená. Zatiaľ čo knižná verzia sústredí jednotlivé texty do troch veľkých oddielov priamo i metaforicky avizujúcich najprv básnický príklon ku geografickej stratifikácii mesta a snahe ho uchopiť, následne evokujúcich túžbu po cestovaní a napokon hľadajúcich možnosť pomenovať nepomenovateľné miesta skutočnej topografie i tej bytostne ľudskej (duchovnej, emočnej, pamäťovej), tak akustické usporiadanie esejí na CD nosiči sa riadi stratifikovanejším štruktúrovaním do tematických okruhov. Tvoria ich súbory voľne zviazaných výkladov básní, v ktorých je vystopovateľný spoločný interpretačný princíp. Týmto spôsobom sa do jedného súboru dostávajú eseje odhaľujúce napríklad miesta smútku, spomienok, slasť, neslobody, kultu, zasvätenia, bojiska atď., čiže princípom výkladu sa stáva identifikácia akéhosi procesu symbolizácie, ktorým sa jednotlivým miestam či krajine vtlačajú isté vlastnosti. Ďalej sú to súbory vytvorené sústredením interpretácie básní do celku venujúcemu sa jednotlivým topografickým objektom, akými sú napríklad mesto, more, hory, ostrovy. A nakoniec sa zúročuje geografický princíp reflexiou vzťahov, ktoré vyplývajú z pohybu v priestore z perspektívy pútnika a cestovateľa na osi domov – cudzina. Všetko to sa rozlieha na celej ploche literárnych dejín všetkých období a križuje literárny priestor celého sveta, pričom výber analyzovaných textov je výsledkom individuálnych čitateľských preferencií, prípadne konkrétnych inšpirácií motivo-

vaných „literárnou turistikou“ za literárnymi či básnickými miestami priamo v teréne. Prekrytie, resp. synergické pôsobenie oboch princípov komponovania esejí do jednotlivých tematických okruhov hovorí o otvorených a neukončených možnostiach básnického mapovania miest, ktoré sa nevyčerpáva iba kartografickým záznamom, ale odhaľuje ich ďalšie vrstvy. Je to mapovanie využívajúce celkom iné princípy ako napríklad vpisovanie mien do máp, alebo popisy tradičných turistických bedekrov. Ide o mapovanie rôznymi smermi a cez rôzne plochy, no, ak by sme mali zotrvať v priestorovej terminológii využijúc ju obrazne, tak je to mapovanie predovšetkým do hĺbky.

Kde sa však zrodila potreba konfrontovať poéziu s geografiou? Je vôbec možné pre toto spojenie uspokojivé vysvetlenie? Dokáže poézia poskytnúť objavné zistenia a poznatky o miestach, ktorých sa vedecky zmocňujú iné odbory? Ba dokáže povedať k tejto téme aj čosi navyše? Na tieto i ďalšie otázky vyvstávajúce pri dotyku poézie a miest odpovedá rozsiahla úvodná štúdia Josefa Hrdličku a Michala Špínu „Miesta videná verši“, ktorú možno považovať za metodologicko-historiografické zhrnutie základných tém týkajúcich sa fenoménov, akými sú literárna topografia, geokritika, geopoetika, literárne mapovanie, textúra priestoru, literárna antropológia miest a iné. Vzťah poézie a miesta je vlastne vzťahom pomenovania, keďže miesta dostávajú mená, zaznačujú sa do máp, rozprávajú sa o nich príbehy a vstupujú aj do poézie. Autori štúdie si uvedomujú, že literatúra vo vzťahu k miestam zaujíma referenčno-reprodukčný a zároveň i imaginatívno-kreačný princíp pri snahe o ich zachytenie a následné básnické podanie. Na príklade svojrázneho literárneho atlasu sveta v podobe viacväzkovej antológie Henryho Wadswortha Longfellowa z 19. storočia naznačujú, ako editorský zámer zostavenia básní geografickým kľúčom odráža hierarchizovaný pohľad na svet, čím poukazujú na existenciu istého kultúrneho kánonu a tým odhaľujú zostavovateľov oveľa hlbší – kultúrno-ideovo-svetonázorový koncept, ktorý viacnásobne prekračuje čisto zemepisný rámec. Ďalej osvetľujú vývin máp a mapovania nielen ako reprezentácií priestorov, ale skôr ako stratégií chápania sveta v jeho zmysluplnom celku. Odtiaľto je už len krôčik k filozofickej reflexii priestoru od stredoveku až po M. Foucaulta, ktorý hovorí o triumfe priestoru. Samotný priestor a priestorové vzťahy sú aktuálne predmetom mnohých vedných odborov a slovo geografia vstupuje do nových kontextov rozvíjajúcich bádateľský horizont i jeho kompetencie. Zaslúžila sa o to sociológia, politológia, antropológia, kulturológia, ale i literárna veda a iné. Štúdia rozvíja ďalej predovšetkým literárnovedné narábanie s kategóriou priestoru, pričom ústredným pojmom aj s ohľadom na antológiu esejí sa stáva pojem geopoetika v interdisciplinárnej plnosti vzťahov, do ktorých vstupuje. Nastoluje ho koncept otvárajúci platformu, „kde se místo, poezie a věda po dlouhém odloučení opět setkávají“ (s. 20). Nakoniec uvažovanie autorov štúdie smeruje k chápaniu literárnych miest nielen ako zemepisných bodov, ale objektov so svojou históriou, pamäťou, emóciami, pre-

žitkami atď., ktoré sa stali nielen predmetom čítania, ale sú aj hojne navštevované literárnymi turistami.

Nasleduje 56 esejí rozdelených do už vyššie spomínaných troch častí. Každá esej na ploche 5 – 6 strán zavedie čitateľa prostredníctvom konkrétnej básne na konkrétne miesto, resp. sa pohybuje v konkrétnom priestore. Interpretované básne vždy korenia v istom mieste a eseje popisujú, kde to miesto je, čo pre autora básne znamená, akú mu pripísal hodnotu a k čomu sa veršami vyjadruje. Zároveň objasňujú funkcie individuálneho emblematicizmu krajín a miest vytvorených autormi básní, ktorý vložili práve do topografických pomenovaní. Edičná koncepcia knihy umožňuje vstúpiť do literárneho atlasu ktoroukoľvek esejou a spoznať prostredníctvom nej dané miesto. Každú esej dopĺňa krátka bibliografická informácia umiestnená na jej záver. Básnický atlas v tejto verzii dovoľuje čitateľovi literárne navštíviť mestá domáce i zahraničné, blízke i vzdialené, skutočné i fantastické, známe i zabudnuté, preludnené i opustené, alebo napríklad i jedno mesto v minulosti, prítomnosti i budúcnosti.

V závere knihy sú umiestnené registre. Okrem menného registra, ktorý je štandardnou lexikografickou a bibliografickou výbavou, mysleli autori aj na miestny register, kde v abecednom poradí vypisujú všetky miesta a lokality objavujúce sa v jednotlivých básňach. V tomto zmysle plní register funkciu topografickej pomôcky, prostredníctvom ktorej môžeme cestovať nielen jednotlivými básnickými krajinami, mestami, údoliami, horami či riekami, ale aj samotnou knihou. Prínosom knihy je aj fakt, že niektoré básne sú predstavené českému i slovenskému čitateľovi po prvýkrát v prekladoch, čím sa rozširuje recepčný horizont o konkrétne dielo, resp. o tvorbu konkrétneho autora.

Kontakt

PhDr. Marián Kamenčík, PhD.
Vlastivedné múzeum v Hlohovci
Slovenská republika
mkamencik@gmail.com

SUMMARY

This volume contains many interesting and often thought provoking presentations of the participants and contributors who joined the discussion about the different aspects of religious tourism, which was held within the two days international conference *The Way of St. James in Art and Tourism*. This was organized by the Institute of Central European Studies and the Department of Tourism of the Faculty of Central European Studies, Constantine the Philosopher University in Nitra, along with a support of other organizers, in early November 2016.

The opening paper of this conference proceeding is dedicated to the strictly theological view of pilgrimage. Its author Monsignor František Rábek explains the history of pilgrimage as a phenomenon, starting with the important biblical figure Adam to the current followers of Christ. The next contribution by Pavel Štěpnánek analyses the oldest preserved records and references of both individual and group pilgrimages from Bohemia to Santiago de Compostela. However, Czech territory is, from the religious point of view, primarily connected to the patron of Bohemia, St Wenceslaus, there are more than a hundred churches dedicated to St James. In early Middle Ages, many spontaneous and individual pilgrimages to his tomb located in the Spanish coastal town took place, there have been an uncountable amount of collective ones organized ever since. Marian Gúčík introduces a pilgrimage tradition as a specific and an oldest type of tourism. He presents the image of pilgrim with their individual goals as well as challenges they face along the way. Their religious motives create the main difference between a tourist and a pilgrim. Józef Bremer describes legends and stories that were created in association with Compostela. In his work he also observes the differences between the modern and traditional pilgrimages. While Emil Mendyk provides a reflection of the current meaning of Camino de Santiago in order to restore European spirit by encouraging to shift from egoism to solidarity, Ján Knapík, the author of the following paper, presents the phenomenon of pilgrimage through the specifically chosen personal stories. He analyses pilgrims' motivation and effects that their individual experience of the pilgrimage to religious Santiago left in them. Natural and deep spiritual meaning of pilgrimage is dominating in the next paper by Magda Kučerková. It describes humans as *homo viator* seeking understanding life.

The presence of a motif of pilgrimage has always been a part of various kinds of art, too. Literature, in particular spiritual-Christian literary works, is no exception. Ján Gallik provides an interpretative analysis of the poetry of Slovak Catholic Modernist Teodor Križka. This exists in symbiosis with illustrations – trees representing the ones located on the route to Saint James' tomb, made by Pavla Dvorská. Late gothic art of Spiš region and the cult of Saint James in it is a subject of the following

paper written by Zuzana Dzurňáková and Dáša Uharčeková-Pavúková. Speaking of visual art, Eva Lehoťáková analyses the original and unique cultural monument of Western Slovakia – Church of Saint James in Levoča, decorated by Master Paul from Levoča (orig. Majster Pavol z Levoče). Katarína Džunková provides information about *Codex Calixtinus* – a manuscript dated back to the 12th century, which is preserved in the Cathedral of St. James in Compostela. This is, along with few other cultural elements, connected to pilgrimage to Santiago, included in UNESCO World Heritage List. The coverage of a pilgrimage route to Santiago in the field of philately is provided in the paper of Milan Šajgalík. He also presents Nitra as an important crossroad not only of the path of Cyril and Methodius, but since the conference The Way of St. James in Art and Tourism has been held, there is a place near Zobor hill that also became a checkpoint for the pilgrims on their way to Santiago de Compostela. The final contribution written by Regina M. Preslmair considers environmental aspects of pilgrimage, including the Way of St. James as one of the most popular cultural and religious routes across Europe. Marián Kamenčík's review of the collections of essays *Básně a místa*, written by Hrdlička, Soukupová and Špína, is added at the very end of this conference proceeding to wrap up this unique interdisciplinary dialogue about various elements of culture meeting spiritual motifs of religious pilgrimage.

Lenka Tkáč-Zabáková

Edičná poznámka

Uvádzanie historickej terminológie v zborníku (napr. Slovensko pre územie dnešného Slovenska) sa opiera predovšetkým o geografický aspekt. Z uvedeného dôvodu, rovnako vychádzajúc z úzu jazyka/jazykov, editor a vydavateľ v textoch dodaných autormi nekorigoval všeobecne vžitú terminológiu na označenie starších názvov.

Editor: Mgr. Dominika Hlavinová Tekeliová, PhD.

Svätojakujská cesta v umení a cestovnom ruchu

Edícia Europica varietas č. 111

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr

Vedecký redaktor: PhDr. Ján Gallik, PhD.
Jazykový redaktor: Mgr. Dominika Hlavinová Tekeliová, PhD.
Technický redaktor: Mgr. Patrik Petráš, PhD.
Obálka: Mgr. Dominika Hlavinová Tekeliová, PhD.
Mgr. Patrik Petráš, PhD.

Summary, abstracts: PhDr. Lenka Tkáč-Zabáková
Mgr. Hana Guzmická

Náklad: 100 ks

Rozsah: 189 s.

Formát: A5

Vydanie: prvé

Tlač: DMC, s. r. o., Šurany-Nitriansky Hrádok

ISBN 978-80-558-1263-2

EAN 9788055812632

ISBN 978-80-558-1263-2

9 788055 812632 >